

สถานะและบทบาทของพราหมณ์ในราชสำนักในสมัย
พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช
(พ.ศ. 2325-2352)

สุพากรณ์ ไผ่แก้ว

สารนิพนธ์เสนอต่อมหาวิทยาลัยรามคำแหง
เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญา
ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ประวัติศาสตร์)
ปีการศึกษา 2549
ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยรามคำแหง

STATUS AND ROLE OF BRAHMANS AT THE COURT
OF KING RAMA I (1782-1809 A.D.)

SUPAPRON PAIKAEW

A THEMATIC PAPER PRESENTED TO RAMKHAMHAENG UNIVERSITY
IN PARTIAL FULFILLMENT OF THE REQUIREMENTS
FOR THE DEGREE OF MASTER OF ATRS
(HISTORY)

2006

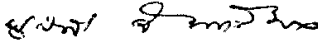
COPYRIGHT BY RAMKHAMHAENG UNIVERSITY

ชื่อเรื่องสารนิพนธ์   สถานะและบทบาทของพราหมณ์ในราชสำนักในสมัยพระบาท-
สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช (พ.ศ. 2325-2352)
ชื่อผู้เขียน   นางสาวสุพาภรณ์ ไผ่แก้ว
คณะ   มนุษยศาสตร์

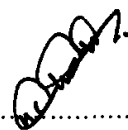

คณะกรรมการที่ปรึกษาและคณะกรรมการสอบได้พิจารณาสารนิพนธ์ฉบับนี้
เห็นควรอนุมัติให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาโท

คณะกรรมการที่ปรึกษาและคณะกรรมการสอบสารนิพนธ์

.....ประธานกรรมการ

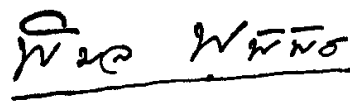
(รองศาสตราจารย์สุสดี จันทวิมล)

.....กรรมการ

(รองศาสตราจารย์ ดร. ทวี ทวีวาร)

อนุมัติให้สารนิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญา
ศิลปศาสตรมหาบัณฑิตของมหาวิทยาลัยรามคำแหง

.....คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์พิมล พุทธิพิช)

บทคัดย่อ

ชื่อเรื่องสารนิพนธ์ : สถานะและบทบาทของพราหมณ์ในราชสำนักในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช (พ.ศ. 2325-2352)
ชื่อผู้เขียน : นางสาวสุพาภรณ์ ไผ่แก้ว
ชื่อปริญญา : ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชา : ประวัติศาสตร์
ปีการศึกษา : 2549

คณะกรรมการที่ปรึกษาสารนิพนธ์

1. รองศาสตราจารย์สุสดี จันทวิมล ประธานกรรมการ
2. รองศาสตราจารย์ ดร. ทวี ทวีวาร

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสถานะและบทบาทของพราหมณ์ในราชสำนักในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช (พ.ศ. 2325-2352) พบว่า สถานะและบทบาทของพราหมณ์ในราชสำนักมีความเกี่ยวข้องโดยตรงกับสถานะสภาพของสถาบันพระมหากษัตริย์ภายใต้การปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ลัทธิพราหมณ์มีอิทธิพลต่อการสร้างภาพลักษณ์ความเป็นเทพอวตารของพระมหากษัตริย์ให้เป็นที่ยอมรับโดยชุมชน นั่นคือ การสร้างพระราชอำนาจอันชอบธรรมให้แผ่ออกไปอย่างไม่มีที่สิ้นสุด โดยใช้พิธีกรรมอันสลับซับซ้อนเป็นสื่อในการแสดงออกและติดต่อกับเทพเจ้า

เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชเสด็จขึ้นครองราชสมบัติใน พ.ศ. 2325 นั้น การสร้างพระราชอำนาจอันชอบธรรมถือเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งยวด สืบเนื่องจากสาเหตุสำคัญ คือ การเปลี่ยนราชวงศ์ใหม่ การตั้งกรุงเทพมหานครขึ้นเป็นราชธานีแห่งใหม่ และปัญหาการจลาจลในช่วงปลายรัชกาลสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ในขณะที่ยังอยู่ในภาวะสงครามกับพม่า ก่อให้เกิดปัญหาด้านการเกณฑ์กำลังพล ความอดกลอยทางเศรษฐกิจและสังคม จึงต้องเร่งสร้างความเชื่อมั่นในพระนครแห่งใหม่ภายใต้ผู้นำจาก

ราชวงศ์ใหม่ ความพยายามดังกล่าวสะท้อนให้เห็นบทบาทของพราหมณ์ในราชสำนักใน
ด้านต่าง ๆ ตั้งแต่การประกอบพระราชพิธีปราบดาภิเษกถึง 2 ครั้ง การสร้างปราสาทราชวัง
การรื้อฟื้นธรรมเนียมราชสำนักครั้งกรุงศรีอยุธยาขึ้นมาใหม่ การสมโภชพระหลักเมือง
การตั้งเสาชิงช้าและชุมชนพราหมณ์ ณ จุดที่ถือว่าเป็นใจกลางพระนคร เป็นต้น พราหมณ์
ในราชสำนักจึงเข้ามามีบทบาทในการสร้างความเชื่อมั่นในสถาบันพระมหากษัตริย์ ซึ่ง
ส่งผลโดยตรงต่อการเสริมสร้างเสถียรภาพทางการเมืองและสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ
จึงกล่าวได้ว่าพราหมณ์ในราชสำนักเป็นเสมือนเครื่องราชูปโภคอย่างหนึ่งที่จะขาดเสีย
ไม่ได้ โดยเฉพาะเมื่อเริ่มต้นสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ซึ่งเป็นการปิดฉากเมืองเก่าอย่าง
กรุงศรีอยุธยาและกรุงธนบุรีลงโดยสิ้นเชิง

ABSTRACT

Thematic Paper's Title : Status and Role of Brahmans at the Court of
King Rama I (1782-1809 A.D.)

Student's Name : Miss Supapron Paikaew

Degree Sought : Master of Arts

Major : History

Academic Year : 2006

Advisory Committee :

1. Assoc. Prof. Pussadee Chandavimol Chairperson
2. Assoc. Prof. Dr. Tawee Taweewan

The aim of this paper is to study the status and role of Brahmans at the court of King Rama I (A.D. 1782-1809). It was found that the status and role of Court Brahmanism was influential with regard to image-making, specifically in the propagation of the monarch's irrefutable status as God-King, which was created by the invention of the notion of absolute power, using rituals as expression and means of communication with God.

When the reign of King Rama I began in A.D. 1782, the invention of the notion of absolute power was crucial to the beginning of the new dynasty, the founding of the new capital, Bangkok, and dealing with riots resulting from the war with the Burmese in the latter period of the reign of King Taksin, all of which caused problems regarding the mobilization of manpower, as well

as social and economic decline. Therefore, it was necessary to influence lay people regarding their new King and the new dynasty. This effort was evident in the various aspects of role played by Court Brahmans, for example by conducting two ceremonies to mark the King's accession to the throne, the construction of the Grand Palace, the revival of court etiquette of the Ayutthaya period, the building of the City Pillar and the Giant Swing, as well as the establishment of the Brahman settlement in an area considered at that time to be the heart of the city.

Consequently, Court Brahmans played an important role in establishing trust in the monarchy, which directly resulted in the effective promotion of social and political security. Court Brahmans, in fact, could be likened to an indispensable part of the royal regalia, especially at the beginning of the Rattanakosin period, which witnessed the demise of the old capital of Ayutthaya and Thonburi.

กิตติกรรมประกาศ

สารนิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงลงด้วยดี ผู้เขียนขอกราบขอบพระคุณในความกรุณาของ รองศาสตราจารย์สุสดี จันทวิมล และรองศาสตราจารย์ ดร. ทวี ทวีवार ด้วยความเคารพยิ่ง อีกทั้งขอขอบพระคุณคณาจารย์ภาควิชาประวัติศาสตร์ทุกท่านที่ได้ประสิทธิประสาทวิชาความรู้ตลอดเวลาที่มีโอกาสได้ศึกษาอยู่ในรั้วของมหาวิทยาลัยรามคำแหง

ขอขอบคุณเพื่อนทุกคนในรุ่น ขอขอบคุณ คุณคณนภา เพิ่มสมบัติ และคุณวาสนา เกิดสุภาพที่คอยให้กำลังใจและช่วยเหลือกันเสมอมาด้วยไมตรีจิตอันงดงามยิ่ง

ท้ายนี้ขอขอบคุณคุณบุญนิม รอลล์ และคุณละมุล พรหมประสิทธิ์ที่ให้โอกาสในการศึกษาต่อ ตลอดจนให้การสนับสนุนผู้เขียนมาโดยตลอด

สุพาภรณ์ ไผ่แก้ว

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	(4)
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	(6)
กิตติกรรมประกาศ	(8)
บทที่	
1 บทนำ.....	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย	8
ขอบเขตการวิจัย.....	8
วิธีดำเนินการวิจัย.....	9
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	10
2 วรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	11
บทความ	11
หนังสือ	12
วิทยานิพนธ์และงานวิจัย.....	14
3 ความเป็นมาของพราหมณ์ในราชสำนัก.....	17
ความหมายของพราหมณ์.....	17
บทบาทของพราหมณ์และอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์ช่วงก่อนสมัย	
อาณาจักรสุโขทัย	20
คุณสมบัติของพราหมณ์.....	23
หน้าที่ของพราหมณ์.....	26
ประเภทของพราหมณ์.....	27
สถานะและบทบาทของพราหมณ์ในราชสำนักสมัยกรุงสุโขทัย	29
สถานะและบทบาทของพราหมณ์ในในราชสำนักสมัยกรุงศรีอยุธยา.....	33

บทที่	หน้า
4 สถานะและบทบาทของพราหมณ์ในราชสำนักในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์	
ตอนต้น	41
ความสำคัญของลัทธิพราหมณ์ที่มีต่อการปกครองในระบอบ	
สมบูรณาญาสิทธิราชย์	41
อิทธิพลของลัทธิพราหมณ์ที่มีต่อการปกครองของไทยในสมัย	
กรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น: ภาพสะท้อนที่ปรากฏในพระราชนิพนธ์	
เรื่องรามเกียรติ์	49
สถานะและบทบาทของพราหมณ์ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น	
ตามที่ปรากฏในวรรณกรรมอื่นๆ	54
บทบาทและหน้าที่ของพราหมณ์ในการสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์	59
เสาหลักเมือง	59
เสาชิงช้าและโบสถ์พราหมณ์	62
การปรับเปลี่ยนความเชื่อในลัทธิพราหมณ์ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์	
ตอนต้น	65
5 บทบาทและหน้าที่ของพราหมณ์ในพระราชพิธี	70
ความสำคัญของพระราชพิธีในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์	70
บทบาทของพราหมณ์ในพระราชพิธีที่ปรากฏในกฎหมายเฑียรบาล	74
พระราชพิธีเกี่ยวกับการปกครอง	78
พระราชพิธีบรมราชาภิเษก	78
พระราชพิธีศรีสังฆปานกาล	79
พระราชพิธีเกี่ยวกับพระราชวงศ์	83
พระราชพิธีเพื่อความอุดมสมบูรณ์ของบ้านเมือง	84
พระราชพิธีทางศาสนา	86
6 บทสรุป	91
บรรณานุกรม	97
ประวัติผู้เขียน	106

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การเผยแพร่ศาสนาพราหมณ์ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีมาตั้งแต่ก่อนสมัยอาณาจักรไทย การติดต่อค้าขายทางทะเลเป็นเหตุปัจจัยสำคัญในการเผยแพร่วัฒนธรรมอินเดียด้านศาสนาสู่ภูมิภาคนี้ กลุ่มพราหมณ์จากอินเดียซึ่งเป็นผู้เผยแพร่ศาสนาพราหมณ์ได้เดินทางเข้ามาตั้งหลักแหล่งและกลายเป็นชนชั้นปกครองในภูมิภาค¹ ซึ่งอาจแบ่งออกได้เป็น 2 ภูมิภาค คือ พราหมณ์ที่เดินทางจากดินแดนตอนเหนือของอินเดียเข้ามามีอิทธิพลในอาณาจักรเขมรในสมัยเมืองพระนคร และพราหมณ์จากตอนใต้ของอินเดียที่เดินทางเข้ามาตั้งหลักแหล่งในบริเวณหมู่เกาะของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้รวมถึงภาคใต้ของไทย โดยเฉพาะที่เมืองนครศรีธรรมราช ต่อมาจำนวนพราหมณ์ได้เพิ่มมากขึ้นตามลำดับ โดยศาสนาพราหมณ์ได้ผสมผสานกับการนับถือผีสงเทวดาและพุทธศาสนา อย่างไรก็ตาม ร่องรอยของการนับถือศาสนาพราหมณ์ปรากฏว่า มีตั้งแต่สมัยอาณาจักรฟูนัน ราวพุทธศตวรรษที่ 6 สืบเนื่องมาจนถึงสมัยอาณาจักรทวารวดี อาณาจักรศรีวิชัยและละโว้ โดยรับความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ 2 นิกาย คือ ไศวนิกายและไวษณพนิกาย ในสมัยกรุงสุโขทัย พราหมณ์ได้เข้ามามีบทบาทอย่างสำคัญในราชสำนัก ปรากฏหลักฐานในคำรับนางนพมาศ ซึ่งได้กล่าวถึงตระกูลพราหมณ์ชื่อ “โชติรัตน์” ว่าเป็นพราหมณ์ในราชสำนัก มีหน้าที่บังคับบัญชาตกแต่งพระนคร และประกอบพระราชพิธีสิบสองเดือน² เมื่อถึงสมัยพญาลิไท

---

¹หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล, ประวัติศาสตร์เอเชียอาคเนย์ถึง พ.ศ. 2000 (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์สำนักนายกรัชมุนตรี, 2522), หน้า 6-8.

²ทองวรรณกรรมประวัติศาสตร์, “นางนพมาศ หรือ คำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์,” ในวรรณกรรมสมัยสุโขทัย (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2539), หน้า 239.

พราหมณ์ได้รับการแต่งตั้งให้อยู่ตำแหน่งพระศรีมโหสถ พระมหาราชครูปุโรหิต เพื่อถวายความรู้และคำปรึกษาต่าง ๆ และมีการประกอบพิธีกรรมตามพระเวท³ ศิลาจารึกบอกเรื่องการขยายอิทธิพลของพราหมณ์ในสมัยกรุงสุโขทัย และยังมีหลักฐานทางโบราณคดีอันได้แก่ เทวรูปและเทวสถานในศาสนาพราหมณ์ปรากฏอยู่หลายแห่งด้วยกัน เช่น เทวรูปพระอิศวร กำหนดอายุอยู่ในสมัยรัชกาลพญาลิไท⁴ หลักฐานหลายประการแสดงถึงการให้ความสำคัญต่อการประกอบพระราชพิธีสำหรับราชสำนักจนอาจกล่าวได้ว่า พระมหากษัตริย์ในสมัยกรุงสุโขทัยนอกจากจะทรงให้ความสำคัญกับพุทธศาสนา (ลัทธิลังกาวงศ์) แล้ว ยังทรงให้การอุปถัมภ์พราหมณ์และศาสนาพราหมณ์อยู่มาก⁵

ในสมัยกรุงศรีอยุธยาอิทธิพลของพราหมณ์ในราชสำนักมีมากขึ้น เนื่องจากสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (อู่ทอง) ปฐมกษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยา ทรงยอมรับระบบเทวราชาตามลัทธิพราหมณ์แบบขอมมาใช้ ซึ่งเป็นการรับรองฐานะของพระมหากษัตริย์ว่าเป็นเทพจุติลงมาเพื่อทำหน้าที่ปกครองบ้านเมือง พระมหากษัตริย์จึงอยู่ในฐานะสูงสุดของสังคม⁶ ศาสนาพราหมณ์สร้างสิทธิอำนาจอันชอบธรรมแก่สถาบันพระมหากษัตริย์ในการปกครองประเทศ พราหมณ์ในราชสำนักเป็นผู้ประกอบพระราชพิธีและได้มีการแบ่งยศพราหมณ์ในราชสำนักสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นชั้น ๆ ตั้งแต่ชั้นพระมหาราชครูถึงชั้นครู และมีบรรดาศักดิ์อย่างขุนนาง แบ่งหน้าที่ออกตามความชำนาญเฉพาะด้าน เช่น การกล่อมช้าง ไโหราศาสตร์ การประกอบพิธีตามลัทธิ และเนื่องจากพราหมณ์เป็นผู้มีความเชี่ยวชาญคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ ซึ่งเป็นกฎหมายสำคัญฉบับหนึ่งในสมัยกรุงศรีอยุธยา พราหมณ์

---

³องค์การศาสนาพราหมณ์-ฮินดู, ประวัติและหลักธรรมศาสนาพราหมณ์-ฮินดู (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา, 2525), หน้า 16-17.

⁴สันติ เล็กสุขุม, ศิลปะสุโขทัย (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, 2540), หน้า 81-82.

⁵กาญจนา สุวรรณวงศ์, “วิถีชีวิต พิธีกรรมและการดำรงเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของกลุ่มพราหมณ์ราชสำนักในสังคมไทย: ศึกษากรณี เทวสถานโบสถ์พราหมณ์พระนคร,” (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539), หน้า 44.

⁶เรื่องเดียวกัน, หน้า 46.

ในราชสำนักจึงมีหน้าที่เป็นผู้พิพากษาชี้ตัวบทกฎหมายต่าง ๆ แต่ไม่มีอำนาจบังคับคดี พราหมณ์เหล่านี้เรียกว่า ลูกขุน ณ ศาลหลวง พราหมณ์ขึ้นสังกัดกับกรมวัง หรือธรรมาธิการ ซึ่งหมายถึงผู้รักษาความยุติธรรม นอกจากนี้ พราหมณ์ยังเป็นผู้รักษาประเพณีต่าง ๆ ใน ลัทธิเทวราชาให้คงความศักดิ์สิทธิ์สืบไป แม้พระมหากษัตริย์จะไม่ยอมรับนับถือศาสนา พราหมณ์โดยตรง แต่การยอมรับหลักเทวราชาและพิธีกรรมในศาสนาพราหมณ์ก็นับว่า เป็นเรื่องจำเป็นเพื่อประโยชน์ในทางการปกครอง ซึ่งทำให้พราหมณ์ในราชสำนักมีบทบาท และความสำคัญต่อราชสำนักอย่างมาก

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ปฐมกษัตริย์แห่ง กรุงรัตนโกสินทร์ คณะพราหมณ์ได้เข้ารับราชการในราชสำนักโดยมีหน้าที่ให้คำปรึกษา และประกอบพระราชพิธีสำหรับพระนครและพระราชวงศ์ที่สำคัญ คือ พระราชพิธีบรมราชาภิเษก พระราชพิธีศรีสังข์ป่านกาล พระราชพิธีตรียัมปวาย-ตรีปวาย เป็นต้น พระองค์ ทรงพระราชทานราชทินนามและศักดินาแก่พราหมณ์ในราชสำนัก⁷ ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์พราหมณ์ในราชสำนักสืบทอดตำแหน่งตามรูปแบบที่เคยปฏิบัติในสมัยกรุงศรีอยุธยา ทั้งนี้ในสมัยกรุงศรีอยุธยา พราหมณ์ล้วนได้รับอิทธิพลมาจากเขมร แต่เมื่อแรกสร้างพระนครดำรงความรู้ดั้งเดิมถูกทำลาย สูญหายไปมาก จึงรับพราหมณ์จากชุมชน พราหมณ์ทางภาคใต้เข้ารับราชการเป็นส่วนใหญ่ทำให้มีการปรับเปลี่ยนหน้าที่เป็น 3 ฝ่าย⁸ ตามภูมิลำเนาเดิมของพราหมณ์ คือ พราหมณ์โหราจารย์ซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญดาราศาสตร์ต่าง ๆ มาจากเมืองพัทลุง พราหมณ์พิธีมีหน้าที่ประกอบพิธีมาจากชุมชนพราหมณ์ที่เมือง นครศรีธรรมราช และพราหมณ์พฤฒิบาศทำหน้าที่เกี่ยวกับช้างมาจากเมืองเขมร ในกฎหมายตราสามดวงที่ออกใช้ในสมัยรัชกาลที่ 1 บ่งบอกว่าตามประเพณีแบบแผนการปฏิบัติของพระมหากษัตริย์และราชสำนักไทย พราหมณ์เป็นผู้ที่มีส่วนกำหนดอยู่มาก ทั้งนี้ พราหมณ์ในราชสำนักที่รับสนองพระบรมราชโองการตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 1 เป็นต้นมานั้น มีการ

⁷ชวิน รังสีพราหมณกุล และพิบูลย์ นาควานิช, ผู้รวบรวม, ประวัติและหลักธรรม ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา, 2529), หน้า 162-163.

⁸กาญจนาภรณ์, “โล้ชิงช้า,” วารสารเมืองโบราณ 3, 3 (เมษายน-มิถุนายน, 2520):

สืบทอดตำแหน่งหน้าที่ในตระกูลอยู่หลายสายตระกูลด้วยกัน ส่วนมากเป็นพราหมณ์ที่มาจากภาคใต้ของไทยโดยเฉพาะจากชุมชนพราหมณ์ที่เมืองนครศรีธรรมราช ซึ่งได้รับการยอมรับว่ามีความน่าเชื่อถือ เพราะเชื่อกันว่าเป็นผู้ที่สืบเชื้อสายพราหมณ์ที่เดินทางมาจากอินเดียโดยตรง และได้สืบทอดความเป็นพราหมณ์อย่างต่อเนื่องมาตลอด โดยเฉพาะความรู้เรื่องศาสตร์ต่าง ๆ ที่สำคัญของพราหมณ์อย่างถูกต้องครบถ้วนตามคำภีร์โบราณที่ได้ถ่ายทอดสืบต่อกันมาเฉพาะในตระกูลพราหมณ์เท่านั้น⁹ อย่างไรก็ดี หลักฐานเรื่องการสืบทอดตำแหน่งในตระกูลของพราหมณ์ในราชสำนักนั้นไม่ปรากฏชัดเจน แต่ได้มีหลักฐานระบุถึงการให้ความสำคัญต่อการสืบสายตระกูลพราหมณ์อยู่มากซึ่งเป็นลักษณะที่ยังคงปฏิบัติกันอยู่จนถึงปัจจุบันเพื่อรักษาความศักดิ์สิทธิ์ในการทำหน้าที่แก่สถาบันพระมหากษัตริย์ ซึ่งทำให้ฐานะทางสังคมของพราหมณ์ในราชสำนักอยู่ในระดับสูง

นอกจากนี้ ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นพราหมณ์ยังมีบทบาทเป็นผู้พิพากษาคดีความในนามของพระมหากษัตริย์เช่นเดียวกับในสมัยกรุงศรีอยุธยา พราหมณ์เป็นผู้มีความรู้เรื่องคัมภีร์พระมนุสธรรมศาสตร์เป็นอย่างดี วาจาของพราหมณ์ได้รับการยอมรับและมีความน่าเชื่อถืออย่างมาก อีกทั้งเชื่อกันว่ามีความศักดิ์สิทธิ์เนื่องจากตามคติความเชื่อของศาสนาพราหมณ์นั้นพราหมณ์เกิดจากปากของเทพเจ้า (พระพรหม) สืบประจำวรรณะพราหมณ์ คือ สีขาว อันแสดงถึงความบริสุทธิ์ แม้ว่าไทยจะไม่รับวัฒนธรรมอินเดียในเรื่องของวรรณะ แต่ก็ยอมรับนับถือให้พราหมณ์ทำหน้าที่เป็นผู้พิพากษาเพราะมีคุณสมบัติเหมาะสมดังกล่าว

ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นนั้น ฐานะขององค์พระมหากษัตริย์เปรียบประดุจสมมติเทพตามระบบการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราช ซึ่งต้องอาศัยพิธีกรรมอันศักดิ์สิทธิ์เพื่อรับรองฐานะของพระมหากษัตริย์ การประกอบพิธีกรรมจึงเป็นบทบาทที่สำคัญที่สุดของพราหมณ์ในราชสำนัก ถือเป็นกระบวนการที่จะทำให้เกิดเป็นที่ยอมรับในสังคมเช่นเดียวกับในสมัยกรุงศรีอยุธยา นอกจากนี้กฎมณเฑียรบาล ยังเป็นเครื่องหมาย

⁹ กาญจนา สุวรรณวงศ์, เรื่องเดิม, หน้า 68-70.

ของการยกระดับฐานะของพระมหากษัตริย์และพระราชวงศ์ให้อยู่สูงที่สุดในสังคม¹⁰ โดยใช้พิธีกรรมเป็นสื่อในการแสดงออก อย่างไรก็ตาม การที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงยอมรับนับถือพุทธศาสนาเป็นศาสนาหลักของอาณาจักร¹¹ ส่งผลให้เกิดการปรับเปลี่ยนอุดมการณ์ทางด้านศาสนาเพื่อให้เข้ากับหลักของพุทธศาสนามากขึ้น โดยเฉพาะการปรับเปลี่ยนความเชื่ออันเกี่ยวเนื่องกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติทั้งหลาย ซึ่งมีความหมายรวมถึงความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์ด้วย อาทิ การออกประกาศห้ามบูชาศิวลึงค์ด้วยเห็นว่าเป็นสิ่งน่ารังเกียจ¹² แต่เนื่องจากสังคมไทยมีความเชื่อที่มีลักษณะผสมผสานระหว่างพุทธศาสนากับศาสนาพราหมณ์จนไม่สามารถแยกออกจากกันได้ การประกอบพิธีจึงเกิดการผสมผสานระหว่างพุทธศาสนากับศาสนาพราหมณ์เรื่อยมา¹³

เหตุผลสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้พราหมณ์ได้เข้ามามีบทบาทในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ทั้งที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงให้ความสำคัญกับพุทธศาสนาเป็นอย่างมากและเริ่มลดความสำคัญของพิธีกรรมลงก็ตาม¹⁴ แต่ทว่าการตั้งพระราชวงศ์จักรีขึ้นปกครอง ณ เมืองหลวงแห่งใหม่ คือ กรุงรัตนโกสินทร์นั้น มีความจำเป็นที่จะต้องสร้างความเชื่อมั่นให้แก่คนหมู่มากทั่วทั้งราชอาณาจักร ตั้งแต่ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินไปจนถึงชนชั้นปกครอง อันเนื่องมาจากความหวาดระแวงจากการเสียกรุงศรีอยุธยา สภาวะสงครามกับพม่า รวมถึงการเปลี่ยนราชวงศ์และการสร้างเมืองหลวงแห่งใหม่ ผู้คนในสังคมที่โยกย้ายมาจากกรุงธนบุรียังไม่อาจวางใจถึงความมั่นคงและปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินได้ ตลอดจนระบบการเมืองการปกครองยังขาดความมีเสถียรภาพเป็นอย่างมาก

¹⁰ ศรีศักร วัลลิโภดม, กฎหมายตราสามดวงกับความเชื่อของไทย (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, 2545), หน้า 50.

¹¹ สายชล สัตยานุรักษ์, พุทธศาสนากับแนวคิดทางการเมืองในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน, 2546), หน้า 161.

¹² เรื่องกฎหมายตราสามดวง (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อุดมศึกษา, 2521), หน้า 754-755.

¹³ สายชล สัตยานุรักษ์, เรื่องเดิม, หน้า 103.

¹⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 113.

จะเห็นได้จากเหตุการณ์ความไม่สงบในช่วงปลายรัชกาลสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี เกิดกบฏจากทั้งขุนนางและพระราชวงศ์อยู่หลายกลุ่มที่สำคัญ คือ กลุ่มของพระยาสุรศักดิ์ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกหรือสมเด็จพระเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกในขณะนั้นปราบลงได้สำเร็จ เป็นต้น เหตุการณ์วุ่นวายในปลายรัชกาลของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีถือเป็นสาเหตุสำคัญอีกประการหนึ่งที่ทำให้การสถาปนาราชวงศ์จักรีและพระนครแห่งใหม่นี้มีความจำเป็นต้องเร่งสร้างความเชื่อมั่นให้แก่สังคมและเร่งสร้างความมั่นคงทางการเมือง ทั้งนี้ก็เพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยของบ้านเมืองสืบไปนั่นเอง ดังจะเห็นได้จากพระราชปณิธานที่ว่า

“ตั้งใจจะอุปถัมภก   ขอยกพระพุทธศาสนา
ปกป้องขอบขันธสีมา   รักษาประชาชนแลมนครี”¹⁵

เป็นที่น่าสังเกตว่าท่ามกลางสถานการณ์ดังกล่าวจำเป็นต้องมีผู้นำที่มีอำนาจเหนือผู้ใดเข้าควบคุมเหตุการณ์¹⁶ นั่นคือ การสร้างพระราชอำนาจให้เป็นที่ยอมรับโดยทั่วกัน ทั้งพระราชวงศ์ ขุนนางตลอดจนไพร่ฟ้าประชาชน ทั้งนี้ก็เพื่อให้อาณาจักรสถิตย์สถาพรสืบไป เช่นเดียวกันกับการปฏิบัติพระราชกิจของพระมหากษัตริย์ตามพระราชปณิธานข้างต้น หรืออีกนัยหนึ่งนั้น พระมหากษัตริย์ภายใต้การปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ทรงเป็นเสมือนองค์สมมติเทพที่อวตารลงมาเพื่อปราบยุคเข็ญในช่วงกลียุคนั่นเองดังจะเห็นได้จากความพยายามในการสร้างพระนครแห่งใหม่ให้รุ่งเรืองประดุจดังกรุงศรีอยุธยา โดยการใช้กรุงศรีอยุธยาเป็นต้นแบบ อีกทั้งการเป็นเจ้าของสิ่งเสริมอำนาจบารมีของพระมหากษัตริย์ อาทิ ช้างเผือก เรือรบยอดปราสาท เครื่องราชกกุธภัณฑ์¹⁷ จึงเป็นทางเลือกที่เหมาะสมที่สุดในขณะนั้น กล่าวคือ เป็นระบบการปกครองที่พระมหากษัตริย์

¹⁵ ศุภรัตน์ เลิศพานิชย์กุล, แนวพระราชดำริแก้รัชกาล (กรุงเทพฯ: องค์การคำคุณุสสา, 2527), หน้า 5.

¹⁶ สุรพงษ์ โสธนะเสถียร, “รามเกียรติ์: การแปลความหมายทางเมือง,” (ดุสิตนิพนธ์ วัฒนธรรมดุสิตบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526), หน้า 381-382.

¹⁷ นิธิ เอียวศรีวงศ์, ประวัติศาสตร์กรุงรัตนโกสินทร์ในพระราชพงศาวดารอยุธยา (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์บรรณกิจ, 2523), หน้า 31.

เป็นผู้มีสิทธิขาดแต่เพียงผู้เดียวในการบริหารประเทศ¹⁸ จากความเชื่อดังกล่าวนี้องค์ที่ ทำให้พราหมณ์เข้ามามีบทบาทในราชสำนักนับตั้งแต่การสร้างพระนคร ต้องอาศัยการประกอบ พิธีกรรมเป็นเครื่องมือในการเชื่อมโยงดังกล่าว การประกอบพระราชพิธีของพราหมณ์ จึงยังคงความสำคัญต่อสถาบันพระมหากษัตริย์และระบอบการปกครองอยู่มากในฐานะ ที่เป็นผู้ได้รับ โองการมาจากเทพเจ้า¹⁹ พราหมณ์มีบทบาทสำคัญในราชสำนักไทยอย่าง ต่อเนื่องนับตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัย ในการสร้างความชอบธรรมแก่พระมหากษัตริย์และ การดำรงตำแหน่งของพระมหากษัตริย์ไทยเกี่ยวเนื่องด้วยคติของศาสนาพราหมณ์ที่ทำให้ ต้องอาศัยพราหมณ์ผู้ทรงความรู้ทำหน้าที่ อันได้แก่ การประกอบพระราชพิธีสำคัญนับตั้งแต่ พระมหากษัตริย์ขึ้นครองราชย์และการให้คำปรึกษาข้อราชการต่าง ๆ เป็นสำคัญ ทั้งนี้ก็ เพื่อสร้างความศักดิ์สิทธิ์และความชอบธรรมในการปกครอง²⁰

พราหมณ์ในราชสำนักมีบทบาทสำคัญตามอำนาจและหน้าที่งานในราชสำนักนั้น จนอาจกล่าวได้ว่า พราหมณ์ในราชสำนักคงความสำคัญอยู่คู่กับสถาบันพระมหากษัตริย์ ของไทยมาโดยตลอด ทั้งที่มีศาสนาพุทธเป็นศาสนาประจำชาติ จนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ เมื่อพิจารณาว่า สถานะและบทบาทของพราหมณ์ในราชสำนักเกี่ยวเนื่องด้วยเหตุจำเป็น ของการสร้าง ความชอบธรรมแก่พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ไทยและการดำรงอยู่ ของสถาบันพระมหากษัตริย์ โดยเฉพาะในช่วงของการสร้างพระนครแห่งใหม่และการ สถาปนาราชวงศ์จักรีขึ้นปกครองกรุงรัตนโกสินทร์²¹ สถานะและบทบาทของพราหมณ์ ในราชสำนักจึงกลายเป็นกลไกสำคัญในการสร้างความเชื่อมั่นในสถาบันพระมหากษัตริย์ ท่ามกลางความวุ่นวายอันเนื่องมาจากการเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 มาจนถึงสมัยสมเด็จพระ

¹⁸พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์นานมีบุ๊คส์, 2545), หน้า 1126.

¹⁹พระยาประชาภิจักรจักร, ผู้เรียบเรียง, ประวัติศาสนา (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ รุ่งเรืองธรรม, 2499), หน้า 12.

²⁰ศรีศักร วัลลิโภดม, เรื่องเดิม, หน้า 38.

²¹มัลลิกา มัสอูดี, “การสถาปนาศูนย์กลางอำนาจแห่งใหม่ที่กรุงธนบุรีและกรุงเทพฯ,” ใน ประวัติศาสตร์ไทย (นนทบุรี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2532), หน้า 347.

พระเจ้ากรุงธนบุรี งานวิจัยชิ้นนี้จึงมุ่งศึกษาสถานะและบทบาทของพราหมณ์ในราชสำนักในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก อันเป็นช่วงเวลาแห่งการสร้าง ความเชื่อมั่นสำหรับพระนครแห่งใหม่ คือ กรุงรัตนโกสินทร์และพระราชวงศ์จักรีโดยแท้จริง

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาสถานะและบทบาทของพราหมณ์ในราชสำนักในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
2. เพื่อศึกษาความสำคัญของพราหมณ์ที่มีต่อการสร้างกรุงรัตนโกสินทร์ และการสถาปนาราชวงศ์จักรี
3. เพื่อศึกษาความเกี่ยวข้องระหว่างสถานะและบทบาทของพราหมณ์ในราชสำนักกับสถานะสภาพของสถาบันพระมหากษัตริย์

ขอบเขตของการวิจัย

ทำการศึกษาด้านสถานะและบทบาทของพราหมณ์ในราชสำนักในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช (พ.ศ. 2325-2352) อันเป็นช่วงเวลาแห่งการสร้างพระนครรวมถึงการสถาปนาราชวงศ์ใหม่ขึ้นปกครองกรุงรัตนโกสินทร์ ท่ามกลางภาวะสงคราม และความวุ่นวายทางการเมือง การรื้อฟื้นการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ตามแบบอย่างของกรุงศรีอยุธยาขึ้นมาใช้ใหม่อีกครั้งส่งผลให้พราหมณ์ในราชสำนักยังคงความสำคัญต่อสถาบันพระมหากษัตริย์อยู่มาก แม้ว่าพระองค์ทรงยอมรับนับถือพุทธศาสนาเป็นศาสนาหลักของอาณาจักรแต่ยังต้องให้ความสำคัญต่อพราหมณ์ในราชสำนักในฐานะที่เป็นผู้ประกอบพระราชพิธีอยู่มาก ดังนั้น จึงให้ความสำคัญกับการศึกษาด้านสถานะและบทบาทของพราหมณ์ในด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะบทบาทในพระราชพิธีสำคัญ ตั้งแต่มูลเหตุการประกอบพระราชพิธี ตลอดจนหน้าที่ของพราหมณ์ในราชสำนักในกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นเป็นสำคัญ

วิธีดำเนินการวิจัย

วิธีการศึกษาค้นคว้าในครั้งนี้ได้ใช้การศึกษาจากเอกสาร (documentary research) ซึ่งใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์ (historical approach) นำเสนอรายงานแบบพรรณนาวิเคราะห์ (analysis description) โดยดำเนินการตามขั้นตอนดังนี้

1. วิธีการรวบรวมข้อมูล

1.1 แหล่งข้อมูล ได้แก่ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ห้องสมุดวชิรญาณ ห้องสมุดแห่งชาติ ห้องสมุดสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ห้องสมุดโบสถ์พราหมณ์ (พระนคร) ห้องสมุดมหาวิทยาลัยต่าง ๆ

1.2 ประเภทของข้อมูล แบ่งเป็น

1) หลักฐานชั้นต้น ได้แก่ เอกสารกระทรวงวัง เอกสารกรมราชเลขาธิการ ทำเนียบศักดินาในสมัยรัตนโกสินทร์ ตำราหมวดพระราชพิธี กฎมณเฑียรบาลและกฎหมายตราสามดวง

2) หลักฐานชั้นรอง ได้แก่ พระราชพงศาวดารสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ข้อมูลจากวิทยานิพนธ์ งานวิจัยและงานวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

2. วิเคราะห์ข้อมูล นำข้อมูลจากเอกสารชั้นต้นและเอกสารชั้นรองมาวิเคราะห์วิจารณ์โดยใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์

3. การนำเสนอข้อมูล แบ่งเป็นบท ดังนี้

บทที่ 1 บทนำ

บทที่ 2 วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

บทที่ 3 ความเป็นมาของพราหมณ์ในราชสำนัก

- ความหมายของพราหมณ์
- บทบาทและอิทธิพลของลัทธิพราหมณ์ช่วงก่อนสมัยกรุงสุโขทัย
- คุณสมบัติ หน้าที่ และประเภทของพราหมณ์
- สถานะและบทบาทของพราหมณ์ในราชสำนักในสมัยกรุงสุโขทัย
- สถานะและบทบาทของพราหมณ์ในราชสำนักในสมัยกรุงศรีอยุธยา

บทที่ 4 สถานะและบทบาทของพราหมณ์ในราชสำนักในสมัยกรุงรัตน โกสินทร์
ตอนต้น

- ความสำคัญของลัทธิพราหมณ์ที่มีการปกครองระบอบสมบูรณาญา-
สิทธิราช
- อิทธิพลของลัทธิพราหมณ์ที่มีต่อการปกครองไทยในสมัยกรุงรัตน-
โกสินทร์ตอนต้น: ภาพสะท้อนที่ปรากฏในพระราชนิพนธ์เรื่องรามเกียรติ์
- สถานะและบทบาทพราหมณ์ที่ปรากฏในวรรณกรรมอื่น ๆ
- บทบาทและหน้าที่ของพราหมณ์ในการสถาปนากรุงรัตน โกสินทร์
- การปรับเปลี่ยนความเชื่อในลัทธิพราหมณ์ในสมัยกรุงรัตน โกสินทร์

ตอนต้น

บทที่ 5 บทบาทและหน้าที่ของพราหมณ์ในพระราชพิธี

- ความสำคัญของพระราชพิธี
- บทบาทของพราหมณ์ในพระราชพิธีที่ปรากฏในกฎหมายเทียรบาล
- พระราชพิธีเกี่ยวกับการปกครอง
- พระราชพิธีเกี่ยวกับพระราชวงศ์
- พระราชพิธีเกี่ยวกับความอุดมสมบูรณ์ของบ้านเมือง
- พระราชพิธีทางศาสนา

บทที่ 6 บทสรุป

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. เข้าใจความเกี่ยวข้องระหว่างสถานะและบทบาทของพราหมณ์ในราชสำนัก
กับสถานะสภาพของสถาบันของพระมหากษัตริย์
2. ได้รับความรู้ความเข้าใจในสถานะและบทบาทของพราหมณ์ในรัชสมัย
พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
3. อาจนำไปเป็นพื้นฐานในการศึกษาสถานะและบทบาทของพราหมณ์ในราชสำนัก
ไทยในสมัยอื่น ๆ ต่อไปได้

บทที่ 2

วรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาถึงสถานะและบทบาทของพราหมณ์ในราชสำนักในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช (พ.ศ. 2325-2352) มีวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องแบ่งเป็น 3 ประเภท ดังนี้

บทความ

กาญจนาศันชัย¹ และปราณี กล่ำส้ม² ได้เขียนบทความเกี่ยวกับประวัติความเป็นมา ตลอดจนความสำคัญของเสาชิงช้าและพิธีโล้ชิงช้าว่าเป็นพิธีสำคัญสำหรับพระนครมีแบบแผนสืบทอดมาจากพราหมณ์ทางอินเดียตอนใต้ หรือพราหมณ์ทมิฬ ซึ่งเป็นกลุ่มที่เดินทางเข้ามาตั้งรกรากยังภาคใต้ของไทยในสมัยโบราณ จากนั้นได้เข้ามามีบทบาทในราชสำนักสมัยกรุงสุโขทัย โดยมาเป็นไศวนิกาย ต่อมาสมัยกรุงศรีอยุธยาเชื่อว่าการโล้ชิงช้าเมื่อ พ.ศ. 1998 ตรงกับรัชสมัยของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ และตามกฎหมายศักดินา มีการแบ่งยศพราหมณ์ออกเป็นชั้น ๆ คือ ชั้นพระมหाराชครู ชั้นพระราชาครู ชั้นพระครู และชั้นครู ทำหน้าที่แบ่งเป็น พราหมณ์โหรดาจารย์ พราหมณ์ปุโรหิต และพราหมณ์พฤฒิบาส เมื่อถึงสมัยรัชกาลที่ 1 กล่าวกันว่ามีพระครูสิทธิชัย เป็นพราหมณ์นำลิ้น ได้กราบบังคมทูลขอให้ตั้งเสาชิงช้าขึ้นตรงที่ที่ถือว่าเป็นใจกลางพระนคร ซึ่งคาดว่าพระครูสิทธิชัยเป็นพราหมณ์ที่ทำหน้าที่มาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาและเป็นที่ยกย่องกันใน

---

¹กาญจนาศันชัย, “โล้ชิงช้า,” วารสารเมืองโบราณ 3, 2 (มกราคม-มีนาคม 2520): 110.

²ปราณี กล่ำส้ม, “เสาชิงช้าหน้าโบสถ์พราหมณ์,” วารสารเมืองโบราณ 17, 1 (มกราคม-มีนาคม 2534): 42-48.

ยุคนั้น จึงมีพราหมณ์จากที่ต่าง ๆ เดินทางเข้ามาตั้งบ้านเรือนแถวย่าน โบสถ์พราหมณ์จนกลายเป็นตรอกโบสถ์พราหมณ์ในที่สุด

นอกจากนี้ ยังมีบทความของสุเนตร ชุตินธรานนท์³ กล่าวถึงบทบาทของพราหมณ์ พระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา ซึ่งเป็นพระราชพิธีสำคัญพิธีหนึ่งทางการปกครอง เพื่อเสริมสร้างพระราชอำนาจอันชอบธรรมให้คงอยู่สืบไปและบทบาทของพราหมณ์ช่วยสร้างความศักดิ์สิทธิ์ตามลัทธิเทวราชานั้นเอง

หนังสือ

โดยมากมักมีเนื้อหาเกี่ยวกับพระราชพิธีสำคัญต่าง ๆ โดยเฉพาะหนังสือเรื่อง พระราชพิธีบรมราชาภิเษกของ ฦกฐภัทร จันทวิช⁴ ได้กล่าวถึงบทบาทของพราหมณ์ว่า พระราชครูพราหมณ์ถือเป็นผู้รอบรู้ในพระเวทและพิธีกรรมมีหน้าที่สำคัญที่สุดในการประกอบพระราชพิธีบรมราชาภิเษกซึ่งเป็นการประกาศการยอมรับความเป็นผู้นำของชาติด้วยความเห็นชอบของทุกคนในแผ่นดิน ตามคติที่ว่าพระองค์ คือ องค์สมมติเทพหรือทิพยเทวาวตาร ชำรงเพื่อจัดทุกข์เข็ญของอาณาประชาราษฎร์และบำรุงอาณาจักรให้เจริญรุ่งเรืองสืบไป ขั้นตอนการประกอบพระราชพิธีมีความคล้ายคลึงกับพิธีราชสูยะของอินเดียมาก เช่น การสรงน้ำมูรธาภิเษก การทูลเกล้าฯ ถวายเครื่องราชกกุธภัณฑ์และราชสมบัติ แต่ไทยมีรายละเอียดการของพระราชพิธีมากกว่าอินเดีย เนื่องจากการผสมผสานความเชื่อทั้งพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์เข้าด้วยกัน และงานของ สิริวัฒน์ คำวันสา⁵ อธิบายอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์ทางการปกครองว่า พราหมณ์มีความ

³สุเนตร ชุตินธรานนท์, “ลิลิตโองการแข่งน้ำและพระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา,” วารสารมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 9, 1 (กรกฎาคม-กันยายน 2522): 32-52.

⁴ฦกฐภัทร จันทวิช, พระราชพิธีบรมราชาภิเษก (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์รุ่งอรุณ, ม.ป.ป.), หน้า 19-20.

⁵สิริวัฒน์ คำวันสา, อิทธิพลของวัฒนธรรมอินเดียในเอเชียอาคเนย์ (เน้นประเทศไทย) (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, 2522), หน้า 142.

เกี่ยวข้องกับราชสำนักของไทยมาโดยตลอด เช่น พราหมณ์ได้เป็นที่ปรึกษาและราชครู
ปุโรหิต พระมหากษัตริย์ไทยทุกยุคมักจะมีปุโรหิตไว้ประจำราชสำนัก ทำหน้าที่เป็นครูตาม
แบบอินเดีย กษัตริย์ทุกพระองค์ทรงถือว่าเป็นอวตารของพระนารายณ์ ตามลัทธิไวษณพ-
นิกาย

ศรีศักร วัลลิโภดม⁶ ได้ศึกษากฎหมายตราสามดวงโดยสะท้อนให้เห็นถึงมุมมอง
ทางด้านสังคมวัฒนธรรมที่แฝงอยู่ในกฎหมายฉบับสำคัญในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธ-
ยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ซึ่งกฎหมายตราสามดวงแสดงให้เห็นถึงความเชื่อเรื่องระบบ
จักรวาล ศาสนา ไสยศาสตร์ รวมถึงจารีตประเพณีและพิธีกรรมของผู้คนในสังคม ส่วน
กฎหมายเทียบบาลและกฎหมายรัฐธรรมนูญเป็นกลไกของรัฐในการควบคุมความขัดแย้ง
ของสังคม เพื่อให้มีการจัดระเบียบสังคมในทางการปกครอง การนำเอาพิธีกรรมและ
ความเชื่อตามศาสนาฮินดูเข้ามาผสมผสานในการปกครองและการประกอบพิธีกรรมใน
ราชสำนักก็เพื่อให้เกิดความเคารพเชื่อถือน โดยมีพิธีกรรมเป็นสื่อกลาง เช่นเดียวกับงานวิจัย
ในโครงการวิจัยเมธีอาวุโส (สกว.) เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า-
จุฬาโลกมหาราชในโอกาสที่กฎหมายตราสามดวงมีอายุครบ 200 ปี คือ งานวิจัยเรื่อง
กฎหมายเทียบบาล ฉบับเฉลิมพระเกียรติ⁷ และนิติปรัชญาไทย⁸ ได้กล่าวถึงภาวะความเป็น
เทพของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชว่ามาจากคัมภีร์คำสอนของทั้ง
ศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์ ทิพยภาวะได้มอบพระราชอำนาจอันเกิดขาดแก่พระมหา-
กษัตริย์ เพื่อปกป้องสังคมไม่ให้เกิดจลาจล และปกป้องคนดีจากการข่มเหงของคนชั่ว
คุ้มครองคนอ่อนแอไม่ให้ถูกรังแก เรื่องราวของพระมหากษัตริย์จึงไม่ใช่เป็นเรื่อง

⁶ศรีศักร วัลลิโภดม, กฎหมายตราสามดวงกับความเชื่อของไทย, หน้า 51.

⁷วินัย พงศ์ศรีเพียร, รายงานวิจัยเรื่องกฎหมายเทียบบาล ฉบับเฉลิมพระเกียรติ
(กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2548), หน้า 12.

⁸วินัย พงศ์ศรีเพียร และวีรวัลย์ งานสันติกุล, บรรณาธิการ, นิติปรัชญาไทย
ประกาศพระราชปรารภ หลักอินทภาษ พระธรรมศาสตร์ และ On the Laws of Mu'ung
Thai or Siam (กรุงเทพฯ: ม.ป.ท., 2549), หน้า 36.

พระราชอำนาจเพียงอย่างเดียว แต่ยังเป็นเรื่องของโบราณราชประเพณีซึ่งกำหนดบทบาทเชิงอุดมคติที่พระมหากษัตริย์ทรงต้องปฏิบัติด้วย ภาพลักษณ์ของพระมหากษัตริย์ที่ปรากฏในกฎหมายเทียรบาลแสดงให้เห็นถึงภาพของสมมติเทพหรือพระมหากษัตริย์ผู้มีทิพยภาวะการปกครองจึงเป็นหน้าที่ของพระมหากษัตริย์ ผู้ได้รับมอบหมายจากพระผู้สร้างสรรพสิ่งพระมหากษัตริย์จึงทรงมีเทวสิทธิ์ในการปกครองและป้องกันพระราชอาณาจักร

วิทยานิพนธ์และงานวิจัย

งานวิจัยของ งามพิศ สัตย์สงวน⁹ แสดงให้เห็นถึงบทบาทของพราหมณ์ว่าเป็นผู้มีหน้าที่ประกอบพิธีที่เกี่ยวกับชีวิตตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย การประกอบพิธีของพราหมณ์ส่วนใหญ่ล้วนช่วยให้ประชาชนได้รับความมั่นคงทางด้านจิตใจ โดยปัจจุบันนี้มีตำแหน่งพราหมณ์ราชครูเป็นตำแหน่งในการปกครองสูงสุดของพราหมณ์ และการประกอบพิธีในปัจจุบันแทบจะแยกพิธีกรรมระหว่างศาสนาพราหมณ์กับพุทธศาสนาไม่ออก เนื่องจากมีผสมกลมกลืนกันมานาน แต่พราหมณ์ในประเทศไทยจะมีลักษณะที่แตกต่างจากพราหมณ์ในประเทศอินเดีย จนกลายเป็นวัฒนธรรมแบบผสม กลายเป็นพราหมณ์ไทย

ปริญญาณิพนธ์ของจักรชัย อภิชาติบุตร¹⁰ ทำการศึกษาเกี่ยวอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์ในประเทศไทย กล่าวโดยสรุปศาสนาพราหมณ์เข้ามายังประเทศไทยราวต้นพุทธศตวรรษที่ 12 พิธีกรรมทางศาสนาแล้วมีการผสมผสานระหว่างศาสนาพราหมณ์และพุทธศาสนาทั้งพระราชพิธีและประเพณีของชาวบ้าน ถือเป็นคติของคนไทยที่ยอมรับประเพณีที่ดีงามมาผสมกลมกลืนและสืบทอดเรื่อยมา

---

⁹งามพิศ สัตย์สงวน, การทำหน้าที่ที่กำลังเปลี่ยนแปลงของสถาบันศาสนาในกรุงเทพมหานคร: กรณีศึกษาพราหมณ์-ฮินดู เทวสถานโบสถ์พราหมณ์ (ม.ป.ท., 2545).

¹⁰จักรชัย อภิชาติบุตร, “ศาสนาพราหมณ์ในประเทศไทย,” (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2515).

ปรีชา นุ่นสุข¹¹ ทำการศึกษาวิเคราะห์ความเป็นมาของพราหมณ์ในเมือง นครศรีธรรมราช ร่องรอยชุมชนโบราณของพราหมณ์ในภาคใต้ปรากฏตั้งแต่พุทธศตวรรษ ที่ 9-10 เป็นอย่างน้อยมีการผสมกันเป็นอย่างดีระหว่างศาสนาพราหมณ์ทั้ง 2 นิกาย (ไศวนิกาย ไวยาณพนิกาย) และพุทธศาสนาซึ่งเจริญควบคู่กันเรื่อยมา กระทั่งพิธีกรรม ทางศาสนาพราหมณ์ต้องถูกจำกัด เพราะความเหมาะสมตามสมัยและเหตุการณ์ทางการเมือง

กาญจนา สุวรรณวงศ์¹² ทำการศึกษาชีวิตและสังคมของพราหมณ์ในราชสำนัก กล่าวโดยสรุปว่า พราหมณ์ในราชสำนักได้ปรากฏตัวในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มานับพันปีแล้ว และยังคงมีบทบาทปรากฏชัดในสังคมรัฐชาติที่ยังปกครองด้วยระบบ พระมหากษัตริย์ดังเช่นอาณาจักรไทย ความสัมพันธ์ของพราหมณ์ในราชสำนักกับสังคม ไทยนั้น อาศัยพิธีกรรมเป็นสื่อกลาง ความเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรมส่งผลให้ พิธีกรรมของพราหมณ์ในราชสำนักเปลี่ยนแปลงไป ในปัจจุบันการทำหน้าที่ของพราหมณ์ ในราชสำนักขยายขอบเขตสู่สังคมที่กว้างขึ้น ไม่จำกัดอยู่ในราชสำนักเท่านั้น เทวสถาน โบสถ์พราหมณ์มีบทบาทในการตอบสนองความต้องการของผู้คนทุกกลุ่มในสังคมเป็น สำคัญ โดยเฉพาะการตอบสนองทางจิตใจให้กับผู้คนในสังคมเมืองที่ไม่มีความมั่นคง ทางจิตใจ เป็นการปรับบทบาทให้สอดคล้องกับความต้องการทางสังคมที่กำลังเปลี่ยนแปลง ไป แทนการดำรงบทบาทของการเป็นสถาบันทางศาสนาของพราหมณ์ในราชสำนักไม่ ปรากฏเป็นรูปธรรมอีกต่อไป

ปริญญานิพนธ์ของสุวันดี ตั้งวิเศษชน¹³ ทำการศึกษายบทบาทของพราหมณ์ใน ราชสำนักรัตนโกสินทร์ตอนต้น อาจกล่าวได้ว่าพราหมณ์ในสังคมไทยได้รับความเคารพ

¹¹ปรีชา นุ่นสุข, “ร่องรอยชุมชนโบราณของพราหมณ์ในนครศรีธรรมราช,” (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2527).

¹²กาญจนา สุวรรณวงศ์, “วิถีชีวิต พิธีกรรมและการดำรงเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม ของกลุ่มพราหมณ์ราชสำนักในสังคมไทย: ศึกษากรณี เทวสถาน โบสถ์พราหมณ์พระนคร,” (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539).

¹³สุวันดี ตั้งวิเศษชน, “บทบาทของพราหมณ์ในราชสำนักรัตนโกสินทร์ตอนต้น,” (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2531).

นับถือจากผู้คนในสังคมไม่ต่างจากพราหมณ์ที่อินเดีย บทบาทของพราหมณ์มีความเกี่ยวข้องกับ
 ฤๅษีในพุทธศาสนา ทำให้สังคมไทยยอมรับนับถือไม่เสื่อมคลาย หน้าที่สำคัญของพราหมณ์
 คือ การปฏิบัติกิจทางศาสนา มีบทบาทสำคัญ 3 ประการ คือ เป็นปุโรหิต ผู้พิพากษาใน
 นามของพระมหากษัตริย์ และ ไพรดาจารย์ ซึ่งบทบาทดังกล่าวถูกลดความสำคัญลงตาม
 กาลเวลาและการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองการปกครอง แต่บทบาทที่มีวิวัฒนาการจนถึง
 ปัจจุบันคือการเป็นผู้ประกอบพิธี แม้ว่ารูปแบบพระราชพิธีจะเปลี่ยนแปลงไปตามสมัย
 แต่พราหมณ์ยังคงมีความสำคัญตราบเท่าที่สถาบันพระมหากษัตริย์ยังให้การอุปถัมภ์ และ
 สังคมให้การยอมรับ

บทที่ 3

ความเป็นมาของพราหมณ์ในราชสำนัก

ความหมายของพราหมณ์

พราหมณ์ในความหมายของพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน หมายถึง “คนในวรรณะที่ 1 แห่งสังคมฮินดู ซึ่งมี 4 วรรณะ ได้แก่ พราหมณ์ กษัตริย์ แพศย์ และศูทร ผู้ที่ถือเพศไวัศม นุ่งขาวห่มขาว เช่น พราหมณ์ปุโรหิต พราหมณ์พฤตบาศ”¹ คำว่า พราหมณ์ ในภาษาสันสกฤต หมายถึง ผู้กระทำกิจในลัทธิ หรือผู้เชี่ยวชาญในประกอบพิธีกรรม² เป็นศัพท์ซึ่งมีที่มาจากคำว่า “พรหม” หมายถึง ชาติอันประเสริฐ พราหมณ์จึงอ้างว่ามีต้นกำเนิดมาจากพระพรหม หนึ่งในเทพเจ้าสูงสุดสามองค์ของศาสนาพราหมณ์อันประกอบด้วยพระศิวะ พระวิष्ณูและพระพรหม พราหมณ์จึงถือว่าตนเป็นผู้ที่ได้รับโองการโดยตรงมาจากเทพเจ้า³

ตามความเชื่อของศาสนาพราหมณ์นั้น โลกต้องประกอบด้วยคุณลักษณะ 3 ประการ ซึ่งถ้าขาดสิ่งใดสิ่งหนึ่งแล้ว โลกจะไม่มีสันติ⁴ คุณสมบัติทั้ง 3 ประกอบด้วย

1. นักบวช คือพราหมณ์
2. พระเวท คือคัมภีร์แห่งความรู้ เป็นการบันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับความเชื่อและการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ประกอบด้วย

---

¹พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542, หน้า 778.

²พระยาอนุนุমানราชชน, ลัทธิของเพื่อน (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์คลังวิทยา, 2514), หน้า 69.

³พระยาประชาภิจักรจักร, ผู้เรียบเรียง, เรื่องเดิม, หน้า 12.

⁴เสถียร พันธรัณย์, ศาสนาเปรียบเทียบ (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สุภาพใจ, 2542), หน้า 60.

2.1 ถดเวท ว่าด้วยบทสรรเสริญเทพเจ้า และประวัติการสร้างโลก

2.2 ยชรวาท ว่าด้วยพิธีการบวงสรวง และบทสวดในพิธีกรรมโดยเฉพาะการบูชา

2.3 สามเวท ว่าด้วยศิลปศาสตร์ในแขนงต่าง ๆ เช่น นาฏศิลป์ ดนตรีศิลป์ เพื่อสรรเสริญ พระผู้เป็นเจ้า

2.4 อารยเวท เป็นคัมภีร์ที่แต่งขึ้นใหม่ในสมัยหลัง เนื้อหาว่าด้วยเวทมนต์คาถาเกี่ยวกับไสยศาสตร์⁵

3. วรรณคดี 4 ได้แก่ พราหมณ์ กษัตริย์ แพศย์ คือ กลุ่มพ่อค้ากับชาวนา และศูทร คือ คนรับใช้

คัมภีร์ของศาสนาพราหมณ์กล่าวว่า พราหมณ์เกิดจากพระโอษฐ์ของพระพรหม คือ เกิดมาเพื่อมีหน้าที่สั่งสอนคนในสังคม จึงถือเป็นบุคคลสำคัญกลุ่มหนึ่งในสังคมอินเดีย เนื่องจากเป็นผู้อุทิศตนเพื่อพระเจ้าและเป็นครูให้ผู้คนในสังคม คัมภีร์มหาภารตะกล่าวว่า พราหมณ์มีสี่ชาวเป็นสี่ประจำวรรณะ จึงนิยมนุ่งห่มเครื่องแต่งกายสีขาวล้วน สื่อความหมายถึง ความเป็นผู้บริสุทธิ์คัมภีร์ในหลักธรรม มีความชำนาญเกี่ยวกับการประกอบพิธีกรรมเพื่อบวงสรวงเทพเจ้าเพื่อทำหน้าที่ดังกล่าว จึงได้รับการยอมรับยกย่องจากสังคมเป็นอย่างมาก อย่างไรก็ตาม ผู้ที่เกิดในวรรณะพราหมณ์ไม่ได้หมายความว่าต้องถือเพศบรรพชิตเป็นนักบวชอย่างเดียวนั้น อาจทำหน้าที่อื่น ๆ ในสังคมแตกต่างกันไป อาทิ เข้ารับราชการในราชสำนัก เป็นครูของพระราชา หรือแม้แต่เป็นกษัตริย์ปกครองบ้านเมือง⁶ ในสังคมอินเดียนอกจากพราหมณ์แล้วคนในวรรณะอื่นจะทำพิธีกรรมบูชาเทพเจ้าด้วยตนเองไม่ได้ ต้องมีพราหมณ์ประจำตระกูลหรือพราหมณ์ปุโรหิตเป็นผู้ประกอบพิธีให้เสมอ⁷ จึงเกิดตำแหน่งพราหมณ์ปุโรหิตเพื่อทำหน้าที่บวงสรวงเทพเจ้าให้กับคนทุกวรรณะ

⁵เสถียร พันธ์รังษี, เรื่องเดียวกัน, หน้า 56-60.

⁶กาญจนาภรณ์, ภูมิศาสตร์วัดโพธิ์ เล่ม 3 (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์รวมสาส์น, 2518), หน้า 324-325.

⁷วิมลศิริ ร่วมสุข, ประวัติวรรณคดีสันสกฤตยุคพระเวท (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สหสยามพัฒนา, 2522), หน้า 16.

โดยเฉพาะพระมหากษัตริย์จะต้องมีพราหมณ์ปุโรหิตประจำในราชสำนักเพื่อทำพิธีสำหรับพระราชวงศ์ ตามความเชื่อในคัมภีร์โอดเรยพราหมณะซึ่งเป็นคัมภีร์ที่เน้นความสำคัญของพราหมณ์ที่มีต่อพระมหากษัตริย์เป็นอย่างมากนั้น ได้ให้เหตุผลว่าเทพเจ้าจะไม่ยอมรับเครื่องสังเวจจากพระมหากษัตริย์หากไม่มีปุโรหิตเป็นผู้ทำหน้าที่บวงสรวง พราหมณ์ปุโรหิตจึงมีความสำคัญเคียงคู่กับสถาบันพระมหากษัตริย์มาตั้งแต่สมัยโบราณ⁸

ศาสนาพราหมณ์แบ่งออกเป็น 2 นิกายใหญ่ ได้แก่ ไศวนิกาย เป็นนิกายที่นับถือพระศิวะเป็นเทพเจ้าสูงสุด เป็นที่นับถือแพร่หลายบริเวณแถบทางตอนใต้ของอินเดีย นิยมบูชาลึงค์หรือศิวลึงค์ซึ่งได้รับความนิยมแพร่หลายในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 9-13⁹ และไวษณพนิกาย นับถือพระวิษณุเป็นใหญ่ เป็นนิกายที่แพร่หลายในภาคเหนือของอินเดีย ถือเป็นต้นแบบที่ส่งอิทธิพลต่อศาสนาพราหมณ์ในอาณาจักรขอมอย่างแท้จริง¹⁰ ทั้ง 2 นิกายได้ส่งอิทธิพลด้านศาสนาและความเชื่อต่อดินแดนประเทศไทยเป็นอย่างมาก

ในทัศนะของพราหมณ์เองนั้น นอกจากจะเป็นผู้ที่เกิดมาจากพระโอษฐ์ของพระพรหม ซึ่งเป็นเสมือนตัวแทนของพระพรหมในการถ่ายทอดคำพูดของเทพเจ้าแล้วยังหมายถึง ผู้ที่มีความรู้เรื่องพรหม พระเวท และอาตมัน เป็นอย่างดี¹¹ ซึ่งก็คือ ผู้ที่มีความเชี่ยวชาญในคัมภีร์พระเวทเป็นอย่างดีนั่นเอง ความเป็นพราหมณ์ในสังคมอินเดียแบ่งเป็นสองประเภทคือ พราหมณ์โดยกำเนิดหรือผู้ที่เกิดในวรรณะพราหมณ์ แต่ไม่ได้เกี่ยวข้องกับงานด้านศาสนาเลยแม้แต่น้อย อีกประเภทหนึ่ง คือ ผู้ที่เกิดวรรณะพราหมณ์ที่ได้ศึกษาคัมภีร์พระเวทจนชำนาญและผ่านการบวชทวิชาติ ซึ่งหมายถึง การเกิดใหม่ในชาติที่สองใน

---

⁸ ศักดิ์ศรี แยมันดดา, “ปุโรหิต,” ใน สารานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถานเล่ม 19 (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, 2499), หน้า 11953.

⁹ พลุหลวง, เทวโลก (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, 2530), หน้า 81.

¹⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 81.

¹¹ พิบูลย์ นาควานิช, “พราหมณ์คือใคร,” ใน ประวัติและหลักธรรมศาสนาพราหมณ์และพระราชพิธีตรียัมปวาย-ตรีปวาย (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, 2531), หน้า 53-54.

ศาสนาพราหมณ์ถือว่าบุคคลเกิดมานั้นยังไม่บริสุทธิ์ เมื่อผ่านการบวชเป็นพราหมณ์ ได้รับการคล้องสายยัญโศปวีต มีลักษณะคล้ายสายสิญจน์เป็นด้ายสีขาวสามเส้นคล้องเฉียงจากไหล่ลงไปที่เอว¹² แล้วจะถือว่าเป็นผู้เกิดสองครั้งหรือเป็นพราหมณ์โดยการบวช สำหรับในประเทศไทยแล้วการเป็นพราหมณ์ต้องมาจากการบวชที่ถูกต้องเท่านั้น โดยพิธีบวชจะสมบูรณ์เมื่อมีการเขียนอักขระลงที่หน้าอกและสวมสังวาลย์ซึ่งแสดงถึงความเป็นนักบวชในศาสนาพราหมณ์¹³

บทบาทของพราหมณ์และอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์ ช่วงก่อนสมัยอาณาจักรสุโขทัย

เป็นที่ทราบกันดีว่าการเดินทางติดต่อค้าขายระหว่างอินเดียกับภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ การเผยแพร่วัฒนธรรมอินเดียด้านศาสนา โดยเฉพาะศาสนาพราหมณ์สู่ภูมิภาคนี้มีหลักฐานปรากฏเมื่อราวพุทธศตวรรษที่ 6-7 เป็นอย่างน้อย ในบริเวณเมืองท่าก่อนแล้วจึงแผ่ขยายอิทธิพลไปยังเมืองหลวงหรือเมืองที่อยู่ในแผ่นดินใหญ่ต่อไป เป็นเหตุให้นักบวชและนักปราชญ์เริ่มเข้ามาตั้งถิ่นฐานในภูมิภาคนี้มากขึ้น หรืออาจกล่าวได้ว่า กลุ่มพราหมณ์เป็นผู้นำจารีตประเพณีเข้ามาเผยแพร่ตามความต้องการของชาวพื้นเมือง โดยเฉพาะผู้นำที่ต้องการจะเสริมสร้างอำนาจของตนโดยการรับพราหมณ์เข้ามามีบทบาทสำคัญในการสร้างความชอบธรรมทางการเมืองปกครอง¹⁴ อีกนัยหนึ่งการติดต่อกันทางด้านการค้าก่อให้เกิดการเผยแพร่วัฒนธรรมทางการเมืองโดยมีกลุ่มผู้นำหรือเจ้าเมืองเป็นผู้รับเอาแนวคิดทางการเมือง ตลอดจนศิลปวัฒนธรรมด้านต่าง ๆ อย่างเช่น ประเพณี ซึ่งส่งผลให้เกิดพัฒนาการทางวัฒนธรรมด้านการนับถือศาสนาของชนพื้นเมืองและพัฒนาการทางการเมือง เกิดชนชั้นปกครองที่มีราชสำนักมี

¹² กาญจนา สุวรรณวงศ์, เรื่องเดิม, หน้า 130.

¹³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 130.

¹⁴ ยอร์ช เซเดส์, ชนชาติต่าง ๆ ในแหลมอินโดจีน, แปลโดย ปัญญา บริสุทธี (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2525), หน้า 46.

การสร้างพระราชวังตลอดจนศาสนสถานเป็นศูนย์กลางของเมืองขึ้น จนกลายเป็นการปกครองที่เป็นระบบในรูปแบบของรัฐหรืออาณาจักรที่มีพระมหากษัตริย์เป็นผู้ปกครองในที่สุด¹⁵ โดยเฉพาะในส่วนของ การประกอบพิธีกรรมถือเป็นสิ่งสำคัญที่ก่อให้เกิดการยอมรับกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ของสังคมจนกลายเป็นจารีตประเพณี ตลอดจนเกิดความยอมรับนับถือและเชื่อมั่นในตัวผู้นำ ทั้งนี้เพราะลัทธิความเชื่อทางการปกครองของอินเดียนั้นได้เข้ามาช่วยยกระดับให้ชนชั้นปกครองเป็นที่ยอมรับจากสังคมโดยปราศจากข้อสงสัย ผ่านการทำพิธีกรรม ซึ่งรองรับและสนับสนุนอำนาจของชนชั้นปกครองไว้สืบไป นอกจากนี้พิธีกรรมยังถือเป็นกิจกรรมทางสังคม ที่คนจำนวนมากมารวมกันทำให้มีศักยภาพทางการสื่อสารในแง่ของความหมายของพิธีกรรมร่วมกัน ทำให้เกิดการยอมรับนับถือได้โดยง่าย เมืองจึงเริ่มมีพัฒนาการเป็นรัฐที่ใหญ่ขึ้น โดยลำดับภายใต้การปกครองของพระมหากษัตริย์ที่กลายเป็นพระจักรพรรดิราชในที่สุด¹⁶ และเพื่อรักษาสถานภาพของตนไว้จึงต้องมีการรับพราหมณ์เข้ามาประจำในราชสำนักมากขึ้นเพื่อประกอบพิธีกรรมอย่างต่อเนื่องเป็นเหตุให้พราหมณ์กลายเป็นเครื่องราชูปโภคสำคัญที่ราชสำนักจะขาดเสียมิได้ พราหมณ์จึงเริ่มเข้ามามีบทบาทมากขึ้นตามลำดับ ทั้งหมดนี้เพื่อสร้างความศักดิ์สิทธิ์และความชอบธรรมทางการปกครองตามสภาพสังคมแต่ละยุคสมัยนั่นเอง

การเดินทางเข้ามาในประเทศไทยของชาวอินเดียนั้นมีหลายกลุ่มตั้งแต่ชนชั้นปกครอง พ่อค้าตลอดจนนักบวชซึ่งเป็นกลุ่มที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อการเผยแผ่ศาสนายังราชสำนัก จากการศึกษาอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์ที่ส่งผลต่ออาณาจักรไทยในสมัยต่อมา อาจแบ่งออกได้เป็นสองสาย ดังนี้

1. อิทธิพลศาสนาพราหมณ์จากอาณาจักรเขมร โดยเป็นการส่งต่ออิทธิพลวัฒนธรรมอินเดียทางด้านศาสนา โดยเฉพาะศาสนาพราหมณ์ลัทธินับถือพระวิษณุ หรือไวษณ-

---

¹⁵ ศรีศักร วัลลิโภดม, ความหมายพระบรมธาตุในอารยธรรมสยามประเทศ (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, 2546), หน้า 30-34.

¹⁶ ศรีศักร วัลลิโภดม, ความหมายพระบรมธาตุในอารยธรรมสยามประเทศ, หน้า 55.

พนิทาย อันมีรากฐานมาตั้งแต่สมัยอาณาจักรฟูนัน ราวพุทธศตวรรษที่ 6-7¹⁷ พบเทวรูป
 เนื้อในศาสนาพราหมณ์ในเขตภาคกลาง และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เช่น เมืองศรีเทพ
 จ. เพชรบูรณ์ บางองค์แสดงถึงอิทธิพลของศิลปะเขมร ช่วงก่อนพุทธศตวรรษที่ 18 เขมร
 โบราณยังคงเรื่องอำนาจอยู่ในบริเวณดังกล่าวซึ่งถือเป็นรากฐานทางวัฒนธรรมที่ได้เข้า
 ผสมผสานกับวัฒนธรรมมอญ และอิทธิพลของพุทธศาสนาสมัยกรุงสุโขทัยในเวลาต่อ
 มาและเข้ามามีอิทธิพลสูงสุดในสมัยกรุงศรีอยุธยาภายใต้การปกครองแบบทวารวดี

2. อิทธิพลศาสนาพราหมณ์จากภาคใต้ของไทย ลัทธินับถือพระศิวะ หรือ ไศวนิกาย
 ในระยะแรกสุดปรากฏหลักฐานการเข้ามาตั้งถิ่นฐานบริเวณภาคใต้ของไทย โดยเฉพาะ
 จังหวัดนครศรีธรรมราช ซึ่งส่วนใหญ่เป็นพราหมณ์ที่เดินทางมาจากภาคใต้ของอินเดีย
 ปรากฏเทวรูปเนื้อในศาสนาพราหมณ์แพร่หลายมากในช่วงหลังพุทธศตวรรษที่ 11-12
 รวมถึงภาคตะวันออกเฉียงเหนือเกิดชุมชนพราหมณ์ขึ้นเป็นครั้งแรกในดินแดนประเทศไทย จาก
 ตำนานพราหมณ์เมืองนครศรีธรรมราช ได้กล่าวถึงความเป็นมาของพราหมณ์เมือง
 นครศรีธรรมราชในสมัยกรุงศรีอยุธยาว่า มีผลมาจากการการเจริญสัมพันธไมตรีระหว่าง
 เจ้าเมืองรามนคร หรือพาราณสี กับพระเจ้าอู่ทอง ว่าเจ้าเมืองรามนครได้ส่งคณะทูตเข้า
 มายังกรุงศรีอยุธยา พระเจ้าอู่ทองทรงรับไว้ด้วยไมตรีและขอเทวรูปของคณะพราหมณ์
 มาประดิษฐานที่กรุงศรีอยุธยา เจ้าเมืองรามนครจึงส่งเทวรูปลงเรือมาถวาย แต่เรือเจอพายุ
 หนัก และอัปปางลงบริเวณช่องแคบมะละกา แต่พายุได้พัดเรือของพราหมณ์เข้าสู่เมือง
 ท่าแห่งหนึ่งทางตอนใต้ของไทย ด้านฝั่งตะวันตก คือ เมืองปะเลี่ยน ในจังหวัดตรัง เจ้าเมือง
 นครศรีธรรมราชก็ส่งเจ้าหน้าที่ไปรับเทวรูปมาประดิษฐานไว้กลางเมือง และภายหลังกลายเป็น
 เทวสถานของคณะพราหมณ์อันประกอบด้วย โบสถ์พราหมณ์ หอพระอิศวร (พระศิวะ)
 หอพระนารายณ์ (พระวิษณุ) และเสาชิงช้า พราหมณ์จึงตั้งตระกูลเป็นปึกแผ่นนับตั้งแต่

---

¹⁷อรุณศักดิ์ กิ่งมณี, “เทพประติมาน ในงานจิตรกรรมศึกษาเฉพาะกรณีเทพผู้พิทักษ์
 อุโบสถและวิหารสมัยรัตนโกสินทร์,” (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัย
 ศิลปากร, 2540), หน้า 9.

ช่วงเวลานั้นเป็นต้นมา¹⁸ ในสมัยต่อมาได้ทำการบวชพราหมณ์เพื่อสืบต่อวัฒนธรรมกันเองในหมู่พราหมณ์เมืองนครศรีธรรมราช แม้สังคมจะให้การยอมรับนับถือน้อยกว่าพราหมณ์ในราชสำนักกรุงศรีอยุธยาซึ่งเป็นพราหมณ์จากเมืองเขมร หรือพราหมณ์จากอินเดีย แต่ก็ได้เข้ามามีบทบาทสำคัญเมื่อแรกสร้างกรุงรัตนโกสินทร์ ด้วยชาดผู้มีความรู้ความสามารถ และตำราพระราชพิธีถูกทำลายจากการเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 พ.ศ. 2310 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกจึงทรงรับคณะพราหมณ์จากเมืองนครศรีธรรมราชเข้ารับราชการในราชสำนัก¹⁹ ทำให้พราหมณ์จากภาคใต้ได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในราชสำนักสมัยกรุงรัตนโกสินทร์เรื่อยมา

คุณสมบัติของพราหมณ์

พราหมณ์ต้องมีคุณสมบัติที่สำคัญดังนี้²⁰

1. สมะ   ไม่มีความโลภ ความโกรธ ความหลง
2. ทมะ   ระงับจิตใจไว้ให้มีความเมตตาอยู่เสมอ
3. ตปะ   อุดหนุนต่อความลำบากเพื่อบำเพ็ญเพียรหาความรู้
4. เสาะจะ   มีความบริสุทธิ์ทั้งกายและใจ
5. สัน โดษ   พื่อใจในความสุขที่ตนมี
6. กษมา   มีความอดทนและเมตตาเป็นที่ตั้ง
7. สรลดา   มีความซื่อตรง
8. ญาณะ   แสวงหาความรู้ที่เหมาะสม
9. ทยา   มีเมตตาต่อทุกชีวิต

¹⁸ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, *ตำนานพราหมณ์เมืองนครศรีธรรมราช* (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2473; พิมพ์เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพอำมาตย์เอกพระยารัษฎานุประดิษฐ์ สิ้นชีพิตักษัย ณ อยุธยา วันที่ 25 กันยายน 2499), หน้า 45.

¹⁹ ปรีชา นุ่นสุข, *เรื่องเดิม*, หน้า 330.

²⁰ เสฐียร พันธงชัย, *เรื่องเดิม*, หน้า 63.

10. อาสติกตา จงรักภักดีต่อพระพรหม

11. สত্য มีความสุจริตไม่ทรยศผู้ใด

คุณสมบัติข้างต้นล้วนเป็นเรื่องภายในจิตใจทั้งสิ้น แต่จากการศึกษาคุณสมบัติของพราหมณ์จากคัมภีร์พระไตรปิฎกมีความแตกต่างออกไปโดยมีทั้งปัจจัยภายในคือ ด้านจิตใจ และปัจจัยภายนอก อาทิ ชาติกำเนิด เป็นต้น ซึ่งสามารถสรุปคุณสมบัติของพราหมณ์ได้ดังนี้

1. ชาติตระกูล ในสังคมอินเดียนั้นบุคคลที่จะบวชเป็นพราหมณ์ได้นั้นต้องเป็นชายที่มีชาติกำเนิดอยู่ในวรรณะพราหมณ์เท่านั้น คือ มีบิดาและมารดาอยู่ในวรรณะพราหมณ์ และไม่ได้ปะปนกับวรรณะอื่นตลอด 7 ชั่วคน ส่วนคนในวรรณะอื่นจะบวชเป็นพราหมณ์ไม่ได้ เพราะไม่มีเชื้อสายพราหมณ์ในสายเลือดที่กลุ่มพราหมณ์อ้างว่าสืบทอดมาจากพระพรหม

2. มนต์ ต้องเป็นผู้ที่เล่าเรียนมนต์และคัมภีร์ทางศาสนาจนมีความชำนาญ อาทิ คัมภีร์อติหาส เป็นคัมภีร์ที่ว่าด้วยพงศาวดารและภารตยุทธ์ เป็นต้น²¹

3. วรรณะเป็นผู้มีรูปร่างหน้าตา ผิวพรรณงามเป็นที่น่ามอง

4. ศีล คือ ต้องรักษากาย วาจา และใจให้เรียบร้อย รู้จักควบคุมอารมณ์อยู่เสมอ

5. ปัญญา มีความรอบรู้ที่เกิดจากการศึกษาเพื่อทำหน้าที่เป็นครูสั่งสอนคนอื่นต่อไป²²

คุณสมบัติทั้งข้างต้นถือเป็นกฎเกณฑ์สำคัญในการพิจารณาบุคคลเพื่อตัดสินใจยอมรับให้ผ่านพิธีการบวชพราหมณ์ได้ในสังคมอินเดีย สำหรับในประเทศไทยแล้ว ไม่ปรากฏหลักฐานเด่นชัดว่าต้องมีคุณสมบัติครบถ้วนตรงกับที่กล่าวไว้ข้างต้นหรือไม่อย่างไร แต่จากการศึกษาคุณสมบัติของพราหมณ์ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์พบว่าผู้ที่บวชเป็นพราหมณ์ได้นั้นต้องมีคุณสมบัติสำคัญ 3 ประการ ดังนี้²³

²¹วันดี อิ่มสวาท, “พราหมณ์ในคัมภีร์พระไตรปิฎก,” (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521), หน้า 26.

²²เรื่องเดียวกัน, หน้า 12.

²³ปราณี กล่ำส้ม, “เสาชิงช้าหน้าโบสถ์พราหมณ์,” หน้า 39.

1. มีเชื้อสายเป็นพราหมณ์ สำหรับในประเทศไทยแล้ว การสืบเชื้อสายของกลุ่มพราหมณ์ในราชสำนักมีข้อกำหนดที่ผ่อนปรนกว่าในอินเดียมากเนื่องจากจำนวนพราหมณ์มีค่อนข้างจำกัด จึงยอมรับให้สืบทอดเชื้อสายได้โดยมีเชื้อสายฝ่ายบิดาหรือมารดาทางใดทางหนึ่งหรือทั้งสองฝ่ายก็ได้ นั่นคือ

1.1 เชื้อสายทางบิดา ได้แก่ ชายที่มีปู่ทวด ปู่ พ่อ ลุง อา พี่ชายหรือน้องชายเป็นพราหมณ์มาก่อน หรือ

1.2 เชื้อสายข้างมารดา ได้แก่ ชายที่มีตาทวด ตา ลุง น้า พี่ชายหรือน้องชายเป็นพราหมณ์มาก่อน

โดยผู้ที่ขอบวชต้องแสดงหลักฐานการสืบเชื้อสายให้ชัดเจน เช่น มีหนังสือรับรองว่าเป็นผู้ประสัจจะบวชมีญาติเป็นพราหมณ์มาก่อน²⁴ ดังนั้น จึงสามารถสืบค้นได้ไม่ไกลนัก เพราะขาดหลักฐานส่งต่อจากรุ่นสู่รุ่น อย่างมากจึงทำได้แค่รุ่นปู่เท่านั้น ทำให้ไม่สามารถระบุถึงความสัมพันธ์ในการสืบทอดตำแหน่งทางราชการผ่านทางสายตระกูลได้และไม่อาจศึกษาได้ว่า พราหมณ์ในราชสำนักในสมัยก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครองให้ความสำคัญกับการสืบสายตระกูลมากน้อยเพียงใด

2. ได้รับความเห็นชอบจากคณะพราหมณ์ โดยมีประธานครูพราหมณ์เป็นผู้คัดเลือก โดยมีหลักเกณฑ์ในการพิจารณา คือ²⁵

2.1 ชาตวิสุทธิ ต้องมีเชื้อสายพราหมณ์โดยกำเนิด

2.2 วัชวิสุทธิ ต้องมีอายุเหมาะสมสำหรับการบวช ทั้งนี้ไม่ได้กำหนดตายตัวว่าต้องมีอายุตั้งแต่เท่าใด แต่พิจารณาจากความเหมาะสมเป็นเกณฑ์

2.3 คุณวิสุทธิ มีความประพฤติดี ไม่มีประวัติเสียหายมาก่อน

2.4 ปัญญาวิสุทธิ พิจารณาจากความรู้ความสามารถในการอ่าน สวด และการศึกษา คัมภีร์พระเวท

²⁴ กาญจนา สุวรรณวงศ์, เรื่องเดิม, หน้า 128.

²⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 128.

3. ต้องมีความสนใจในการบวช

เป็นที่น่าสังเกตว่า คุณสมบัติด้านชาติกำเนิดถือเป็นข้อกำหนดเพียงประการเดียวที่กลายเป็นการคุ้มครอง สงวนรักษาการบวชพราหมณ์ไว้สำหรับคนในตระกูลพราหมณ์เท่านั้น โดยยึดหลักที่ว่าบุคคลแม้จะมีความรู้ในคัมภีร์พระเวทเป็นอย่างดี มีคุณสมบัติข้ออื่น ๆ ครบถ้วน แต่ไม่มีเชื้อสายพราหมณ์โดยกำเนิดก็ถือเป็นผู้รู้เรื่องพราหมณ์เท่านั้น ไม่สามารถเป็นพราหมณ์ได้ เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบกับพราหมณ์อินเดียในสมัยก่อนแล้วมีความคล้ายคลึงกันมาก นอกจากจะสงวนรักษาการบวชพราหมณ์ไว้สำหรับวรรณะตนแล้วยังถือความรู้เกี่ยวกับคัมภีร์พระเวท และคัมภีร์ศาสนาต่าง ๆ ถือเป็นความลับสำหรับคนในวรรณะพราหมณ์เท่านั้น แม้แต่ค่านมัสการเทพเจ้าสูงสุดทั้งสามองค์ หรือตรีมูรติ ใช้คำว่า “โอม” ซึ่งมาจากคำว่า “อะ” หมายถึง พระอิศวร “อุ” หมายถึง พระวิष्ณู และ “มะ” หมายถึง พระพรหม²⁶ ก็ยังถูกเก็บเป็นความลับของวรรณะพราหมณ์เท่านั้น จนกระทั่งในสมัยหลังคัมภีร์ทางศาสนาไม่ได้เป็นสิ่งต้องห้ามอีกต่อไป ทำให้มีผู้นิยมศึกษากันมากขึ้นทั้งในอินเดียและในประเทศไทย กลุ่มพราหมณ์ที่เคยเป็นผู้เชี่ยวชาญ ในคัมภีร์พระเวทเพียงกลุ่มเดียวจึงต้องสงวนรักษาวัฒนธรรมของกลุ่มตนไว้ โดยการกำหนดคุณสมบัติด้านชาติกำเนิด ไม่ต่างจากวรรณะพราหมณ์ในสมัยพระเวทเพื่อรักษาบทบาทและความสำคัญของตนไว้สืบไป

หน้าที่ของพราหมณ์

พราหมณ์ในราชสำนักมีการแบ่งหน้าที่แตกต่างกันไปในแต่ละยุคสมัย ซึ่งจะกล่าวรายละเอียดในบทต่อไป โดยมีหน้าที่หลักดังนี้²⁷

1. ได้รับการศึกษาขั้นสูง
2. ให้การศึกษาแก่ผู้อื่นต่อไป

²⁶ ดนัย ไชยโยธา, นานาศาสนา (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2531), หน้า 178.

²⁷ เสฐียร พันธงชัย, เรื่องเดิม, หน้า 63.

3. ทำพิธีบูชาตามลัทธิเพื่อตนเอง
4. ทำพิธีบูชาตามลัทธิเพื่อผู้อื่น
5. ทำบุญ ให้ทาน
6. รับบุญรับทานจากผู้มีจิตศรัทธา

ประเภทของพราหมณ์

พราหมณ์ในราชสำนักมีการแบ่งประเภทออกตามความชำนาญในด้านต่าง ๆ อาทิแบ่งตามความรู้ในคัมภีร์ของศาสนาพราหมณ์ ดังนี้²⁸

1. พราหมณ์โหรดา เป็นพราหมณ์ที่มีความเชี่ยวชาญในคัมภีร์ฤคเวท ทำหน้าที่เกี่ยวกับการทำนายทายทักเรื่องต่าง ๆ รวมถึง โชค ลาง และฤกษ์งามยามดี
2. พราหมณ์อรรณวรฤ เชี่ยวชาญคัมภีร์ยชุรเวท
3. พราหมณ์อุทาคาชา เชี่ยวชาญคัมภีร์สามเวท ทำหน้าที่เกี่ยวกับการจับคู่ขัญสังเวย และเครื่องดนตรีสำคัญในพระราชพิธี
4. พราหมณ์พรหมัน เชี่ยวชาญคัมภีร์อาถรรพเวท

ในตำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์หรือนางนพมาศมีการแบ่งประเภทพราหมณ์ตามตระกูลภาษาต่าง ๆ คือ พราหมณ์ไวยถิกภาษา 1 พราหมณ์เวรัมมเหศรภาษา 1 พราหมณ์อะวะดาร์ภาษา 1 พราหมณ์บรมเทสันตรีภาษา 1 พราหมณ์พญาริภาษา 1 พราหมณ์พฤฒิภาษา 1 พราหมณ์พารณสีภาษา 1 พราหมณ์อรรคิณเวศภาษา 1²⁹

สำหรับพราหมณ์ในราชสำนักสมัยกรุงศรีอยุธยา มีการแบ่งประเภทของพราหมณ์ตามความชำนาญในการปฏิบัติหน้าที่ ซึ่งมีความแตกต่างจากการแบ่งตามการศึกษาคัมภีร์ คือ การจัดประเภทตามความเชี่ยวชาญในการปฏิบัติหน้าที่ ส่วนคัมภีร์สำคัญทางศาสนาพราหมณ์นั้นต้องศึกษาตามปกติ สามารถแบ่งประเภทได้ดังนี้³⁰

²⁸ กาญจนา สุวรรณวงศ์, เรื่องเดิม, หน้า 34.

²⁹ กองวรรณกรรมประวัติศาสตร์, “นางนพมาศ หรือ ตำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์,” ใน วรรณกรรมสมัยสุโขทัย (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2539), หน้า 236.

³⁰ กาญจนา สุวรรณวงศ์, เรื่องเดิม, หน้า 60.

1. พราหมณ์โหราจารย์ ทำหน้าที่บูชา และทำนายโชคกลาง ถกษ เป็นคัน
2. พราหมณ์อุทาคาตา ทำหน้าที่สวดและขับขลุ่ยสังเวย หรือสวดคาถาในพระราชพิธี
3. พราหมณ์อรรถชวรยุ ทำหน้าที่ประกอบพิธี
4. พราหมณ์พรหมา คือ ผู้เชี่ยวชาญในการประกอบพิธีกรรม และคำสอนของศาสนา

ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์มีการแบ่งประเภทของพราหมณ์ตามหน้าที่เช่นเดียวกับในสมัยกรุงศรีอยุธยา แต่มีการปรับเปลี่ยนหน้าที่แตกต่างออกไปกลายเป็น 3 ประเภท และปรากฏตำแหน่งทางราชการของพราหมณ์รวมถึงแหล่งที่มาของพราหมณ์แต่ละกลุ่มด้วย ดังพระบรมราชธิบายของสมเด็จพระเจ้ากรุงรัตนโกสินทร์ว่า

“...วินิจฉัยชื่อพระครู “อัญญาจารย์” พราหมณ์นั้น หม่อมฉันเห็นชอบพระดำริว่า มาแต่ “หัตถาจารย์” เป็นครูหัตถ์ข้าง สังเกตในกฎหมายทำเนียบศักดิ์ดินแดน พราหมณ์ที่มีตำแหน่งในราชการดูเป็น 2 พวก คือ พราหมณ์ปุโรหิต ที่เป็นผู้เชี่ยวชาญพระธรรมศาสตร์สำหรับพิพากษาคดีพวกหนึ่ง และพราหมณ์พิธี ที่เป็นผู้เชี่ยวชาญศิลปศาสตร์สำหรับฝึกสอนวิชาต่าง ๆ เช่น คชกรรม เป็นต้น พวกหนึ่ง ภายหลังเรียกลงมาโดยลำดับ จนถึงกรุงรัตนโกสินทร์นี้พวกพราหมณ์ปุโรหิตสูญไป ต้องเอาพวกมหาเปรียญที่ลาพระคเป็นแทนพวกพราหมณ์พิธีก็เรียกแยกกันออกเป็น 3 พวก

1. พราหมณ์พิธี คือ พวกที่มาจากเมืองนครศรีธรรมราช
2. พราหมณ์โหราจารย์ (ตำแหน่งพระครูอัญญาจารย์อยู่ในพวกนี้)
3. พราหมณ์พฤติบาต คือ พวกพราหมณ์มาจากเมืองเขมร

มีคำรู้กันเป็นหลักแต่ว่า พราหมณ์พิธีกับพราหมณ์โหราจารย์ถือลัทธิศิวเวท พราหมณ์พฤติบาตถือลัทธิวิษณุเวท และเรื่องคชกรรมชำนาญแต่พวกพราหมณ์พฤติบาตพวกเดียว...”³¹

³¹ สมเด็จพระเจ้านริศราวุฒติวงศ์, ศาสน์สมเด็จ เล่ม 14 (กรุงเทพฯ: องค์การคำคุณุสสา, 2505), หน้า 252.

จากข้อความข้างต้นมีการจำแนกพราหมณ์ออกตามความชำนาญ เช่น ตำแหน่ง พระครูอัยการจารย์เป็นครูหัดช้างหรือพราหมณ์พฤติบาสนั่นเอง แต่ในตอนท้ายข้อความกล่าวว่า เป็นพราหมณ์โหรดาจารย์ เพราะในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์นั้น นอกจากพราหมณ์ปุโรหิตจะสูญหายไปแล้ว ตำแหน่งพระครูอัยการจารย์ยังกลายเป็นตำแหน่งพราหมณ์ที่ไม่มีการแบ่งประเภท คล้ายกับตำแหน่งหัวหน้าพราหมณ์ เป็นต้น เนื่องจากจำนวนพราหมณ์และบทบาทของพราหมณ์มีน้อยกว่าในสมัยกรุงศรีอยุธยา ประเภทของพราหมณ์ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์จึงลดลงจากเดิมจนเหลือเพียงพราหมณ์พิธีในปัจจุบัน

สถานะและบทบาทของพราหมณ์ในราชสำนักสมัยกรุงสุโขทัย

ศาสนาและความเชื่อในสมัยกรุงสุโขทัยยังคงปรากฏอิทธิพลศาสนาพราหมณ์จากอาณาจักรขอมทั้งในด้านการปกครองและด้านวัฒนธรรมทางศาสนา ผสมผสานกับวัฒนธรรมของท้องถิ่นปรากฏร่องรอยการนับถือศาสนาพราหมณ์ทั้งโบราณวัตถุและโบราณสถาน อาทิ เทวรูปพระอิศวร ซึ่งมีคำจารึกกล่าวถึงความเชื่อด้านศาสนาว่า

“...จึง เจ้าพระยาศรีธรรมมาโศกราช ประดิษฐานพระอิศวรเป็นเจ้านี้ไว้ให้ครอง ลัทธิสี่ดินสองคืนใน เมืองกำแพงเพชรแลช่วย ลอกศาสนา พุทธศาสตร์ และ ไสยศาสตร์ และ เทพกรรมมิให้หมอง....”³²

คำว่า “ไสยาคม” ซึ่งหมายถึง ศาสนาพราหมณ์เช่นเดียวกับคำว่าไสยศาสตร์ในตัวอย่างข้างต้น³³ ซึ่งแสดงถึงบทบาทและความสำคัญของพราหมณ์ในสังคม แม้อาณาจักรสุโขทัยจะมีพุทธศาสนาเป็นศาสนาหลักแต่ยังปรากฏบทบาทของพราหมณ์มาโดยตลอดในเรื่องเกี่ยวกับประเพณีและพระราชพิธีในราชสำนัก โดยเฉพาะพระราชพิธีสำคัญที่เกี่ยวข้องกับการปกครอง เช่น พระราชพิธีราชาภิเษก จำต้องมีพราหมณ์ในราชสำนักเป็นผู้ประกอบพระราชพิธีแด่พระมหากษัตริย์ และพระมหากษัตริย์ย่อมพระราชทานยศศักดิ์

³² กรมศิลปากร, จารึกสมัยสุโขทัย (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2527), หน้า 173.

³³ ประเสริฐ ฤณ นคร, งานจารึกและประวัติศาสตร์ของ ประเสริฐ ฤณ นคร (กรุงเทพฯ: ม.ป.ท., ม.ป.ป.), หน้า 37.

เป็นการตอบแทนไม่ต่างจากในสมัยกรุงศรีอยุธยา อาทิ จารึกวัดป่ามะม่วงภาษาเขมร จารึกใน พ.ศ. 1890 กล่าวถึง พราหมณ์ในราชสำนักตั้งพระราชพิธีอภิเษกของพระธรรมราชาที่ 1³⁴ (พระยาเสือไท)³⁵ นอกจากนี้ ยังมีการใช้คำราชาศัพท์ยกย่องพระมหากษัตริย์ให้สูงกว่าสามัญชนเพื่อสร้างภาพลักษณ์ความเป็นเทพให้เด่นชัดยิ่งขึ้นดังข้อความที่ว่า

“...บัดนั้น จึงเสด็จพระราชดำเนินเข้าเสวยราชย์... ไศสุริยาธิปัตย์ในเมืองสุโขทัยนี้ แทนพระบิดา พระอัยกา...กษัตริย์ทั้งหลาย ซึ่งมีในทิศทั้ง ๔....นำ...มกุฏ...พระขรรค์ชัยศรี และเศวตฉัตร อภิเษกแล้วถวายพระนามว่า พระบาทกัมมเดงอัญ ศรีสุริยพงศรามมหาธรรมราชาธิราช เสวย...(ชำระ)...ทั้งปวง...จึงเสด็จ...สมณะ... พราหมณ์ คาบส นักพรต...รูป พระอิศวร...พระองค์...บริบูรณ์แล้ว...ปีฉลู ๗ วัน สุกรขึ้น...คำเดือนแปดบุรพพานักตฤกษ์เวลารุ่งเช้าเมืองเสด็จประดิษฐานรูปพระมหেশ্বরพระวิษณุ...ไว้ในหอเทวาลัยมหาเกษตรในป่ามะม่วงนี้...คาบพราหมณ์ทั้งหลายบูชาเป็นนิตย์...”³⁶

ในสมัยพระเจ้าลิไทย ทรงแต่งตั้งพราหมณ์ในราชสำนักในตำแหน่งพระศรีมโหสถ พระมหाराชครูปุโรหิต เพื่อถวายความรู้ คำปรึกษาราชการต่าง ๆ และมีการประกอบพระราชพิธีตามคัมภีร์พระเวท³⁷ และพระราชพิธีสิบสองเดือน มีตำแหน่งเป็นออกพระศรีมโหสถยศกมเลศครรไลหงส์พงศ์มหาพฤตมาจารย์ ซึ่งเป็นตำแหน่งพราหมณ์ปุโรหิต ทั้งนี้ ในคำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์กล่าวถึงตำแหน่งมหाराชครูด้วย³⁸ จึงพอสรุปได้ว่าในสมัยกรุงสุโขทัยมีการแบ่งชั้นตำแหน่งของพราหมณ์ในราชสำนักเกิดขึ้นแล้ว แต่ไม่มีหลักฐานชัดเจนว่ามีตำแหน่งมากน้อยเพียงใด

³⁴ คณะกรรมการพิจารณาและจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี, ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 1 (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, 2521), หน้า 89.

³⁵ ฦกฐกัทร จันทวิษ, เรื่องเดียวกัน, หน้า 28.

³⁶ กรมศิลปากร, จารึกสมัยสุโขทัย, หน้า 230.

³⁷ องค์การศาสนาพราหมณ์-ฮินดู, เรื่องเดิม, หน้า 16.

³⁸ กรมศิลปากร, วรรณคดีสมัยกรุงสุโขทัย, หน้า 239.

จากหลักฐานทางโบราณคดี นอกจากเทวรูปเนื่องในศาสนาพราหมณ์แล้วอาณาจักรสุโขทัยยังมีเทวสถาน อยู่หลายแห่งด้วยกัน เช่น วัดศรีสวาย วัดพระพายหลวง และศาลตาผาแดง ซึ่งล้วนแต่สร้างขึ้นตามความเชื่อในศาสนาพราหมณ์ทั้งสิ้น³⁹ นอกจากนี้ ในจารึกวัดป่ามะม่วง ภาษาไทย หลักที่ 1 ยังกล่าวถึงการประดิษฐานพระอิศวร พระวิษณุ ในหอเทวาลัยวัดป่ามะม่วงด้วย⁴⁰ ซึ่งแน่ชัดว่าต้องมีพราหมณ์ประจำอยู่ ณ เทวสถานเหล่านั้น เพื่อประกอบพิธีให้ทั้งสามัญชนและพิธีสำหรับราชสำนัก

การปกครองสมัยกรุงสุโขทัยในสมัยพระมหาธรรมราชาที่ 1 แม้จะยึดถือแนวทางของธรรมราชาเป็นหลักก็ตาม แต่จะเห็นได้ว่า มีการเปลี่ยนฐานะของพ่อขุนในแบบพ่อปกครองลูกกลายเป็นสมมุติเทพ คือ พระโพธิสัตว์ตามความเชื่อของพุทธศาสนามหายาน ที่มีการผสมผสานคติเทวราชาอันมีต้นแบบมาจากเขมรเข้าด้วยกัน⁴¹ กลายเป็นพระมหากษัตริย์ผู้มีบุญบารมีและมีความชอบธรรมในการปกครองเนื่องจากเป็นผู้ที่มีคุณธรรม และมีบุญบารมีอันสั่งสมมาจากชาติปางก่อน ซึ่งล้วนแต่เป็นคุณสมบัติสำคัญขององค์อวตารเช่นกัน คือ การเกิดใหม่ของผู้มีทั้งศีลธรรมและบารมีสูงส่งเพื่อมาปกครองบ้านเมืองด้วยคตินี้เองทำให้หน้าที่ของพราหมณ์มีความสำคัญต่อราชสำนักเรื่อยมา เพราะตามลัทธิพราหมณ์แล้วเชื่อว่าพระมหากษัตริย์ผู้เป็นคู่ดั่งอวตารของเทพเจ้านั้นต้องผ่านพระราชพิธีบรมราชาภิเษกเสียก่อน จึงถือว่าเป็นการครองราชย์อันชอบธรรม

นอกจากนี้ อิทธิพลทางวัฒนธรรมของอาณาจักรเขมรยังปรากฏในการสร้างวังหลวงและการวางผังเมืองของกรุงสุโขทัยด้วย เมื่อพิจารณาจากตำแหน่งและความหมายของสถานที่สำคัญของเมืองเปรียบเทียบกับเมืองเขมรแล้วพบว่าบริเวณสนามเก่ากับพระตำหนักของเจ้านายนั้นเป็นตำแหน่งเดียวกันกับพระราชวังในเมืองพระนคร⁴²

³⁹ไมเคิล ไรท์, “หลายรสหลายเรื่อง,” ศิลปวัฒนธรรม 7, 8 (มิถุนายน 2529): 54.

⁴⁰กรมศิลปากร, วรรณคดีสมัยกรุงสุโขทัย, หน้า 40.

⁴¹ดนัย ไชยโยธา, ประวัติศาสตร์ไทย: ยุคก่อนประวัติศาสตร์ถึงสิ้นอาณาจักรสุโขทัย (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, 2546), หน้า 101.

⁴²สุจิตต์ วงษ์เทศ, บรรณาธิการ, พลิกประวัติศาสตร์แล้ววันสุโขทัย (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน, 2545), หน้า 154.

พระราชวังของเมืองพระนครสร้างด้วยไม้เช่นเดียวกับตำหนักของกรุงสุโขทัย ซึ่งมีเทวาลัยเป็นศาสนสถานประจำวังหลวงด้วย⁴³

กล่าวโดยสรุป ศาสนาพราหมณ์ในสมัยกรุงสุโขทัยที่มีพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติได้เข้ามามีอิทธิพลทั้งในราชสำนัก อันได้แก่ อิทธิพลทางการปกครอง อาทิ การประกอบพระราชพิธีราชาภิเษก พระราชพิธีสิบสองเดือน และมีอิทธิพลต่อสังคม โดยมีการผสมผสานระหว่างความเชื่อของศาสนาพราหมณ์กับลัทธิบูชาภูตผี หรือที่เรียกว่า “เทพกรรม” ในศิลาจารึก ดังจะเห็นได้จากการค้นพบเทวรูปเนื่องในศาสนาพราหมณ์เป็นจำนวนมาก มีทั้งที่สร้างขึ้นด้วยศิลปะแบบสุโขทัย คือ มีลักษณะคล้ายคลึงกับพระพุทธรูปหมวดใหญ่สมัยกรุงสุโขทัยทุกประการ เพียงแต่เป็นเทพเจ้าของศาสนาพราหมณ์เท่านั้น และแบบที่มีอิทธิพลของศิลปะเขมร ทั้งพระศิวะ พระนารายณ์ พระหริหระ (พระศิวะและพระนารายณ์ในร่างเดียวกัน) พระพรหม และพระอุมา (ชายาของพระศิวะ) เป็นเครื่องยืนยันว่าศาสนาพราหมณ์มีความเจริญรุ่งเรืองในกรุงสุโขทัยอยู่ระยะหนึ่ง นอกจากนี้ ยังปรากฏโบราณสถานທີ່คาดว่าเป็นเทวสถานอยู่หลายแห่ง อาทิ ศาลพระอิศวร การที่มีทั้งเทวรูปและเทวสถานหลายแห่งเช่นนี้จึงสันนิษฐานได้ว่า พระมหากษัตริย์ในสมัยกรุงสุโขทัยต้องให้การอุปถัมภ์พราหมณ์อยู่มาก ทั้งในด้านการให้ความสำคัญในการประกอบพิธีตามลัทธิและให้การสนับสนุนกำลังทรัพย์และกำลังคนเพื่อดูแลรักษาเทวสถานเหล่านั้น ซึ่งจากศิลาจารึกหลายหลักในสมัยกรุงสุโขทัยมีความนิยมทำบุญประเภทหนึ่ง คือ การกัลปนา หมายถึง การสร้างกุศลโดยการบริจาคทรัพย์สิน ผู้คนและที่ดินให้วัด เมื่อพิจารณาถึงเทวสถานเนื่องในศาสนาพราหมณ์ที่แม้จะมีจำนวนน้อยกว่าวัดอยู่มากก็ตาม แต่ก็มีความจำเป็นต้องมีการดูแลอย่างสม่ำเสมอไม่ต่างจากวัด ต้องมีนักบวช คือ พราหมณ์และผู้ดูแลประจำอยู่ที่เทวสถานอีกทั้งต้องมีทุนทรัพย์รองรับการสร้างเทวรูปและพิธีอัญเชิญเทวรูปประดิษฐาน ดังปรากฏในศิลาจารึกที่ฐานพระอิศวร โลหะสำริด เมืองกำแพงเพชร มีข้อความกล่าวถึงการประดิษฐานรูปพระอิศวรใน พ.ศ. 2053 และการบำเพ็ญกุศลอาทิ ช่อมพระมหาธาตุ บำรุงถนน⁴⁴ ซึ่งจะเห็นได้ว่าเป็นการผสมผสานกัน

⁴³ สุจิตต์ วงษ์เทศ, บรรณาธิการ, เรื่องเดียวกัน, หน้า 159.

⁴⁴ กรมศิลปากร, จารึกสมัยสุโขทัย, หน้า 168.

ระหว่างศาสนาพราหมณ์และพุทธศาสนาอย่างลงตัว ภายใต้ความอุปถัมภ์ของพระมหากษัตริย์เป็นอย่างดี

สถานะและบทบาทของพราหมณ์ในราชสำนักสมัยกรุงศรีอยุธยา

กรุงศรีอยุธยาเป็นอาณาจักรที่เกิดจากการรวมตัวกันของ 2 เมืองสำคัญ คือ สุพรรณภูมิกับละโว้-อโยธยา ซึ่งเป็นดินแดนในวัฒนธรรมทวารวดี ประชากรในแถบนี้จึงน่าจะมีเชื้อสายมอญอยู่มาก รวมทั้งยังได้รับอิทธิพลศาสนาพราหมณ์จากอาณาจักรขอมอยู่ไม่น้อย⁴⁵ ดังจะเห็นได้จากประติมากรรมในศิลปะอู่ทอง หรือยุคกรุงศรีอยุธยาตอนต้น ได้รับอิทธิพลของทวารวดีและขอมผสมกัน ในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้นจึงเป็นช่วงที่ได้รับอิทธิพลจากอาณาจักรขอมเป็นอย่างมาก พราหมณ์ได้เข้ามามีบทบาทสำคัญตั้งแต่การตั้งกรุงศรีอยุธยาใน พ.ศ. 1893 ดังข้อความพระราชพงสาวดารที่กล่าวถึงการตั้งกรุง และพระราชพิธีบรมราชาภิเษกว่า

“ศุภมัสดุ ศักราช 712 ปีขาล โทศก วัน สุกร เดือนห้า ขึ้นหกค่ำ เพลาสามนาฬิกา สถาปนากษัตริย์นครศรีอยุธยา ชีพื่อพราหมณ์ให้ฤกษ์ตั้งพิธีกลบบาต... แล้วพระเจ้าอู่ทองเสด็จเข้ามาครองราชย์สมบัติ ชีพื่อพราหมณ์ถวายพระนามว่า สมเด็จพระรามาธิบดีศรีสุนทรบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว...”⁴⁶

และ

“...ขณะเมื่อสร้างพระนคร พระองค์ให้ช่างลงมือจัดการสร้างพระราชวังเป็นที่เสด็จประทับก่อน ให้โหรพราหมณ์ตั้งการพระราชพิธีบูชาเทพยดาตามตำรา ให้สร้างพระมหาปราสาท ๓ องค์ เสาปราสาททุก ๆ ต้น บนอิฐทั้ง ๘ แผ่นนั้น ตั้งพานทอง มีหญ้าแพรกทั้ง ๘ พาน เป็นการเสี่ยงทายตามแบบพิธีพราหมณ์ เมื่อยกเสาพระมหาปราสาท ๓

⁴⁵ อาคม พัตติยะ และนิธิ เอียวศรีวงศ์, ศรีรามเทพนคร รวมความเรียงว่าด้วยประวัติศาสตร์อยุธยาตอนต้น (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน, 2545), หน้า 33.

⁴⁶ พระราชพงสาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับสมเด็จพระพนรัตน์วัดพระเชตุพน (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์คลังวิทยา, 2514), หน้า 1.

องค์ลงหลุมแยกเครื่องบนพระมหาปราสาทขึ้นได้เป็นหลายวันแล้วหญ้าแพรกเสี่ยงทายในพานทองทั้ง ๘ พานนั้น คนมิได้ประพรมน้ำบำรุง ก็ยังสดขึ้นเป็นปกติตามเดิม เป็นที่มุ่งหมายเสี่ยงทายกันว่า พระนครที่สร้างใหม่นั้นจะรุ่งเรืองสุกใสเป็นสุขสืบไปในภายหน้า...”⁴⁷

จากข้อความข้างต้นแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์อย่างชัดเจนตั้งแต่การตั้งกรุงศรีอยุธยา เป็นการแสดงถึงความเชื่อถือในความศักดิ์สิทธิ์ของพิธีกรรมเพื่อให้พระมหากษัตริย์เป็นพระราชที่สมบูรณ์โดยการประกาศตนเป็นพระมหากษัตริย์ให้เหล่าทวยเทพและสิ่งศักดิ์สิทธิ์รับรู้ผ่านการประกอบพิธีกรรมตลอดจนสร้างความเชื่อมั่นในความมั่นคงและเจริญรุ่งเรืองของพระนครแห่งใหม่ด้วย

การปกครองแบบเทวราชาในสมัยกรุงศรีอยุธยานั้นเป็นระบอบที่พระมหากษัตริย์เป็นเสมือนเทพเจ้า มีอำนาจล้นพ้นเหนือทุกคนในแผ่นดิน ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครองกับผู้ใต้ปกครองจึงเป็นแบบเจ้ากับข้า โดยความหมายทางสังคมแล้วระบบศักดินาในสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นกลไกที่ให้อำนาจแก่พระมหากษัตริย์อย่างเต็มที่จนทำให้พระมหากษัตริย์สามารถรวมอำนาจได้ ซึ่งเป็นการรวมความแตกต่างหลากหลายทางสังคมไว้ภายใต้ผู้ปกครองเพียงคนเดียว นั่นคือ พระมหากษัตริย์ผู้มีบุญบารมี เปรียบประดุจองค์อวตารหรือการเนนย้าอำนาจบุญญาธิการของพระมหากษัตริย์ผ่านคติความเชื่อและแบบแผนพิธีกรรมตามลัทธิพราหมณ์⁴⁸

ในตำราราชาภิเษกครั้งกรุงศรีอยุธยาได้กล่าวถึงบทบาทของพราหมณ์ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก ดังนี้

“ชีพอพราหมณ์ตั้งพระอิสวรร๑ นางอุมาภควดี๑ พระนารายณ์๑ นางลักษมี๑ รวม ๔ ทำพิธีพราหมณ์ด้วยทั้ง ๓ วัน...ในหลวงเสด็จขึ้นไปแต่เพลเช้าทรงศีล เมื่อจะเสด็จลง

⁴⁷ ทำให้การชาวกรุงเก่า ทำให้การขุนหลวงหาวัด และพระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์คลังวิทยา, 2515), หน้า 56.

⁴⁸ สุภาพรรณ ฦ บางช้าง, ขนบธรรมเนียมประเพณี: ความเชื่อและแนวปฏิบัติในสมัยกรุงสุโขทัยถึงสมัยอยุธยาตอนกลาง (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2535), หน้า 53.

ไปโรงพระกระยาสนานนั้นพระมหाराชครูเชิญเสด็จทรงถอดทรงผ้าถอด... ครั้นได้ฤกษ์แล้วให้โหรชกกลม ชาวพระภูษามาลาถวายเครื่องพระมูรธาภิเษก แล้วชาวพระมาลาขุนศรีสุมพรหั่งน้ำสหัสธารา... พราหมณ์ถวายน้ำพระมหาสังข์ทักษิณาวัฏในหลวงรับด้วยพระหัตถ์สรงพระพักตร์แล้วเสวยหน่อหนึ่ง พราหมณ์ถวายราชสมบัติ ถวายเวท ถวายมนต์ ถวายไชย ผันพระองค์ไปรอบแปดทิศ แล้วจึงเสด็จขึ้นภัทรบิฐ... พราหมณ์ถวายพระสุพรรณบัฏ ถวายพระมหาสังข์วาลสร้อยอ่อน ถวายพระเศวตฉัตร ถวายผ้ารัตกัมพล ถวายพระมหามงกุฎ ถวายพระขรรค์ไชยศรี ถวายฉลองพระบาท ๗ สิ่ง แล้วถวายอัญญาฐ พระแสงปืน พระแสงหอก พระแสงดาบเขลย พระแสงของ้าว พระแสงจักร พระแสงตรีศูล พระแสงแขน พระแสงเกาทัณฑ์ ๘ สิ่ง แล้วพราหมณ์ถวายพร...”⁴⁹

พระราชพิธีบรมราชาภิเษก หรือปราบดาภิเษกถือว่าเป็นพระราชพิธีที่มีความสำคัญมากที่สุด ในสมัยกรุงศรีอยุธยา เนื่องจากเกิดการแย่งชิงราชบัลลังก์บ่อยครั้ง และทุกครั้งที่มีการผลัดแผ่นดิน พระมหากษัตริย์พระองค์ใหม่ต้องผ่านพระราชพิธีดังกล่าวเสียก่อน คำว่าบรมราชาภิเษกมาจากคำว่า “อภิเษก” ที่แปลว่า รดน้ำ⁵⁰ ซึ่งถือเป็นขั้นตอนสำคัญที่สุดของพระราชพิธี ส่วนคำว่า “ราชาภิเษก” หมายถึง การรดน้ำเพื่อแต่งตั้งการเป็นพระเจ้าแผ่นดิน⁵¹ และ “ปราบดาภิเษก” หมายถึงการที่ต้องสู้รบปราบปรามผู้อื่นก่อนจึงได้รดน้ำเพื่อขึ้นครองราชย์เป็นกษัตริย์⁵² ซึ่งตั้งอยู่บนความเชื่อพื้นฐานที่ว่าผู้ที่ได้รับการยอมรับว่าเป็นพระมหากษัตริย์ได้นั้นต้องผ่านการประกอบพระราชพิธีบรมราชาภิเษกเสียก่อน ทำให้พราหมณ์ได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในฐานะผู้ประกอบพระราชพิธี นอกจากนี้พราหมณ์ยังเป็นผู้ถวายน้ำพระมหาสังข์แด่พระมหากษัตริย์ พระองค์ทรงรับด้วยพระหัตถ์มาสรงพระพักตร์ ตามสาระสำคัญของพระราชพิธีบรมราชาภิเษกคือการรดน้ำ ในช่วง

---

⁴⁹ ตำราแบบธรรมเนียมในราชสำนักกรุงศรีอยุธยากับพระราชวิจารณ์ของ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ (กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมประวัติศาสตร์, 2539), หน้า 48-51.

⁵⁰ ณีภูฏภัทร จันทวิช, เรื่องเดิม, หน้า 19.

⁵¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 19.

⁵² เรื่องเดียวกัน, หน้า 19-20.

ท้าวพระราชพิธี เมื่อพราหมณ์ถวายพรจบแล้ว พระมหากษัตริย์จะมีรับสั่งแก่พระมหาราชครูว่า “พรรณพฤษ์และสิ่งของทั้งปวงซึ่งมีในแผ่นดินทั่วขอบแดนพระนคร ซึ่งหาเจ้าของหวงแหนมิได้นั้น ตามแต่สมณชีพราหมณ์อำนาจประกาศารายการจะปรารณาเถิด” แล้วพระมหาราชครูพราหมณ์เป็นผู้รับราชโองการแรกเป็นฤกษ์ก่อน⁵³ จะเห็นได้ว่า พราหมณ์เป็นผู้มีบทบาทสำคัญในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก เดิมนั้นเนื่องจากพราหมณ์เป็นผู้เดียวที่สามารถประกอบพิธีได้ แต่ภายหลังกลายเป็นความเชื่อทางสังคมในสมัยกรุงศรีอยุธยาว่าการผ่านพระราชพิธีบรมราชาภิเษกอย่างถูกต้องหมายถึงการขึ้นครองราชย์อย่างชอบธรรม เปรียบได้กับการประกาศความเป็นเทพอวตารจุติลงมาเพื่อขึ้นครองราชสมบัติให้เหล่าทวยเทพรับรู้ผ่านการบวงสรวงเทพเจ้าหลายองค์ ตั้งแต่พระศิวะ พระวิष्ณู ไปจนถึงเทพประจำทิศทั้งแปด เช่น พระราหู ประจำทิศพายัพหรือตะวันตกเฉียงเหนือ เป็นต้น

ในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้นมีการให้ความสำคัญกับพราหมณ์ในเมืองนครศรีธรรมราชด้วย ดังจะเห็นได้จากการแต่งตั้งตำแหน่ง “แสดงธรรมนารายณ์” และ “แสดงศรีกาเกีย” เป็นหัวหน้าและรองหัวหน้าพราหมณ์ตามลำดับ โดยมีการแต่งตั้งมาจากส่วนกลางหรือกรุงศรีอยุธยาและมีกระแสนับสั่งให้พราหมณ์เข้ารับราชการในราชสำนักมาโดยตลอด⁵⁴ ด้วยเหตุนี้พระราชพิธีที่เกี่ยวข้องศาสนาพราหมณ์จึงได้รับความนิยมมากทั้งในส่วนกลางและหัวเมืองภาคใต้ สำหรับเมืองหลวงหรือกรุงศรีอยุธยานั้น คงจำกัดอยู่ในราชสำนัก ส่วนหัวเมืองก็อยู่ในหมู่ชนชั้นปกครอง เช่น เจ้าเมือง ไม่ได้ขยายอิทธิพลถึงระดับสามัญชนมากนัก

นอกจากการประกอบพิธีกรรมแล้วพราหมณ์ในราชสำนักยังมีหน้าที่สำคัญอีกประการหนึ่ง คือ เป็นกำหนดและรักษาไว้ซึ่งประเพณีต่าง ๆ ตามลัทธิเทวราชา อาทิ กฎมณเฑียรบาล ว่าด้วยการปฏิบัติต่อพระมหากษัตริย์และพระราชวงศ์ ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการยกระดับฐานะของพระมหากษัตริย์และพระราชวงศ์ขึ้นเหนือทุกคนในแผ่นดิน แม้ว่าจะเป็นขุนนางชั้นผู้ใหญ่ก็ยังปฏิบัติต่อพระราชวงศ์ทุกพระองค์ตามกฎหมายเทวราชา

⁵³ ณีฐฐภัทร จันทวิช, เรื่องเดียวกัน, หน้า 39.

⁵⁴ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ตำนานพราหมณ์เมืองนครศรีธรรมราช, หน้า 45.

นอกจากนี้ ยังมีพราหมณ์ทำหน้าที่ด้านตุลาการ คือ การเป็นลูกขุน ณ ศาลหลวง ปราภฏ ตำแหน่งในพระอัยกาคำแหน่งนาพลเรือน คือ มหาราชครูมหิธรธรรมราชสุภาวดี และ พระมหาราชครูพระราชปูโรหิตาจารย์ราชสุภาวดี มีศักดิ์นาหนึ่งหมื่น และมีพระมหาราชครู เป็นขุนนางชั้นรอง คือ พระราชครูพิเชตย์ พระราชครูพิราม ศักดินาห้าพัน และขุนนาง ศักดินาสามพันอีก 8 ตำแหน่ง รวมเป็น 12 ตำแหน่ง ขุนนางคณะลูกขุน ณ ศาลหลวง ซึ่งเข้าใจว่าเป็นพราหมณ์ชาวต่างชาติ⁵⁵ ในราชสำนักกรุงศรีอยุธยาจึงน่าจะมีพราหมณ์ผู้มีความรู้ความเชี่ยวชาญอยู่หลายด้าน ไม่ว่าจะเป็นนิติศาสตร์ พิธีกรรม ไโหราศาสตร์ คชกรรม หรือผู้เชี่ยวชาญเรื่องช้าง เป็นต้น ดังจะเห็นได้จากการแบ่งพราหมณ์ออกตามความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน เช่น พราหมณ์พฤฒิบาส ทำหน้าที่ด้านการกล่อมช้าง การดูแลช้างเผือก เป็นต้น แสดงให้เห็นว่า มีพราหมณ์ในราชสำนักเป็นจำนวนมากและพราหมณ์ได้รับการสนับสนุนจากพระมหากษัตริย์ด้วยดีมาโดยตลอด

ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชซึ่งถือว่าเป็นยุครุ่งเรืองของพราหมณ์ในราชสำนัก ดังจะเห็นได้จากการที่พระองค์ทรงให้การสนับสนุนพราหมณ์และลัทธิพราหมณ์เป็นอย่างมาก ทรงโปรดฯให้สร้างเทวรูปหุ้มทองคำลงเครื่องยา สำหรับประกอบพระราชพิธีหลายองค์ ดังข้อความที่ว่า

“ในเดือนยี่ปวอกนั้น พระบาทสมเด็จพระบรมบพิตรเจ้าอยู่หัว บำเพ็ญพระราชกุศล นานาประการ แล้วให้หล่อพระรูปพระอิศวรเป็นเจ้ายืนสูงศอกคืบมีเศษพระองค์หนึ่ง พระรูปพระศิวาทิตย์ยืนสูงศอกมีเศษพระองค์หนึ่ง รูปพระมหาวีรมณเฑศวรพระองค์หนึ่ง รูปพระจันทราทิศวรพระองค์หนึ่ง และรูปพระเจ้าทั้ง 4 พระองค์นี้ สวมทองนพคุณและเครื่องอาภรณ์ประดับนั้นถมยาราชาวดี ประดับแหวนทุกพระองค์ไว้บูชาสำหรับพระราชพิธี”⁵⁶

และ “...ครั้นปีระกานพศก พระบาทสมเด็จพระบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวมีพระราชโองการตรัสสั่งพระยาจักรีให้แต่งโรงพิธีบัญชีพรหม และชมรมสำหรับพระราช-

⁵⁵ อาคม พัตริยะ และนิธิ เอียวศรีวงศ์, เรื่องเดิม, หน้า 73.

⁵⁶ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ตำนานพราหมณ์เมือง นครศรีธรรมราช, หน้า 41-42.

พิธีทั้งปวงในทะเลหญ้า ค่ำบดเพนียดและทรงพระกรุณาตรัสให้หล่อพระเทวกรรมทอง ยืนสูงหนึ่งศอก หุ้มด้วยเนื้อเจ็ดแล้ว ทรงเครื่องอาภรณ์นั้นนมราชาวดี ประดับด้วยแหวน ไว้สำหรับการพระราชพิธีศกกรรมให้พระมหाराชครู พระราชครูและพฤติบาศ และ ปลัดพระราชครูประกอบการพระราชพิธีมหาปายาจิตรแล้วพระราชพิธีบัญญัติพรหมทะเล หญ้า ก็ประพฤติการพระราชพิธีสารคำรับ อันมีในคชกรรมนั้นทุกประการ...”⁵⁷

ข้อความข้างต้นแสดงให้เห็นถึงการสนับสนุนพราหมณ์ขององค์พระมหากษัตริย์ ในหัวเมือง โดยโปรดฯ ให้สร้างเทวรูปหลายองค์แล้วส่งไปพร้อมกับสิ่งของในพระราชพิธี เพื่อประกอบพิธียังหัวเมืองนั้น ๆ และยังปรากฏตำแหน่งพราหมณ์ตั้งแต่พระมหाराชครู หรือหัวหน้าครูปราหมณ์ ไปจนถึงปลัดพระราชครู คาดว่า หมายถึง หัวหน้าครูปราหมณ์ ในหัวเมือง

ในพระราชพิธีตรียัมปวาย-ตรีปวาย สมเด็จพระนารายณ์มหาราชเสด็จเป็นประธาน ในพิธีและร่วมส่งเทพเจ้าเป็นประจำทุกปี และโปรดฯ ให้จัดข้าวของจากกรุงศรีอยุธยา ไปประกอบพิธีที่เทวสถานเมืองนครศรีธรรมราชด้วย⁵⁸ ตามตำนานพราหมณ์เมือง นครศรีธรรมราชกล่าวว่า

“...สมเด็จพระนารายณ์จึงได้มีพระราชโองการให้เจ้านครหาที่เหมาะสม เพื่อ ประดิษฐานเทวรูปพระนารายณ์ไว้ ณ เมืองนครเจ้านครพร้อมออกทวารกรรมการเมืองจึง พร้อมใจกันตกแต่งสถานที่ตามพระบรมราชโองการแล้วอัญเชิญเทวรูปพระนารายณ์ พระลักษมี พระมเหศวรี บรมหงส์และชิงช้าทองแดง ประดิษฐาน ณ สถานที่นั้น จัดให้ มีการสมโภชตามแบบพราหมณ์เป็นประจำเสมอมา และในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์- มหาราชนั้นได้ทรงโปรดให้จัดข้าวของจากกรุงศรีอยุธยาออกไปทั้งพิธีบูชาในพิธี

⁵⁷ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ตำนานพราหมณ์เมือง นครศรีธรรมราช, หน้า 43.

⁵⁸ องค์การศาสนาพราหมณ์-ฮินดู, เรื่องเดียวกัน, หน้า 19.

ตรียัมปวายอยู่เสมอมาและให้ออกกฎหมายคุ้มครองรักษาบรรดาพราหมณ์ที่เข้ามาเผยแผร์ศาสนา และสั่งสอนพระเวทวิชาการต่าง ๆ เป็นอย่างดี...”⁵⁹

อาจกล่าวได้ว่าในสมัยกรุงศรีอยุธยา อิทธิพลของศาสนาพราหมณ์ที่มีต่อราชสำนักเริ่มมีความสำคัญมากกว่าในอดีตอย่างเห็นได้ชัด ถึงแม้ว่าพระมหากษัตริย์จะทรงยอมรับนับถือพุทธศาสนา แต่พุทธศาสนาถูกใช้รองรับความเชื่อทางการเมืองการปกครองในแง่ที่พระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้มีบุญบารมี หรือพระโพธิสัตว์ลงมาครองราชย์ เป็นพระราชาที่ใหญ่กว่าพระราชาทั้งปวง เพื่อพิทักษ์สังคมหรือ “อาณาประชาราษฎร์” ให้เกิดความสงบสุขร่มเย็นและเจริญรุ่งเรืองสืบไป⁶⁰ อันเป็นแนวคิดที่ปรากฏทั้งในพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์ แต่พระมหากษัตริย์ในสมัยกรุงศรีอยุธยาทรงรับประเพณีขอมมาใช้อย่างแพร่หลาย นั่นคือ แนวคิดที่ว่าพระมหากษัตริย์ คือ เทพเจ้าแบ่งภาคจุติลงมา มีฐานะเป็นเทวราชา พระมหากษัตริย์พระองค์แรกที่ใช้แนวคิดดังกล่าวคือสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เนื่องจากชัยชนะในการตีนครธมในสมัยของพระองค์ ได้มีการนำพราหมณ์และข้าราชการจำนวนจากเมืองเขมรจำนวนมากเข้ามาอยู่ที่กรุงศรีอยุธยา ทำให้มีผู้เชี่ยวชาญขนบธรรมเนียมในราชสำนักโดยเฉพาะพราหมณ์บุโรหิตเข้ามาปรับปรุงด้านการปกครอง และธรรมเนียมราชสำนักตามอย่างเขมร ซึ่งได้รับอิทธิพลศาสนาพราหมณ์เป็นหลัก ส่งผลให้จากเดิมที่ฐานะของพระมหากษัตริย์ในสมัยกรุงศรีอยุธยาในช่วงแรกที่ไม่น่าจะแตกต่างจากในสมัยกรุงสุโขทัยมากนักเปลี่ยนไปตามอิทธิพลศาสนาพราหมณ์จากเมืองเขมรมากขึ้น กล่าวคือ พระมหากษัตริย์มีความศักดิ์สิทธิ์สูงส่งเหนือทุกคนเพราะทรงเป็นผู้มีบารมีสูงส่งที่อวดารลงมาปราบยุคเข็ญและทำนุบำรุงพุทธศาสนาตลอดจนไพร่ฟ้าประชาราษฎร์ให้ร่มเย็นเป็นสุข การประกอบพระราชพิธีของราชสำนักจึงต้องกระทำอย่างเต็มรูปแบบจัดงานใหญ่โตเพื่อให้ดูน่าเลื่อมใสและมีประสิทธิภาพในการสื่อความหมายทางการเมืองการปกครองมากที่สุด อันเป็นที่มาของพระราชอำนาจที่สำคัญของพระมหากษัตริย์ผ่านพิธีกรรมใน

⁵⁹ พระราชครูวามเทพมุนี, “พราหมณ์ในนครศรีธรรมราช,” ใน รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราช (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์กรุงสยามการพิมพ์, 2521), หน้า 544-545.

⁶⁰ อาคม พัตติยะ และนิธิ เอียวศรีวงศ์, เรื่องเดิม, หน้า 22.

ราชสำนักจึงส่งผลให้กลุ่มพราหมณ์ได้รับการยกย่องทั้งจากสังคมและได้รับการสนับสนุนจากพระมหากษัตริย์สืบไปตราบเท่าที่พระมหากษัตริย์ยังทรงมีพระราชอำนาจทางการปกครอง

บทที่ 4

สถานะและบทบาทของพราหมณ์ในราชสำนัก ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น

ความสำคัญของลัทธิพราหมณ์ที่มีต่อการปกครอง
ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์

คำว่า “สมบูรณาญาสิทธิราชย์” หมายถึง ระบอบการปกครองซึ่งพระมหากษัตริย์มีอำนาจสิทธิขาดในการบริหารประเทศ¹ เมื่อแรกสร้างกรุงรัตนโกสินทร์นั้น วัฒนธรรมทางศาสนาของลัทธิพราหมณ์ถูกตีความในลักษณะที่เป็นส่วนสำคัญในการสนับสนุนการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เป็นอย่างมาก โดยเฉพาะการเน้นเฉพาะพิธีกรรมที่สำคัญสำหรับการปกครองเท่านั้น ทั้งนี้ก็เพื่อยกย่องพระมหากษัตริย์และพระราชวงศ์ให้กลายเป็นสถาบันสูงสุดของชาติรองมาจากพุทธศาสนา อันเนื่องมาจากพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงขึ้นครองราชย์โดยการปราบดาภิเษก และทรงสถาปนาพระราชวงศ์จักรีขึ้นใหม่เพื่อปกครองกรุงรัตนโกสินทร์ การสร้างความชอบธรรมในการขึ้นครองราชย์ผ่านการประกอบพระราชพิธีจึงเป็นสิ่งสำคัญเป็นอย่างยิ่งที่จะขาดเสียมิได้พราหมณ์ จึงได้เข้ามามีบทบาทในราชสำนักตั้งแต่การสร้างพระนครและการประกอบพระราชพิธีปราบดาภิเษก ซึ่งกระทำการพอเป็นพิธีโดยย่อเพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์บ้านเมืองที่มีแต่ความวุ่นวายอันเนื่องมาจาก

1. ความวุ่นวายทางการเมืองในปลายรัชกาลสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี กลุ่มชนชั้นนำแบ่งออกเป็นสามฝ่าย ได้แก่ กลุ่มที่สวามิภักดิ์ต่อสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีและพระราชวงศ์ กลุ่มของพระยาสุรศักดิ์ และกลุ่มที่ให้การสนับสนุนสมเด็จพระเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกหรือพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกในขณะนั้น ส่งผลให้การเมืองขาดเสถียรภาพ

---

¹พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542, หน้า 1126.

ระบบการปกครองอ่อนแอ จึงจำเป็นต้องมีผู้นำที่มีอำนาจมากพอเป็นผู้ที่มีความเหมาะสม เข้าควบคุมสถานการณ์เพื่อความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง ซึ่งก็คือผู้นำที่มีฐานอำนาจ มาจากการได้รับการยอมรับจากคนหมู่มากหรือจากเหล่าขุนนางนั่นเอง ดังข้อความที่ว่า

“...ฝ่ายพวกชาวพระนครรู้ว่าสมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึกกลับมาถึงต่างก็ ชื่นชมยินดีมาก ราษฎรพากันไปคอยต้อนรับเป็นอันมาก ต่างร้องขอให้ช่วยปราบยุคเข็ญ ให้บ้านเมืองเป็นสุขสำราญดังแต่ก่อน ตลอดทางที่เข้ามา ครั้นมาถึงพระราชวัง ข้าราชการ ผู้ใหญ่ ผู้น้อยทั้งปวงอ่อนน้อมพร้อมกัน หามิผู้หนึ่งผู้ใดกระด้างกระเดื่องไม่...”²

และ “...เมื่อพระบาทสมเด็จพระบรมพิตรพระเจ้าอยู่หัว พระองค์เป็นปฐมใน พระบรมราชวงศ์ปัตยุบันนี้ ได้ทรงรับอัญเชิญของเสนามาตย์ราษฎรทั้งหลาย เสด็จเถลิง ถวัลยราชสมบัติครอบครองสยามประเทศ...”³

เป็นที่น่าสังเกตว่าภาพลักษณ์ของพระมหากษัตริย์ที่ปรากฏในพระราชพงศาวดาร นั้น พระองค์ไม่ได้เป็นผู้เข้ายึดอำนาจเพื่อขึ้นครองราชย์บัลลังก์ หากแต่ทรงยอมรับอำนาจ ซึ่งถูกถวายแก่พระองค์อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ซึ่งก็สอดคล้องกับการปกครองในลัทธิเทวราชานั้นคือพระมหากษัตริย์ทรงเป็นองค์อวตารลงมาครองราชย์เพื่อปราบยุคเข็ญด้วยพระบารมี นั่นเอง

2. การเตรียมความพร้อมเพื่อรับมือในการทำสงครามกับพม่า แม้ว่าในช่วง สถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ พระเจ้าปดุงพระมหากษัตริย์พม่าในขณะนั้นต้องวุ่นวายกับการปราบจลาจลบรรดาหัวเมืองที่กระด้างกระเดื่องจากการปลดแผ่นดินอยู่ก็ตาม แต่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกก็ทรงเล็งเห็นความสำคัญในการเตรียมประเทศ ให้พร้อมรับมือกับการทำสงครามกับพม่าอยู่เสมอ ทรงตระหนักดีว่าพระเจ้าปดุงมี พระราชประสงค์จะตีกรุงรัตนโกสินทร์ให้ได้ ดังข้อความในพระราชพงศาวดาร ดังนี้

---

² สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ไทยรบพม่า (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์รุ่งวัฒนา, 2514), หน้า 545.

³ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1 (ปรับปรุงใหม่) (กรุงเทพฯ: องค์การคำครุสภา, 2526), หน้า 7.

“ตั้งแต่พระเจ้าปะดุงได้ทราบข่าวว่ากรุงสยามผลิตแผ่นดินใหม่ ก็ดำริการที่จะยกกองทัพมาย่ำยีสยามประเทศ แต่หากคิดการปราบปรามเสี้ยนศัตรูภายในเมืองพม่าเอง ยังไม่ราบคาบจึงได้ร้งรอมมา จนปีมะเส็ง สัปตศก จุลศักราช ๑๑๔๗ มังโพเชียงซึ่งเป็นตะแคงแบ่งตะแลง้องพระเจ้าปะดุงคิดกบฏ พระเจ้าปะดุงจับตัวได้ให้ประหารชีวิตเสีย สิ้นกังวลด้วยเสี้ยนหนามภายในแล้ว พระเจ้าปะดุงจึงให้เตรียมกองทัพที่จะมาตีสยาม...”⁴

3. การที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงขึ้นครองราชย์โดยการปราบดาภิเษกและตั้งราชวงศ์ใหม่ขึ้นมา ทำให้พระองค์จำเป็นต้องแสดงสิทธิอันชอบธรรมในการได้มาซึ่งอำนาจของราชวงศ์ใหม่ ทั้งนี้ เห็นได้จากความพยายามในการอธิบายการล่มสลายของกลุ่มอำนาจเดิม อันได้แก่ ราชวงศ์บ้านพลูหลวง และสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ผ่านการชำระพระราชพงศาวดาร โดยชี้ให้เห็นว่าเป็นราชวงศ์ที่ขาดพระบรมเดชานุภาพในการปกครอง เพราะมิได้เป็นองค์เอกอัครพุทธศาสนูปถัมภก⁵ เป็นเหตุให้อำนาจบารมีเสื่อม ซึ่งพระบรมเดชานุภาพในสมัยกรุงศรีอยุธยาอันมีที่มาจากการประกอบพระราชพิธีนั่นเอง นอกจากนี้ พระองค์ยังโปรดฯ ให้เจ้าพระยาพระคลัง (หน) แปลวรรณคดีเรื่องราชาธิราช ซึ่งมีเนื้อหาดำรงถึงกษัตริย์สามพระองค์ คือ พระเจ้าฟ้ารั่ว พระเจ้าราชาธิราช และพระเจ้าธรรมเจดีย์ ซึ่งไม่ได้สืบเชื้อสายมาจากสันตติวงศ์เดิม แต่ขึ้นครองราชย์โดยการปราบดาภิเษกทั้งสิ้น แม้จะมาจากชั้นสามัญชนก็ตามแต่ยังถือได้ว่าเป็นผู้มีบุญบารมี จึงมีสิทธิอันชอบธรรมในการครองราชย์ เช่นเดียวกับในสมัยรัชกาลของพระองค์⁶

จากปัจจัยข้างต้นส่งผลให้พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกในฐานะผู้นำที่ได้รับการยอมรับให้มา “ช่วยปราบยุคเข็ญให้บ้านเมือง”⁷ มีความจำเป็นต้องประกอบพระราชพิธีปราบดาภิเษกขึ้นอย่างเร่งด่วน ทั้งที่ยังอยู่ในระหว่างการสร้างกรุง หรือแม้แต่

⁴เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, เรื่องเดียวกัน, หน้า 64.

⁵นิธิ เอียวศรีวงศ์, ประวัติศาสตร์กรุงรัตนโกสินทร์ในพระราชพงศาวดารอยุธยา, หน้า 31.

⁶กรรณิการ์ สาตรปฐ, ราชาธิราช สามก๊ก และไซอัน โลกทัศน์ชนชั้นนำไทย (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ธรรมศาสตร์, 2541), หน้า 98.

⁷สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ไทยรบพม่า, หน้า 545.

สร้างบรมมหาราชวังก็ตาม เนื่องจากการประกาศถึงความเป็นกษัตริย์ที่ถูกต้องทำให้มีอำนาจอันชอบธรรมในการปกครองตามโบราณราชประเพณีสืบต่อกันมา นอกจากนี้ในแง่ของพระราชอำนาจ การประกอบพระราชพิธีบรมราชาภิเษกเป็นการสร้างสิทธิอันชอบธรรมเพื่อให้พระมหากษัตริย์ทรงมีฐานะเหนือกว่ามนุษย์ธรรมดากลายเป็นจักรพรรดิ-ราช และยังทรงเป็นองค์พระนารายณ์อวตารซึ่งทำให้พระราชอำนาจของพระองค์แผ่ไปโดยไม่มีที่สิ้นสุด⁸ แม้กระทั่งในสมัยสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีก็ให้ความสำคัญกับพระราชพิธีนี้มาก พระองค์ทรงโปรดเกล้าฯ ให้มีการประกอบพระราชพิธีขึ้น ซึ่งสันนิษฐานว่าได้กระทำตามแบบอย่างเมื่อสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ แม้จะอยู่ในภาวะสงครามบ้านเมืองขาดความสงบสุขเรียบร้อยก็ตาม⁹ ดังนั้น ในวันจันทร์ที่ 10 มิถุนายน พ.ศ. 2325 จึงมีการประกอบพระราชพิธีปราบดาภิเษกโดยย่อตั้งข้อความในพระราชพงศาวดารว่า

“ถึง ณ วันจันทร์ เดือน ๘ ปุณฺณมาส ขึ้นค่ำ ๑ ให้ตั้งการพระราชพิธีปราบดาภิเษกโดยสังเขป...ซีพ่อพราหมณ์ถวายตรีสังข์หลังมงคลธารา...พระครูราช ปโรหิตาจารย์ก็กราบบังคมทูลถวายไอสุริยราชสมบัติ และเครื่องเบญจพิราภกฤษณ์ท์ พระแสงอัฐมาวุธ อัญเชิญเสด็จขึ้นปราบดาภิเษกเสวยสวรรคยาธิปัตย์ ถวัลย์ราชดำรงแผ่นดินสืบไป”¹⁰

ในการประกอบพระราชพิธีปราบดาภิเษกข้างต้น พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงตระหนักดีถึงความสำคัญของพระราชพิธีดังกล่าว อันเป็นที่มาของความชอบธรรมทางการปกครอง ดังนั้น หลังจากการสร้างพระนครและพระบรมมหาราชวังแล้วเสร็จจึงทรงมีพระราชดำริว่า

---

⁸ อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์, การเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ของชนชั้นผู้นำไทย ตั้งแต่รัชกาลที่ 4 - พ.ศ. 2475 (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2541), หน้า 29.

⁹ นามานุกรมขนบประเพณีไทย หมวดพระราชพิธีและรัฐพิธี (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2546), หน้า 127.

¹⁰ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 2 (กรุงเทพฯ: สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2516), หน้า 232-233.

“เมื่อปีขาลจัตวาศก ได้ทำการพระราชพิธีปราบดาภิเษกแต่โดยสังเขป ยังไม่พร้อมมูลเต็มตามตำรา และบัดนี้ก็ได้ทรงสร้างพระนครและพระราชมนเทียรสถานขึ้นใหม่ ควรจะทำพระราชพิธีบรมราชาภิเษกให้เต็มตามแบบแผนโบราณราชประเพณี”¹¹

จากข้อความข้างต้น จะเห็นได้ว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงให้ความสำคัญกับการประกอบพระราชพิธีบรมราชาภิเษกเป็นอย่างมาก แม้ว่าพระองค์จะทรงผ่านการประกอบพระราชพิธีดังกล่าวมาก่อนแล้วก็ตาม แต่ทรงเห็นว่าเป็นพิธีที่กระทำด้วยความรีบเร่ง ไม่ถูกต้องตามโบราณราชประเพณี เพื่อเป็นการแสดงให้เห็นถึงพระราชอำนาจของพระองค์ในฐานะพระมหากษัตริย์ที่ต้องชอบธรรม ไม่ต่างจากพระมหากษัตริย์ในสมัยกรุงศรีอยุธยาหรือกรุงธนบุรี นอกจากนี้ยังโปรดเกล้าฯ ให้ประกอบพระราชพิธีเต็มรูปแบบตามประเพณีทุกประการ ทั้งนี้เพื่อ “จะได้เป็นพระเกียรติยศและเป็นศรีสวัสดิมงคลแก่บ้านเมืองเป็นที่เจริญสุขแก่ไพร่ฟ้าประชาราษฎร์ทั่วไปในพระราชอาณาจักร...”¹² ทั้งนี้ก็เพื่อเป็นการเสริมสร้างพระราชอำนาจอันชอบธรรมในการครองราชย์นั่นเอง

ในการประกอบพระราชพิธีบรมราชาภิเษกใน พ.ศ. 2528 มีพราหมณ์ร่วมถวายการประกอบพระราชพิธีหลายคน ปรากฏตำแหน่งในราชพงศาวดาร ได้แก่ พระครูอัษฎาจารย์ พระมหาราชครูพิธี พระมหาราชครู พระยาราชโกศา พระหมอเฒ่า หลวงราชวงศา หลวงศิวาจารย์ หลวงราชมุณี หลวงโลกทีป หลวงสิทธิชัย พราหมณ์ (มีชื่อ) ขุนรักษันารายณ์ ขุนราชธาดา และขุนหมื่น (มีชื่อ)¹³

เป็นที่น่าสังเกตว่าพราหมณ์ (มีชื่อ) ขุนหมื่น (มีชื่อ) ซึ่งทำหน้าที่ถวายพระสังข์เงิน และเป่าสังข์อุตราวัฏเวียนขวาตามลำดับ ในที่นี้คาดว่า หมายถึง พราหมณ์มีชื่อเสียงจากหัวเมืองที่เดินทางเข้าร่วมในประกอบพระราชพิธี และตำแหน่งพระหมอเฒ่าทำหน้าที่ถวายพระมหาเศวตฉัตร อันเป็นหน้าที่สำคัญประการหนึ่งในพระราชพิธีนั้น พราหมณ์

¹¹เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1 (ปรับปรุงใหม่), หน้า 55.

¹²เรื่องเดียวกัน, หน้า 56.

¹³ณัฐภัทร จันทวิช, เรื่องเดิม, หน้า 46.

ผู้ทำพิธีย่อมต้องเป็นพราหมณ์ที่มีคุณวุฒิและวัยวุฒิอย่างสูงนั่นเอง นอกจากนี้ พราหมณ์ที่ปรากฏตำแหน่งข้างต้นส่วนใหญ่น่าจะมาจากเมืองนครศรีธรรมราช เนื่องด้วยภาวะสงคราม นับตั้งแต่ปลายสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นต้นมานั้นเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้คำราคะความรู้เรื่องพระราชพิธีสูญหายและถูกทำลายจำนวนมาก สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงกล่าวถึงคำราคะพระราชพิธีบรมราชาภิเษกว่า

“คำราคะภิเษกครั้งกรุงเก่าสูญเสียแก่พม่า ถ้าจะมีคำราคะอะไรเหลืออยู่ ซึ่งหาได้ในครั้งกรุงธนบุรีนั้น ก็มีอยู่บ้างเดียวแต่โคลงจมนไวยวรรณดั่งไว้ด้วยกฎหมายเหตุเรื่องบรมราชาภิเษกสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ... พิธีที่ทำเต็มคำรา มาทำครั้งสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมหาราช รับราชสมบัติต่อรัชกาลสมเด็จพระบรมโกศแต่ไม่มีคำราคะไว้ หรือจดไว้แต่หายสูญไปเมื่อเสียกรุงเก่า”¹⁴

นอกจากนี้ ผลจากภาวะสงครามเมื่อครั้งเสียกรุงส่งผลให้จำนวนพราหมณ์ในราชสำนักกรุงรัตนโกสินทร์ซึ่งสืบทอดมาตั้งแต่ในสมัยกรุงศรีอยุธยาลดจำนวนลงเรื่อยมา พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกจึงทรงรับพราหมณ์จากภาคใต้เข้ารับราชการในราชสำนัก เพื่อประกอบพระราชพิธีสำคัญ ซึ่งนอกจากพระราชพิธีบรมราชาภิเษกแล้วยังโปรดให้ประกอบพระราชพิธีตรีปัวย-ตรีปัวย และพระราชพิธีสำคัญสำหรับพระนครตามโบราณราชประเพณีเรื่อยมา¹⁵ และยังโปรดให้สร้างเสาชิงช้า โบสถ์พราหมณ์ และเสาหลักเมืองขึ้นตามความเชื่อของลัทธิพราหมณ์ในการสร้างพระนคร

นอกจากพราหมณ์กรุงเก่าและพราหมณ์จากภาคใต้แล้วยังมีจำนวนพราหมณ์เมืองนครศรีธรรมราชกล่าวถึงพราหมณ์ชาวอินเดียนเดินทางมาจากเมืองรามราชทางตอนใต้ของอินเดีย เข้ามาตั้งรกรากยังเมืองนครศรีธรรมราช แล้วได้เข้ารับราชการในราชสำนักกรุงรัตนโกสินทร์ในภายหลังอีกด้วย ดังข้อความที่ว่า

¹⁴ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2 (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2548), หน้า 9.

¹⁵ ปราณี กล้าส้ม, “เสาชิงช้าหน้าโบสถ์พราหมณ์,” หน้า 43.

“เมืองนครอยู่ทางทิศปัจฉิม พวกพราหมณ์เมืองนครศรีธรรมราชว่าต้นสกุลมาแต่เมืองรามนครที่เรียกว่ารามราชมหานคร ในนี้เป็นแต่โหวหาร พวกพราหมณ์โหวดจารย์เมืองพัทลุงว่าต้นสกุลสืบมาแต่เมืองนครพาราณสียังเรียกว่า รามนคร...”¹⁶

ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นนั้นมีการให้ความสำคัญต่อการรับคณะพราหมณ์เข้ารับราชการอยู่มาก ดังจะเห็นได้จากเชื้อสายของพราหมณ์ในราชสำนักล้วนแต่เป็นพราหมณ์ที่มีเชื้อสายมาจากตระกูลเก่าแก่ทั้งพราหมณ์จากกรุงเก่า จากเมืองเขมร หรือแม้แต่จากอินเดีย โดยเฉพาะเมืองรามนครและเมืองพาราณสี¹⁷ ที่เข้ามาตั้งรกรากยังเมืองนครศรีธรรมราช เมืองไชยา และเมืองพัทลุง แล้วได้เข้ารับราชการในกรุงรัตนโกสินทร์ร่วมกับพราหมณ์จากกรุงเก่า พราหมณ์ในราชสำนักสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นจึงแบ่งจากที่มาออกเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ พราหมณ์พิธิ จากเมืองนครศรีธรรมราช พราหมณ์โหวดจารย์จากเมืองพัทลุง และพราหมณ์พฤติบาศจากเมืองเขมร นอกจากนี้ยังมีตระกูลพราหมณ์อยู่หลายสายตระกูลด้วยกัน¹⁸ จึงอาจกล่าวได้ว่าสถานะของพราหมณ์ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นอยู่ในระดับค่อนข้างสูง

การให้ความสำคัญกับการคัดเลือกพราหมณ์ผู้ประกอบพิธินั้น มีรากฐานมาจากความเชื่อเรื่องผลของการประกอบพระราชพิธีเป็นอย่างมาก เนื่องด้วยตามความเชื่อของลัทธิพราหมณ์แล้ว พราหมณ์ที่ถูกต้องคือมีคุณสมบัติครบถ้วนเท่านั้นจึงสามารถทำการติดต่อสื่อสารกับผู้เป็นเจ้าได้ ดังนั้น ราชสำนักกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นจึงประกอบไปด้วยพราหมณ์ที่มีความรู้ความสามารถเป็นที่ยอมรับ ทั้งนี้ก็เพื่อสร้างความศักดิ์สิทธิ์ให้การประกอบพระราชพิธีแด่องค์พระมหากษัตริย์โดยตรง นอกจากนี้ ขั้นตอนสำคัญตอนหนึ่งในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก คือ การที่พระมหाराชครูพราหมณ์กราบบังคมทูลฯ ถวายสิริราชสมบัติ พระสังวาล พระสุพรรณบัฏและเครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์แด่

¹⁶ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, *ตำนานพราหมณ์เมืองนครศรีธรรมราช*, หน้า 4.

¹⁷ สมเด็จพระยาราชสุทธานุวัตรวิจิตร, *สาส์นสมเด็จพระ เล่ม 1 (ปรับปรุงใหม่)* (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2516), หน้า 270.

¹⁸ สมเด็จพระยาราชสุทธานุวัตรวิจิตร, *สาส์นสมเด็จพระ เล่ม 1 (ปรับปรุงใหม่)*, หน้า 250.

พระมหากษัตริย์¹⁹ ซึ่งหมายถึงพราหมณ์ได้เป็นผู้ถวายการอภิเษกให้ทรงเป็นพระเป็นเจ้าหรือองค์เทวราช²⁰ และพระมหากษัตริย์ยังทรงมีพระบรมราชโองการแรกแก่พระมหाराชครูว่า

“พรรณพฤกษ์ ชลธิ์ แลสิ่งของในแผ่นดินทั่วทั้งพระราชอาณาจักรนั้น ถ้าไม่มีเจ้าของหวงแหนแล้ว ตามแต่สมณพราหมณาจารย์ อาณาประชาราษฎรจะปรารถนาเกิด”²¹

พระราชพิธีบรมราชาภิเษกได้สร้างภาพลักษณ์ความเป็นเทพแด่พระมหากษัตริย์ได้อย่างสมบูรณ์ ดังจะเห็นได้จากขั้นตอนสำคัญประการหนึ่งของพระราชพิธีบรมราชาภิเษกนั้น พระมหากษัตริย์จะทรงมีจะปฐมบรมราชโองการแก่พราหมณ์พราหมณ์ ซึ่งหมายถึงองค์พระมหากษัตริย์ได้ผ่านการอภิเษกเป็นเทพเจ้าตามคติสมมุติเทวราชแล้ว จึงมีพระบรมราชโองการแรกแก่พราหมณ์ เพื่อสื่อไปยังเทพเจ้าเบื้องบนรับรู้โดยทั่วทั้งสากลโลกและยังถือว่ากษัตริย์ที่ไม่ได้ผ่านการอภิเษกจะมีพระบรมราชโองการไม่ได้ เท่ากับว่ายังไม่ได้เป็นองค์อวตารหรือองค์ไศเลนทร์ตามลัทธิพราหมณ์²² ทำให้ขาดความชอบธรรมในการขึ้นเป็นผู้ปกครองซึ่งถือเป็นกลไกสำคัญที่ทำให้เกิดการยอมรับให้ขึ้นมามีอำนาจแทนกลุ่มอำนาจเดิมและยังมีความจำเป็นในการใช้อำนาจในฐานะผู้นำของรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์นั่นเอง

---

¹⁹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2, หน้า 18.

²⁰ หม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมช, ลักษณะไทย เล่ม 1 (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2525), หน้า 29.

²¹ ญัตติกัทร จันทวิช, เรื่องเดิม, หน้า 60.

²² หม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมช, ลักษณะไทย เล่ม 1, หน้า 32.

อิทธิพลของลัทธิพราหมณ์ที่มีต่อการปกครองของไทยในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น:
ภาพสะท้อนที่ปรากฏในพระราชนิพนธ์เรื่องรามเกียรติ์

ถึงแม้ว่ารามเกียรติ์จะเป็นเรื่องราวว่าด้วยการทำศึกระหว่างพระรามกับทศกรรฐ์ เพื่อชิงนางสีดา²³ และมีแก่นเรื่องสำคัญ คือ การต่อสู้ของความดีและความชั่วร้ายก็ตาม แต่ไม่อาจปฏิเสธได้ว่า พระราชนิพนธ์รามเกียรติ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชนั้น เกิดขึ้นจากประสบการณ์ของบุคคลในยุคฟื้นฟูบ้านเมืองที่ต้องการสร้างความรุ่งเรืองขึ้นดังเช่นในอดีตหรือเหมือนเช่นในสมัยกรุงศรีอยุธยา²⁴ จึงมีเนื้อหาที่แฝงไปด้วยแนวคิดทางการเมืองโดยแสดงให้เห็นถึงอำนาจเด็ดขาดอันเป็นผลมาจากการสร้างความชอบธรรมในการครองราชย์ของพระมหากษัตริย์หรือภาพของเทวราช องค์อวตาร โดยแสดงออกผ่านวิถีชีวิต พระราชพิธี ความเป็นจอมทัพ พระบรมราชโองการ ตลอดจนเอกลักษณ์ต่าง ๆ ของพระมหากษัตริย์และพระราชวงศ์เพื่อให้สมกับพระเกียรติ เช่น ตอน พระรามเสด็จถึงนครจีดจิน สุครีพออกมาต้อนรับและกล่าวว่า

“ขอถวายซึ่งราชธานี   ทั้งหมู่กระบี่ทวยหาญ
แสนสนมสมบัติโอฬาร   ไว้ได้บำทมาลย์พระสีกร”²⁵

จะเห็นได้ว่า พระมหากษัตริย์ผู้ทรงเป็นองค์อวตารนั้นมีหน้าที่สำคัญ คือ การเป็นกลไกสำคัญของรัฐที่จะปกป้องคุ้มครองและนำพาบ้านเมืองไปสู่ความผาสุกและเจริญรุ่งเรืองได้ในที่สุดนั่นเอง²⁶ เช่นเดียวกับการทำหน้าที่ของพระโพธิสัตว์ผู้เปี่ยมด้วยพระบารมีไม่ต่างจากพระรามผู้เป็นองค์อวตารของพระนารายณ์หนึ่งในเทพเจ้าสูงสุดของศาสนา

²³ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542, หน้า 953.

²⁴ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, “มองประวัติศาสตร์ต้นรัตนโกสินทร์,” วารสารศิลปวัฒนธรรม 2, 6 (เมษายน 2524): 15.

²⁵ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, รามเกียรติ์ เล่ม 3 (กรุงเทพฯ: องค์การคำครุสภา, 2507), หน้า 276.

²⁶ สุรพงษ์ โสชนะเสถียร, เรื่องเดิม, หน้า 381-383.

พราหมณ์ รามเกียรติ์ฉบับพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 1 จึงแสดงถึงวิธีการของพระมหากษัตริย์ที่จะนำความรุ่งเรืองมาสู่บ้านเมืองหลังจากปราบอธรรมแล้ว²⁷ ดังจะเห็นได้จากบทขึ้นต้นของพระราชนิพนธ์ได้แสดงให้เห็นถึงความผาสุกและความยิ่งใหญ่ของราชธานีหลังจากสงครามว่า

“ศรีสิทธิพิพิธผดุงกรุงไกรยศ โสฬสแมนัสนวรรคัสนรรคัหายาศา... ตริภูคาธาราญราพนั ปราบอรินทรสิ้นสยบ ภพเกษมเปรมประชากรฤทธรรย์ อนันตยศโยค...”²⁸

และมีการกล่าวถึงถึงฐานะของพระมหากษัตริย์ว่า “...พระนารายณ์ผาแผ่นสันติมาออกกว้าง สร้างสรรค์สิ่งมิ่งเมือง...”²⁹

เมื่อพิจารณาเนื้อหาของรามเกียรติ์ พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 1 เทียบเคียงกับคัมภีร์นารายณ์ยี่สิบปางแล้วจะพบว่ามีหลายปางที่ปรากฏในเนื้อหาในรามเกียรติ์ อาทิ ปางเสวตวราหาวตาร ตรงกับตอนพระนารายณ์อวตารเป็นสุกรเผือกปราบหิรันตยักษ์ตลอดจนชื่อตัวละครของทั้งสองฉบับมีตรงกันหลายชื่อ³⁰ จึงอาจกล่าวได้ว่ารามเกียรติ์ฉบับดังกล่าวคงมีเค้าที่มาจากคัมภีร์นารายณ์ยี่สิบปางนั่นเอง ซึ่งถือเป็นความพยายามในการสนับสนุนความคิดทางการเมืองผ่านวรรณกรรมอีกประการหนึ่ง นั่นคือหลักพระสมมติราช ผู้ทรงเป็นดั่งเทพอวตารลงมาเพื่อปราบทุกข์เข็ญในกลียุคนั่นเอง

เป็นที่น่าสังเกตว่า การเน้นย้ำถึงความสำคัญในความเป็นเทวราชของพระมหากษัตริย์ที่ปรากฏในรามเกียรติ์นั้นมีการกล่าวถึงภาวะเทพอวตารมากถึง 372 ครั้ง³¹ โดยเฉพาะในตอนเริ่มเรื่องหรือตอนหิรันตยักษ์ม้วนดินและตอนกำเนิดอโยชยานัน ไม่เคย

²⁷ สุรพงษ์ โสธนเสถียร, เรื่องเดียวกัน, หน้า 87.

²⁸ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, รามเกียรติ์ เล่ม 1 (กรุงเทพฯ: องค์การคำคุณุสสา, 2507), หน้า 1.

²⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 1.

³⁰ นิยะดา เหล่าสุนทร, การฟื้นฟูอักษรศาสตร์ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เลียงเชียง, ม.ป.ป.), หน้า 192-193.

³¹ สุรพงษ์ โสธนเสถียร, เรื่องเดิม, หน้า 192.

ปรากฏในเรื่องรามเกียรติ์ในฉบับใดมาก่อนเลยโดยเฉพาะฉบับวาลมิกิ³² อีกทั้งเนื้อเรื่องยังเป็นปางที่ 7 ในคัมภีร์พระนารายณ์³³ แต่การนำคอนทริลตย์กษัณม์วันดินมาเป็นตอนต้นของเรื่องก็เนื่องมาจากต้องการชี้ให้เห็นถึงความวุ่นวาย ภาวะสงคราม สังคมที่สับสน ไร้ระเบียบ ไม่อาจสงบสุขได้ จนพระนารายณ์ต้องลงมาปราบยุคเข็ญคืนความผาสุกให้แก่บ้านเมือง ซึ่งมีส่วนคล้ายคลึงกับสงครามครั้งเสียกรุงศรีอยุธยาซึ่งยังคงอยู่ในความทรงจำของอาณาจักรอยุธยาอยู่ ตลอดจนภาวะความยุ่งยากตลอดสมัยกรุงธนบุรี³⁴ ทั้งการรุกรานจากพม่าและความไม่มีเสถียรภาพทางการเมืองในช่วงปลายรัชกาลนั้น มีความจำเป็นต้องมีผู้นำใหม่เข้ามานำพาบ้านเมืองไปสู่ความสงบสุขและรุ่งเรืองสืบไป ส่วนตอนกำเนิดอโยธยาสะทอนให้เห็นถึงการสร้างความมั่นใจแก่ผู้คนในความมั่นคงและงดงามของนครแห่งใหม่ เช่นเดียวกับเหตุการณ์แวดล้อมต่าง ๆ ในช่วงของการสร้างกรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งเปรียบดั่ง “กลียุค” ในรามเกียรติ์นั่นเอง³⁵

การแสดงตนเป็นพระนารายณ์และการกล่าวนามพระจักรีเพื่อแสดงถึงความเป็นสมมติเทพอยู่ตลอดทั้งเรื่อง³⁶ เป็นจำนวน 1,776 ครั้ง³⁷ เมื่อเปรียบเทียบนามของพระรามในเรื่องแล้วปรากฏว่า การใช้คำว่า “จักรี” มากถึง 902 ครั้ง ทั้งนี้ ก็เพื่อเป็นการประกาศพระนามของพระราชวงศ์ใหม่ของกรุงรัตนโกสินทร์ อีกทั้งพระนามจักรียังหมายถึงพระนารายณ์ พระราชา หรือพระนารายณ์อวตารตามความเชื่อของไทย³⁸ ซึ่งมีสถานภาพ

³² สุรพงษ์ โสธนเสถียร, เรื่องเดียวกัน, หน้า 341.

³³ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, เทพเจ้าและสิ่งน่ารู้ (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ศรีปัญญา, 2547), หน้า 24.

³⁴ คำให้การชาวกรุงเก่า (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2468), หน้า 207, 214.

³⁵ สุรพงษ์ โสธนเสถียร, เรื่องเดิม, หน้า 340.

³⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 215.

³⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 277.

³⁸ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542, หน้า 297.

คุณัญญลักษณ์ของเทพอันเป็นที่มาของอำนาจตามความเชื่อของลัทธิเทวราชาอีกด้วย³⁹ นอกจากนี้ ยังมีการให้ความสำคัญกับการประกอบพิธีกรรมตลอดจนเครื่องประอิสริยยศของพระมหากษัตริย์เป็นอย่างมากซึ่งเป็นเครื่องหมายแสดงให้เห็นถึงความเป็นสมมติเทพ เช่น

“ขึ้นนั่งเหนือบรรลักรัตน์	ภายใต้เศวตฉัตรเฉลิมศรี
จึงบูชารูปเทียนมาลี	ทังมณีเจ็ดประการอำไพ
.....	.....
เสร็จแล้วจึงโหมอัคคี	กลางโรงพิธีไพศาล
ยอกรถวายนมัสการ	โอมอ่านพระเวทวิทยาฯ” ⁴⁰

นอกจากการกล่าวถึงเศวตฉัตรหรือฉัตรสีขาวซึ่งเป็นเครื่องหมายแห่งความเป็นพระมหากษัตริย์⁴¹ แล้วยังให้ความสำคัญกับพระราชวังในฐานะที่เป็นที่ประทับของเทพเจ้าหรือพระมหากษัตริย์ เช่นเดียวกับการก่อสร้างพระบรมมหาราชวังในช่วงของการสร้างกรุงรัตนโกสินทร์จึงการประกาศพระราชอิสริยยศในฐานะพระมหากษัตริย์ ผู้เป็นผู้นำจากราชวงศ์ใหม่ในราชอาณาจักรแห่งใหม่นั้นเป็นการแสดงสถานะของเทพอวตารอีกประการหนึ่ง นอกจากนี้การโปรดฯ ให้มีการประกอบพระราชพิธีสำคัญต่าง ๆ ตั้งแต่การสร้างกรุงรัตนโกสินทร์ อาทิ พระราชพิธีบรมราชาภิเษก การตั้งเสาหลักเมือง และพระราชพิธีที่ปรากฏในรามเกียรติ์ เช่น ตอนพระรามครองราชย์ ปลงศพพาลี ทศกรรฐ์ทำพิธีบูชาหอกกบิลพัท เป็นต้น ตลอดจนอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์ที่ปรากฏตลอดทั้งเรื่อง เช่น การทำนายฝัน ความเชื่อเรื่องโชคกลาง ถูษณ์ ฯลฯ นั้นเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงบทบาทของพราหมณ์ในราชสำนัก หรือบทบาทของตัวละครสำคัญอย่าง พิเภก ที่ทำหน้าที่ถวาย

³⁹ สุรพงษ์ โสธนะเสถียร, เรื่องเดิม, หน้า 278.

⁴⁰ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, รามเกียรติ์ เล่ม 7 (กรุงเทพฯ: องค์การคำคุณา, 2507), หน้า 143.

⁴¹ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542, หน้า 1106.

คำแนะนำในเรื่องดังกล่าว ทั้งการทำนายฝัน กลศึกต่าง ๆ ตามตำราพิชัยสงครามซึ่งเป็น
บทบาทที่คล้ายคลึงกันกับบทบาทของพราหมณ์โหราจารย์ของไทย⁴²

จึงกล่าวได้ว่าพราหมณ์ในราชสำนักและศาสนาพราหมณ์ยังคงมีอิทธิพลต่อระบบ
ความเชื่อทางการปกครองในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นมาโดยตลอด ถึงแม้ว่าในตอนท้าย
เรื่องได้กล่าวถึงวัตถุประสงค์ในการพระราชนิพนธ์ว่า

“อันพระราชนิพนธ์รามเกียรติ์ ทรงเพียงตามเรื่องนิยายไสย

ไซ้จะเป็นแก่นสารสิ่งใด ดังพระทัยสมโภชบูชา”⁴³

เช่นเดียวกับตอนท้ายพระราชนิพนธ์เรื่องอุณรุทซึ่งเป็นวรรณกรรมอันเนื่องมา
จากความเชื่อในศาสนาพราหมณ์เช่นกัน ได้กล่าวตอนท้ายว่า

“อันพระราชนิพนธ์อุณรุท สมมติไม่มีแก่นสาร

ทรงไว้ตามเรื่องโบราณ สำหรับการเฉลิมพระนคร”⁴⁴

เมื่อพิจารณาจากเนื้อหามากกว่าหนึ่งหมื่นคำกลอนแล้ว การกล่าวเตือนถึงความ
ไม่มีแก่นสารของเรื่องในบทสุดท้ายก็ไม่น่าจะส่งผลกระทบต่อแนวคิดของเรื่องได้เท่าใด
นัก ในทางตรงกันข้ามรามเกียรติ์กลายเป็นวรรณกรรมที่สะท้อนให้เห็นถึงภาพของความ
เชื่อในเรื่องไสยศาสตร์ พิธีกรรม และลัทธิเทวราชาได้เป็นอย่างดี ทั้งนี้ก็เพื่อยกฐานะของ
สถาบันพระมหากษัตริย์ให้สูงส่งประดุจองค์นารายณ์อวตาร ตั้งแต่การเน้นย้ำถึงวิธีการ
ได้มาซึ่งอำนาจ ความชอบธรรมในการครองราชย์ พระบารมีของพระมหากษัตริย์ โดย
แสดงออกในรูปของปราสาทราชวัง เครื่องเบญจกฐกฐภัณฑ์ พระราชพิธี ฯลฯ อยู่ตลอดทั้ง
เรื่องจึงอาจกล่าวได้ว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกไม่ได้ทรงทิ้งหลักการ
สมมติเทพไปเลย หากแต่ทรงมีศักดิ์และสิทธิ์ในการครองราชย์เป็นเสมือนพระผู้อวตาร

⁴² กาญจนา สุวรรณวงศ์, ภูมิศาสตร์วัดโพธิ์ เล่ม 3, หน้า 60.

⁴³ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, รามเกียรติ์ เล่ม 11 (กรุงเทพฯ: องค์การค้า
คุรุสภา, 2507), หน้า 307.

⁴⁴ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, อุณรุท (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร,
2545), หน้า 449.

ลงมาปราบยุคเข็ญยามบ้านเมืองกลียุค⁴⁵ เช่นเดียวกับพระนารายณ์ในปางรามาวตารของ คัมภีร์นารายณ์อวตารนั่นเอง

สถานะและบทบาทของพราหมณ์ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ตามที่ปรากฏในวรรณกรรมอื่น ๆ

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า พราหมณ์ที่เข้ามารับราชการในราชสำนักสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นนั้น มีที่มาจากหลายที่ด้วยกัน ทั้งพราหมณ์จากกรุงเก่า หรือกรุงศรีอยุธยา จากหัวเมืองภาคใต้ ได้แก่ เมืองนครศรีธรรมราช เมืองพัทลุง เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีหลักฐานแสดงถึงพราหมณ์รามเหศร์ที่เดินทางจากอินเดียเข้ามายังหัวเมืองภาคใต้และได้เข้ารับราชการในราชสำนักในที่สุด จากโคลงในจารึกวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามได้กล่าวถึงภาพพราหมณ์รามเหศร์ ว่า

“รามเหศร์หุดิชาติเชื้อ	รามรัฐ
สบศิพาคมเพียร	เพียบรู้
ทวาทศพิริยัช	ชูเวท กิติ
อาจผูกอาจแก้	เก่งมนต์ฯ
นุ่งเชิงพื้นเสวตรไว้	มวยผม
เฉวียงสุดสอดคุณทล	ก่องแก้ว
เสื่อครุยใส่เสี้ยมสม	รับร่าง ชีพ่อ
เพื่อเสดาะเคราะห์	ร้ายแผ้ว ผ่อนคลายฯ” ⁴⁶

ภาพพราหมณ์รามเหศร์ได้สะท้อนให้เห็นถึงความน่าเชื่อถือในภาพลักษณ์และความรู้ความสามารถของพราหมณ์ได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้ในบทพระราชนิพนธ์เรื่องอิเหนากล่าวบรรยายจากหลังของเมืองว่า

⁴⁵ มณีปิ่น พรหมสุทธิรักษ์, “บทละครเรื่องรามเกียรติ์: ภาพสะท้อนพระพุทธรูปอดฟ้า จูฬาลอภิมหาราช,” วารสารอักษรศาสตร์มหาวิทยาลัยศิลปากร 5, 2 (กันยายน 2525): 13.

⁴⁶ กาญจนาคพันธุ์, ภูมิศาสตร์วัดโพธิ์ เล่ม 3, หน้า 341-342.

“ศาลเทพารักษ์หลักเมือง   นับถือลือเลื่องทั้งกรุงไกร
เสาชิงช้าอาวาสวัดพราหมณ์   ทำตามประเพณีไสย”⁴⁷

จากบทประพันธ์ดังกล่าวข้างต้นจึงอาจกล่าวได้ว่า พราหมณ์ได้เข้ามามีบทบาทในสังคมสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นอยู่มาก ได้รับการยอมรับจากผู้คนในสังคมเป็นอย่างดี พระมหากษัตริย์ทุกพระองค์ก็ทรงให้การอุปถัมภ์พราหมณ์ในราชสำนักมาโดยตลอด ดังจะเห็นได้จากตำแหน่งพราหมณ์ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ซึ่งยังคงเป็นตำแหน่งที่ใช้กันมาตั้งในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ⁴⁸ ดังนี้

พระมหाराชครู พระครูมหิทธรรณ ราชสุภาวดีศรีวิสุทธิคุณวิบูลธรรมวิสุทธิ
พรหมจารียาธิบดียศรีพุทธาจารย์ นา ๑๐๐๐๐

พระราษครู พระครูพิเชดษรราชธิบดียศรีธรรม นา ๕๐๐๐

พระธรรมสาตรราชโหระดาจารย์ ปลัดมหิทธ นา ๓๐๐๐

พระอัญญาปรีชาธิบดียโหระดาจารย์ ปลัดพระครูเชด นา ๓๐๐๐

พระญาณประกายธิบดียโหระดาจารย์ นา ๓๐๐๐

พระศรีสังกอรธิบดียโหระดาจารย์ นา ๓๐๐๐

ขุนไชยอาญามหาสุทธิปรีชาจารย์ นา ๑๕๐๐

ขุนจินดาพิรมยพรหมเทพวิสุทธิวงษาจารย์ นา ๑๕๐๐

พระมหाराชครู พระราชประ โรหิตาจารย์ ราชสุภาวดีศรีบรมหงษองคบุรีโสคม
พรหมญาณวิบูลสถิตสุจริตวิวิธเวทยพรหมพุทธาจารย์ นา ๑๐๐๐๐

พระราษครู พระพิรามราชสุภาวดีศรีเวทจุทามะณีสรีบรมหงษ์ นา ๕๐๐๐

พระเทพราชธาตบดียศรีวาสุเทพปลัดพระราษครูประโรหิต นา ๓๐๐๐

พระจักปานีศรีสถิตวิสุทธิปลัดพระครูพิราม นา ๓๐๐๐

พระเกษมราชสุภาวดีศรีมณฑาดูลราช เจ้ากรมแพ่งกระเขม นา ๓๐๐๐

ขุนสุภาเทพ ๑ ขุนสุภาพาน ๑ ปลัดนั่งศาล นาคล ๔๐๐

⁴⁷ กาญจนา สุวรรณวงศ์, ภูมิศาสตร์วัดโพธิ์ เล่ม 3, หน้า 56.

⁴⁸ องค์การศาสนาพราหมณ์-ฮินดู, เรื่องเดิม, หน้า 162.

ขุนหลวงพระไกรศรีราชสุภาวดีศรีมณฑลราช เจ้ากรมแพ่งกลาง นา ๓๐๐๐

ขุนราชสุภา ๑ ขุนสุภาไชย ๑ ปลัดนั่งศาล นาคล ๔๐๐

พระครูราชพิธีจางวาง นา ๑๐๐๐

พระครูอัสสัมชัญ เจ้ากรม นา ๘๐๐

พลวงราชมณี ปลัดกรม นา ๖๐๐

ขุนพรหมไสมย ครู ไฉ่ชิงช้า นา ๔๐๐

ขุนธรรมณรายสมุบาญชี นา ๓๐๐

ขุนในกรม นา ๓๐๐ หมื่นในกรม นา ๒๐๐ พรหมเลวเทวสถาน นาคล ๕๐

พระอิสวรัชบดีศรีสิทธิพิสุทธิบาทจางวาง นา ๑๐๐๐

หลวงสิทธิไชยบดี เจ้ากรม นา ๘๐๐

หลวงเทพาจารย์รองพระดำรับขวา นา ๖๐๐

หลวงอินทภาไชยไชยรัชบดีศรียศบาทรองพระดำรับซ้าย นา ๖๐๐

ขุนในกรมพิสุทธิบาท นา ๓๐๐ หมื่นในกรมพิสุทธิบาท นา ๒๐๐

ประแดงราชมณี นา ๒๐๐^{๔๙}

ตามยศและบรรดาศักดิ์พรหมณ์ข้างต้นมีการแบ่งยศพรหมณ์ออกเป็นชั้น ๆ คือ
ชั้นพระมหाराชครู ชั้นพระราชาครู ชั้นพระครู ชั้นครู และมีบรรดาศักดิ์อย่างขุนนาง โดยมีหน้าที่แยกกันออกเป็น 3 ฝ่าย คือ

1. พรหมณ์โหราจารย์ มีหน้าที่ประกอบพระราชพิธีตามลัทธิ อันได้แก่ พระราชพิธีสิบสองเดือน และพระราชพิธีสำคัญเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ พระราชวงศ์ และพระนคร มีพระมหाराชครูเป็นหัวหน้า ทั้งนี้พิธีกรรมในกฎมณเฑียรบาลแบ่งออกเป็น

1.1 พิธีกรรมเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์และพระราชวงศ์ ได้แก่ พระราชพิธีบรมราชาภิเษก พระราชพิธีทูลน้ำล้างพระบาท พระราชพิธีอัครมเหสีทรงครรภ์ พระราชพิธีพระบรมศพ เป็นต้น

1.2 พิธีกรรมด้านการเมืองการปกครอง ได้แก่ พระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา

^{๔๙}กฎหมายตราสามดวง เล่ม 1 (กรุงเทพฯ: องค์การคำครุสภา, 2515), หน้า 265-266.

1.3 พิธีกรรมเกี่ยวกับความอุดมสมบูรณ์ของบ้านเมือง เช่น พระราชพิธีแรกนาขวัญ พระราชกุศลเข้าพรรษา พระราชพิธีกวนข้าวหมูป่ายาส

1.4 พระราชทานกิจ⁵⁰

พระราชพิธีประจำในรอบปีของพระราชสำนักซึ่งเป็นพระราชพิธีมงคลที่พระมหากษัตริย์ต้องทรงทำเป็นประจำ ซึ่งต้องอาศัยพราหมณ์ในราชสำนักในการประกอบพิธีกรรมนั้น มีดังนี้

เดือนห้า การพระราชพิธีเผด็จศึก ถดแจกออกสนาม

เดือนหก พิธีไพศายย์ จรดพระนังคัล

เดือนเจ็ด ทูลน้ำล้างพระบาท

เดือนแปด เข้าพรรษา

เดือนเก้า ตุลาคมาร

เดือนสิบ ภัทรบทพิธีสารท

เดือนสิบเอ็ด อาศุขยแข่งเรือ

เดือนสิบสอง พิธีจองเปรียงลดชุดลอยโคม

เดือนอ้าย ไถ่เรือ เถลิงพิธีตรียัมปวาย

เดือนยี่ การพิธีบุษยาภิเษก เฉวียนพระ โคกินเลี้ยง

เดือนสาม การพิธีชานยเทาะห์

เดือนสี่ การพิธีสัมพันธฉินทร์⁵¹

เป็นที่น่าสังเกตว่าพระราชพิธีทั้งสิบสองเดือนซึ่งเป็นพระราชพิธีที่กระทำสืบต่อกันมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ล้วนแต่เป็นพิธีเนื่องในความเชื่อของลัทธิพราหมณ์แทบทั้งสิ้น มีเพียงพระราชพิธีเข้าพรรษาในเดือนแปดเท่านั้นที่เป็นพิธีของพุทธศาสนา

⁵⁰วรพร ภู่งศ์พันธุ์, “ภาพลักษณ์ของสถาบันกษัตริย์ในกฎมณเฑียรบาล,” วารสารศิลปากร 23, 3 (มิถุนายน 2546): 176-177.

⁵¹พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชพิธีสิบสองเดือน (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์บรรณาคาร, 2542), หน้า 4.

พราหมณ์โหราจารย์ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นจึงเข้ามามีบทบาทในฐานะผู้ประกอบพระราชพิธีไม่ต่างจากในสมัยกรุงศรีอยุธยา

2. พราหมณ์ปุโรหิตมีหน้าที่เกี่ยวกับขนบธรรมเนียม จารีต ประเพณีในราชสำนัก รวมถึงหน้าที่ด้านกฎหมายการศาล แต่ไม่มีอำนาจในการบังคับคดี และยังเป็นທີ່ปรึกษาของพระมหากษัตริย์ มีพระมหาราชครูเป็นหัวหน้า อย่างไรก็ตาม บทบาทที่สำคัญที่สุดของพราหมณ์ปุโรหิตคือหน้าในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก เนื่องจากเป็นผู้ถวายน้ำอภิเษกแก่พระมหากษัตริย์⁵²

3. พราหมณ์พฤติบาศ มีหน้าที่เกี่ยวช้าง มีางวางหัวหน้าเป็นพระครู⁵³ จากหลักฐานในพระราชพงสาวดารในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ จะเห็นได้ว่า มีการให้ความสำคัญกับจับช้างอยู่มาก จากคติความเชื่อของรัฐในภูมิภาคเอเชียอาคเนย์ที่ถือว่าช้าง คือ เครื่องหมายของพระบารมีแห่งองค์พระมหากษัตริย์ ช้างจึงต้องได้รับการดูแลเป็นอย่างดี ดังนั้น ช่วงกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นจึงมีการบันทึกถึงการได้ช้างสำคัญอยู่เสมอ เช่น ใน พ.ศ. 2350 กล่าวถึงการได้ช้างสำคัญว่า

“เดือน ๓ แรม ๑๓ ค่ำ ได้พระยาช้างสีทองแดง ๒ ช้าง พระยานครราชสีมา ถวายช้าง ๑ เจ้าทุ่งถวายช้าง ๑ ช้างงาเดียวใหญ่ช้าง ๑ โปรดให้ทำโรงพักไว้ที่วัดสระเกศ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินไปสมโภชเสร็จ แล้วพระราชทานชื่อ ช้างนครราชสีมาขึ้นระวางเป็นพระบรมนาเคนทร์ คชนทราชาตามพหัตถิ ศรีสุวรรณเลิศ ฟาช้าง ๑ พระราชทานชื่อช้างเจ้าทุ่งขึ้นระวาง เป็นพระบรมคชลักษณ์ อรรคชาติตามพหัตถิ ศรีทศพงษ์รณรงค์เลิศฟาช้าง ๑...แล้วให้แห่เข้ามายืนไว้ในพระบรมมหาราชวัง”⁵⁴

แม้ข้อความข้างต้นจะไม่ได้กล่าวถึงพราหมณ์พฤติบาศ แต่ทุกขั้นตอนเกี่ยวกับการดูแลช้างสำคัญของพระมหากษัตริย์ตลอดจนการสมโภชช้างย่อมมีพราหมณ์พฤติบาศเป็นผู้ทำหน้าที่อยู่อย่างแน่นอน ทั้งนี้เพราะพิธีสมโภชช้างนั้นเป็นการเสริมพระบารมีของพระมหากษัตริย์นั่นเอง นอกจากนี้ เจ้าพระยาธรรมานุรักษ์ (บุญรอด) รังตำแหน่งเจ้ากรมวัง

⁵² สุกัญญา ห่อประทุม, เรื่องเดิม, หน้า 62.

⁵³ กาญจนาคพันธุ์, “โล้ชิงช้า,” หน้า 110.

⁵⁴ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, เรื่องเดิม, หน้า 201.

ก็เป็นผู้มีเชื้อสายพราหมณ์พฤติปาศในสมัยกรุงศรีอยุธยา ซึ่งเป็นผู้มีความรู้เรื่องแบบแผนในราชสำนักเป็นอย่างดีเข้ารับราชการเป็นเสนาบดีมาตั้งแต่สมัยสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี จนถึงในสมัยรัชกาลที่ 1 ด้วย⁵⁵ จึงกล่าวได้ว่า พราหมณ์พฤติปาศจึงยังคงมีความสำคัญต่อราชสำนักอยู่มาก

บทบาทและหน้าที่ของพราหมณ์ในการสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์

1. เสาหลักเมือง

เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงมีพระราชดำริโปรดเกล้าฯ ให้ย้ายพระนครจากฝั่งธนบุรีมาตั้งที่ฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยาในครั้งนั้น ทรงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระนครขึ้นโดยมีกรุงศรีอยุธยาเป็นต้นแบบ ในช่วงสร้างพระนครใหม่ พราหมณ์ในราชสำนักจึงได้เข้ามามีบทบาทสำคัญทั้งในการประกอบพระราชพิธีสำหรับสถาปนาพระมหากษัตริย์และในด้านการสร้างความเชื่อมั่นด้านจิตใจท่ามกลางภาวะที่ผู้คนยังขาดความมั่นใจในพระนครแห่งใหม่ ถือเป็นวางรากฐานทางความเชื่อตามลัทธิพราหมณ์เพื่อให้กรุงรัตนโกสินทร์เป็นที่ยอมรับสืบไป ดังพระนิพนธ์ของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพกล่าวว่า

“...หลักเมืองเป็นประเพณีพราหมณ์ที่มีมาแต่อินเดีย ไทยได้ตั้งหลักเมืองขึ้นตามธรรมเนียมพราหมณ์...เมื่อพระพุทธยอดฟ้าฯ ข้ามฟากมาจากธนบุรี สิ่งแรกที่กระทำคือตั้งหลักเมือง คิดดูด้วยปัญญาก็เห็นเป็นประการสมควร เป็นยุติได้แน่นอนว่าตั้งเมืองที่ตรงนี้ ถ้าไม่มีอะไรเป็นเครื่องหมาย ความไม่แน่นอนก็คงมีอาจเปลี่ยนแปลงโยกย้ายได้...”⁵⁶

⁵⁵ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 2, หน้า 639-640.

⁵⁶ บันทึกรับสั่ง สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ประทานหม่อมราชวงศ์สุมนชาติ สวัสดิ์กุล (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เคล็ดไทย, 2530), หน้า 63.

คติความเชื่อเรื่องเสาหลักเมืองมีพื้นฐานมาจากความเชื่อเรื่องผีสงเทวดาประจำถิ่นที่ผสมผสานเข้ากับพุทธศาสนากลายเป็นเทวดาหรือเทพารักษ์ที่คอยปกป้องรักษาบ้านเมือง ความสำคัญของการสร้างเสาหลักเมืองในช่วงการสร้างกรุงรัตนโกสินทร์นั้น เห็นได้จากการที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงประกอบพิธียกเสาหลักเมือง หลังจากเสด็จขึ้นครองราชย์ในวันที่ 6 เมษายน พ.ศ. 2325 ได้เพียง 15 วันเท่านั้น กล่าวคือ ทำพิธียกเสาหลักเมืองในวันที่ 21 เมษายน พ.ศ. 2325 และอีก 15 วันต่อมา จึงให้สร้างพระราชานิเวศน์เป็นอาคารไม้ชั่วคราวเสร็จภายใน 35 วัน แล้วจึงทรงประกอบพระราชพิธีราชาภิเษกอย่างเต็มกระบวนการตามราชประเพณีโบราณอีกครั้ง⁵⁷ การสร้างเสาหลักเมืองจึงเป็นเสมือนเทพารักษ์ประจำเมืองก่อนการสร้างพระราชมณเฑียรและพระนคร ซึ่งในพิธีจะนำไม้ชัยพฤกษ์ที่บรรจุขันยาพระนครลงในยอดหลักแล้วมาลงในหลุม จากนั้นจึงอัญเชิญเทวดาเข้าประจำการรักษาพระนคร⁵⁸ ซึ่งในทางรัฐศาสตร์หมายถึงการยึดหลักสถานที่แห่งนี้เป็นราชธานีมีฐานะศูนย์กลางของรัฐและเป็นสัญลักษณ์ของอำนาจท่ามกลางสภาวะสงครามภายหลังการเสียกรุงศรีอยุธยา และการย้ายนครหลวงจากกรุงธนบุรีมาเป็นกรุงเทพฯ ในขณะนั้นผู้คนขาดความมั่นคงทางจิตใจอยู่มาก การสร้างเสาหลักเมืองจึงเป็นการส่งเสริมความเชื่อมั่นว่ากรุงเทพฯ จะเจริญรุ่งเรืองสืบไป

การตั้งเสาหลักเมืองเป็นการจำลองความเป็นศูนย์กลางของจักรวาลมาไว้ที่ราชธานี นั่นคือ กรุงเทพฯ แม้จะเป็นพิธีที่มีส่วนผสมทั้งพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์ คือมีทั้งโรงพิธีสงฆ์และโรงพิธีพราหมณ์ แต่เมื่อพิจารณารายละเอียดของการประกอบพิธีปรากฏว่าพราหมณ์เข้ามามีบทบาทอยู่ไม่น้อย ตั้งแต่การตั้งศาลบูชาเทวดาทั้ง 8 ทิศ ทำ

⁵⁷ กำธร กุลชล และทรงสรรค์ นิลกำแหง, “วิวัฒนาการทางกายภาพของกรุงรัตนโกสินทร์ฝั่งตะวันออก: ตั้งแต่ก่อนเริ่มสร้างกรุงจนถึงสมัยเปลี่ยนแปลงระบบการปกครอง,” วารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร 4, 5 (ธันวาคม 2523-ธันวาคม 2525): 224.

⁵⁸ พรพรรณ เกิดผล, “การเปลี่ยนแปลงคติความเชื่อเรื่องเสาหลักเมืองในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ตั้งแต่ พ.ศ. 2325-2535,” (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2542), หน้า 38-39.

ศาลทเวดาบูชาพระอินทร์ พระพรหม พระอิศวร และพระนารายณ์ นอกจากนี้ยังมีการ
ส่งพราหมณ์และสิ่งของที่ใช้ในการประกอบพิธีจากกรุงเทพฯ ไปประกอบพิธีตั้งเสาหลัก
เมืองยังเมืองต่าง ๆ ด้วย เช่น การตั้งเสาหลักเมืองที่เมืองสงขลา ในสมัยรัชกาลที่ 2 มีการส่ง
ไม้ชัยพฤกษ์ เครื่องไทยทาน สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมโหตรอดพระสงฆ์อันดับแปดรูป พระครูอภัยอาจารย์
และพราหมณ์ 8 นายมาจากกรุงเทพฯ⁵⁹ และการประกอบพิธีตั้งเสาหลักเมืองที่เมือง
พระตะบองก็มีการจัดส่งผู้ประกอบพิธีและสิ่งของจากกรุงเทพฯ เช่นกัน ดังข้อความที่ว่า

“วันเดือน ๓ แรมหนึ่งค่ำ ให้หลวงบุรินทร์ทามาตย์คุมพระสงฆ์คุมไพร่คุม
พราหมณ์และสิ่งของออกไปเมืองพระตะบอง เป็นคนพราหมณ์พิธี พระครูหัตถาจารย์ ๑
พราหมณ์มีชื่อ ๘ เป็น ๙ หมอเฒ่าหลวงอินทร์ฤาไชย ๑ พราหมณ์มีชื่อ ๖ เป็น ๗ เป็น ๑๖
ไพร่ ขุนพิชัยฤกษ์ ขุนโลกาพิชัย ขุนพิทักษ์เทวา ขุนญาณประสิทธิ์ ๔ คน เป็น
๒๐ คน...”⁶⁰

จากข้อความข้างต้น ปรากฏว่ามีพราหมณ์เดินทางไปประกอบพิธีมากถึง 20 คน
โดยมีพระครูอภัยอาจารย์เป็นหัวหน้า อีกทั้งยังมีพราหมณ์อาวุโสซึ่งเป็นที่เคารพนับถืออีก
1 คน คือ หมอเฒ่าหลวงอินทร์ฤาไชย จึงกล่าวได้ว่า พราหมณ์ได้เข้ามามีบทบาทหน้าที่ใน
การประกอบพิธีตั้งเสาหลักเมืองอยู่มาก รายละเอียดการประกอบพิธีกรรมการตั้งเสาหลัก
เมืองถือเป็นความรู้ของราชสำนักที่ถูกเก็บรักษาไว้ที่พระราชวัง⁶¹ มีคำรณพดพระราช-
พิธีว่าด้วยการตั้งเสาหลักเมือง อ้างถึงกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ทางโหราศาสตร์ และฤกษ์ยามอย่าง
ละเอียดซึ่งเป็นที่แน่ชัดว่ามีที่มาจากลัทธิพราหมณ์ โดยมีพราหมณ์โหราจารย์ หรือ
พราหมณ์พิธี เป็นผู้มียุทธศาสตร์สำคัญในการประกอบพิธี ดังที่ปรากฏตำแหน่งพระครูหัต-
ถาจารย์หรือพระครูอภัยอาจารย์เป็นหัวหน้าพราหมณ์ไปประกอบพิธีที่เมืองพระตะบอง
นั่นเอง

⁵⁹พรพวรรณ เกิดผล, เรื่องเดียวกัน, หน้า 54.

⁶⁰ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 67 จดหมายเหตุเกี่ยวกับเขมรและญวนในรัชกาลที่ 3
ตอนที่ 1 (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์นิติอักษร, 2502), หน้า 115.

⁶¹พรพวรรณ เกิดผล, เรื่องเดิม, หน้า 59.

บทบาทหน้าที่ของพราหมณ์ในพิธีการตั้งเสาหลักเมือง ถือเป็นบทบาทที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่พราหมณ์ได้ทำหน้าที่ เพื่อเป็นการส่งเสริมพระราชอำนาจแห่งองค์พระมหากษัตริย์ให้ขยายออกไปทั่วราชอาณาจักร ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากความเชื่อพื้นฐานของสังคมในฐานะที่พราหมณ์เป็นเพียงผู้เดียวที่สามารถติดต่อสื่อสารกับเทพเจ้าเบื้องบนได้ ในการอัญเชิญเทพเจ้า รวมถึงเทวดา เทพารักษ์ มารักษาเมืองในการตั้งเสาหลักเมืองก็เช่นกัน พราหมณ์ต้องเข้ามามีบทบาทอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เพราะหากไม่ใช่พราหมณ์เป็นผู้ประกอบพิธีแล้ว ความศักดิ์สิทธิ์ของพิธีก็จะขาดหายไป ซึ่งส่งผลถึงความเชื่อมั่นทางจิตใจของชาวเมืองและเสถียรภาพทางการเมือง ในกรณีการตั้งเสาหลักเมืองยังเมืองต่าง ๆ ภายในราชอาณาจักร ซึ่งแสดงออกผ่านการตั้งเสาหลักเมืองในเมืองที่ตั้งขึ้นใหม่หรือเมืองที่เป็นยุทธศาสตร์ต่อศูนย์กลาง⁶² จุดประสงค์ของการตั้งเสาหลักเมืองของพระมหากษัตริย์นั้นเป็นเหตุผลทางการเมือง ทั้งเพื่อแสดงพระราชอำนาจและสร้างความเชื่อมั่นในการตั้งราชธานีใหม่ แต่จุดประสงค์ของพราหมณ์ในการประกอบพิธีก็คือ หน้าที่เพื่อเทพเจ้า หรือพระมหากษัตริย์ในฐานะที่เป็นประจักษ์จักษุของตนเอง

2. เสาชิงช้าและ โบสถ์พราหมณ์

ในช่วงแรกของการสร้างพระนคร กล่าวกันว่า มีพราหมณ์ชื่อพระครูสิทธิชัย (กระต่าย) ซึ่งคาดว่าหมายถึง ตำแหน่งหลวงสิทธิชัยบดี เจ้ากรม อยู่ในกลุ่มพราหมณ์พฤติباس เป็นพราหมณ์ที่มีหน้าที่เกี่ยวกับช้าง สันนิษฐานว่าคงมีพระครูสิทธิชัยเป็นหัวหน้ามาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา จึงเป็นที่เคารพของพราหมณ์กรุงเก่าโดยทั่วไปนั้น เป็นผู้นำความกราบบังคมทูลต่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ขอให้ตั้งเสาชิงช้าขึ้นตรงบริเวณที่ถือว่าเป็นใจกลางพระนคร โดยวัดจากกำแพงเมืองด้านฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาทางตะวันตก ถึงกำแพงเมืองฝั่งป้อมพระกาฬแล้วสร้างขึ้นตรงกลางเมือง สำหรับประกอบพระราชพิธีตรียัมปวาย-ตรีปวาย ตามโบราณราชประเพณีของพราหมณ์⁶³ จึงทรงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างเทวสถานโบสถ์พราหมณ์ขึ้น เมื่อ พ.ศ. 2327 มีโบสถ์อยู่ 3 หลัง ก่ออิฐถือปูน มีกำแพงล้อมรอบ แบ่งเป็นสถานพระอิศวร (โบสถ์ใหญ่) สถานพระพิฆเนศวร

⁶²พรพรรณ เกิดผล, เรื่องเดียวกัน, หน้า 51.

⁶³กาญจนา สุวรรณวงศ์, เรื่องเดิม, หน้า 95.

(โบสถ์กลาง) และสถานพระนารายณ์ (โบสถ์ริม) นอกจากนี้ทรงโปรดฯ ให้สร้างเสาชิงช้า ขึ้นตามโบราณราชประเพณีไว้ตรงหน้าเทวสถาน เมื่อวันพุธ แรก 4 ค่ำ เดือน 5 ปีมะโรง ตรงกับวันที่ 8 เมษายน พ.ศ. 2327 ต่อมา มีการสร้างโรงเก็บน้ำมันก๊าดในบริเวณดังกล่าว จึงย้ายเสาชิงช้าไปไว้ ณ ที่ตั้งปัจจุบัน ซึ่งตั้งอยู่ทิศตะวันออกเฉียงใต้ของโบสถ์พราหมณ์ หรือหน้าวัดสุทัศน์เทพวราราม ตัวเสามีความสูงจากฐานถึงยอดปลายกระจังไม้ประมาณ 21 เมตร

ตามธรรมเนียมการพระนครใหม่นั้น ลัทธิพราหมณ์ถือว่าต้องสร้างเทวสถาน และเสาชิงช้าเพื่อเป็นการบูชาเทพเจ้าสูงสุด คือ พระศิวะผู้ทรงประทานพรให้บ้านเมือง พระนารายณ์ผู้ทรงรักษาบ้านเมือง และพระพรหมผู้สร้าง คติในการสร้างเสาชิงช้าจึงเป็นการสร้างความเชื่อมั่นว่าบ้านเมืองใหม่มีความมั่นคงแข็งแรงดี โดยใช้เป็นสถานที่ในการประกอบพระราชพิธีสำคัญ คือ พระราชพิธีตรียัมปวาย-ตรีปวาย เป็นพิธีหนึ่งในพระราชพิธีสิบสองเดือนที่มีมาตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยและกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี แต่เดิมพิธีนี้ทำในเดือนอ้าย เมื่อย้ายกรุงมาตั้งอยู่ที่บางกอกคือกรุงรัตนโกสินทร์ ได้เลื่อนพิธีมาทำในเดือนยี่ เพราะบางกอกเป็นสถานที่ลุ่ม เมื่อถึงเดือนสิบสองซึ่งเป็นเดือนน้ำมาก จนถึงเดือนอ้ายน้ำก็ยังไม่แห้ง ถนนหนทางเป็นหลุมเป็นบ่อ ไม่สะดวกแก่การทำพิธี จึงได้เลื่อนมาทำในเดือนยี่แทน ซึ่งจะทำพิธีโล้ชิงช้าตามตำนานการสร้างโลกกล่าวโดยย่อ คือ เมื่อพระพรหมสร้างโลกแล้ว พระอิศวรและพระอุมา ต้องการทดสอบว่าโลกแข็งแรงหรือไม่ โดยการให้พญานาคขนคิ้วพันรอบภูเขา 2 ข้าง มีพระอิศวรยืนบนพื้นด้วยพระบาทเพียงข้างเดียว แล้วพญานาคจึงดึงตัวระหว่างภูเขาให้เกิดแรงสั่นสะเทือน ถ้าโลกสั่นไหวตามแสดงว่ายังไม่แข็งแรง แต่ถ้าพระอิศวรสามารถทรงพระองค์อยู่ได้จนตลอดการทดสอบ แสดงว่าโลกแข็งแรง ในคติพราหมณ์จึงได้นำมาจำลองเป็นพิธีการโล้ชิงช้า โดยมีนาฬวัน หรือพระยายืนชิงช้า เป็นตัวแทนของพระมหากษัตริย์ เสาชิงช้าเป็นตัวแทนของภูเขา ส่วนพระมหากษัตริย์ซึ่งตามคติการปกครองในระบอบเทวราชาแล้ว ถือว่าพระองค์ คือตัวแทนของเทพเจ้า คือ พระอิศวร หรือพระนารายณ์เป็นผู้โปรดเกล้าฯ ให้พระยายืนชิงช้า

มาทดสอบความแข็งแรงของพระนครนั่นเอง⁶⁴ ในช่วงสร้างกรุงรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงยอมรับคติดังกล่าว จึงโปรดฯ ให้มีการสร้างเทวสถานโบสถ์พราหมณ์และเสาชิงช้าขึ้น ใน พ.ศ. 2327 หรือก่อนการประกอบพระราชพิธีบรมราชาภิเษกเพียงปีเศษ ซึ่งตรงกับคติในลัทธิพราหมณ์ที่ระบุว่าต้องมีสถานที่สำหรับประกอบพิธีสำคัญในการบูชาต่อเทพเจ้าและกำหนดให้ตั้งอยู่ตรงใจกลางพระนครให้เรียบร้อยเสียก่อน จึงถือว่าพระนครได้สร้างแล้วเสร็จอย่างสมบูรณ์จากนั้นถึงได้มีการประกอบพระราชพิธีบรมราชาภิเษกต่อไป⁶⁵

นอกจากเสาชิงช้าและโบสถ์พราหมณ์แล้ว เทวรูปที่ประดิษฐานภายในเทวสถานนั้น พระราชครูวามเทพมุนีสันนิษฐานว่าได้ชะลอมาจากสุโขทัย เมื่อ พ.ศ. 2351 โดยทรงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างวัดสุทัศนเทพวรารามขึ้นตรงใจกลางพระนคร คือบริเวณใกล้เสาชิงช้าและโบสถ์พราหมณ์ แสดงว่าในขณะนั้นมีเทวสถานและเสาชิงช้าสร้างแล้วเสร็จอยู่ก่อนแล้ว และให้ชะลอพระศรีศากยมุนีลงมาจึงจะสรุปได้ว่าเทวรูปที่เทวสถานคงจะได้มาจากเมืองสุโขทัยในครั้งเดียวกันนั้น⁶⁶ เพื่อให้พราหมณ์ได้ใช้เทวรูปโบราณในการประกอบพิธีตามลัทธิสืบไป ส่วนบริเวณโดยรอบเทวสถานโบสถ์พราหมณ์นั้น ในช่วงเวลาดังกล่าวยังเป็นพื้นที่รกร้างว่างเปล่า พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกได้พระราชที่ดินโดยรอบให้พราหมณ์อยู่อาศัยกัน คาดว่าพระครูสิทธิชัย (กระต่าย) นั้นเองที่เป็นผู้ชักชวนพราหมณ์จากกรุงเก่าและพราหมณ์จากหัวเมืองโดยเฉพาะทางหัวเมืองภาคใต้เข้ามาตั้งหลักแหล่งกันอยู่หลายสายตระกูลจนกลายเป็นชุมชนพราหมณ์ แม้จะไม่มีหลักฐานระบุว่าพราหมณ์มากน้อยเพียงใด แต่สันนิษฐานได้ว่าน่าจะมากพอสมควร เพราะนอกจากจะต้องมีพราหมณ์ในการดูแลรักษาเทวสถาน และเทวรูปรุ่นเก่าตามลัทธิพราหมณ์แล้ว

⁶⁴ปราณี กล่ำส้ม, ผู้เรียบเรียง, “บทสัมภาษณ์พระครูวามเทพมุนี (พราหมณ์ชินรังสีพราหมณกุล) รักษาการหัวหน้าเทวสถานโบสถ์พราหมณ์,” วารสารเมืองโบราณ 9, 15 (มกราคม-มีนาคม 2534): 43-44.

⁶⁵ปราณี กล่ำส้ม, ผู้เรียบเรียง, “บทสัมภาษณ์พระครูวามเทพมุนี (พราหมณ์ชินรังสีพราหมณกุล) รักษาการหัวหน้าเทวสถานโบสถ์พราหมณ์,” หน้า 43.

⁶⁶กาญจนา สุวรรณวงศ์, เรื่องเดิม, หน้า 89-90.

ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นยังมีการประกอบพระราชพิธีสำคัญสำหรับพระนคร ทั้งพระราชพิธีส่วนองค์พระมหากษัตริย์ พระราชพิธีเกี่ยวกับการปกครองแล้ว ยังมีการประกอบพระราชพิธีตามโบราณราชประเพณีอีกหลายพิธี รวมถึงพระราชพิธีตรียัมปวาย-ตรีปวายมาโดยตลอด ซึ่งถือเป็นพระราชพิธีสำคัญของลัทธิพราหมณ์ต้องใช้พราหมณ์ในการประกอบพระราชพิธีจำนวนไม่น้อย

การปรับเปลี่ยนความเชื่อในลัทธิพราหมณ์ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น

ด้วยเหตุที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงมีความเชื่อในสติปัญญาของมนุษย์ ไม่เชื่อในโชคกลาง อำนาจปาฏิหาริย์ ตลอดจนจารีตประเพณีดั้งเดิม ในด้านศาสนาจึงทรงให้ความสำคัญแก่พิธีกรรมน้อยลงมาก⁶⁷ ส่งผลให้คติเรื่องเทวราชาตามลัทธิพราหมณ์ได้เริ่มแปรเปลี่ยนเป็นพระมหากษัตริย์ผู้บำเพ็ญพระองค์ดูพระโพธิสัตว์สืบเนื่องมาจากแนวคิดการปกครองแบบธรรมราชานั้นเอง การไม่เข้าใจลัทธิพราหมณ์ที่มีผลทางการปกครองในขณะนั้นเห็นได้จากพระราชกำหนดใน พ.ศ. 2325 ทรงมีรับสั่งให้ทำลายสิ่งศักดิ์ด้วยเห็นว่าเป็นการกระทำของคนถ่อย หยาบคาย ดังข้อความที่ว่า

“... จึงมีพระราชโองการดำรัสเหนือเกล้าสั่งว่า

แต่นี้สืบไปเมื่อหน้าให้...ถวายสิ่งซึ่งอันสมควรแก่เทพารักษ์ แต่อย่านับถือกว่าพระไตรสรณาคม ห้ามอย่าให้พลีกัมด้วยสัตว์ต่าง ๆ มีโค กระบือ สุกร เป็ด ไก่ เป็นต้น...

แต่ซึ่งสารเทพารักษานั้นเอาไม้ทำเป็นเพศบุรุษสิ่งใหญ่น้อยต่าง ๆ หญิงชายชวณกันนับถือ นั้น ทรงพระกรุณาให้นักปราชราชบัณฑิตยคั่นดูในพระไตรปิฎกก็มีได้มี หย่าง... จึงทรงพระวิจารณ์เห็นว่าแรกเหตุนี้ จะมีมาเพราะคนพาลกักจะละ หยาบเข้า...สืบมาชายหญิงผู้หาปัญญามิได้ก็เอาเยี่ยงอย่างสืบมา...อันหนึ่งเป็นที่แขกเมืองนานาประเทศไปค้าขายมาได้เห็นจะดูหมิ่นถิ่นแคว้นกรุงเทพพระมหานครอันกอบด้วยเกียรติยศ

⁶⁷สายชล สัตยานุรักษ์, เรื่องเดิม, หน้า 112-113.

...ห้ามอย่าให้มีเพศบุรุษถึงอันลามกอัปมงคลไว้ในสารเทพรักษ์เป็นอันขาดทีเดียว...”⁶⁸

เป็นที่น่าสังเกตว่าในสมัยนั้นคงจะมีผู้นิยมบูชาศิวลึงค์ เทพารักษ์ และสิ่งศักดิ์อยู่จำนวนไม่น้อย การออกพระราชกำหนดเช่นนี้เป็นการแสดงเจตนารมณ์เด่นชัดถึงความเชื่อมั่นในพุทธศาสนา ดังที่ให้เกิดผลที่ยังไม่ถึงกับห้ามบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ว่า

“...ครั้นจะห้ามเสียไม่ให้นับถือผีสารเทพรักษ์ศักดิ์สิทธิ์เล่าก็มีพระพุทธฎีกาตรัสไว้ในสัตตปริยหารวิชัยธรรมเจดปรการอันจะให้บ้านเมืองสมบูรณ์ขึ้นว่า ให้สมเด็จพระมหากษัตริราชเจ้าบำรุงเทพารักษ์”⁶⁹

ในส่วนของการ “พลีกำ” หรือการฆ่าเปื้อนบูชาญต่อเทพเจ้าก็ทรงห้าม เพราะขัดต่อหลักศีลห้าของพุทธศาสนา แต่การห้ามบูชาศิวลึงค์โดยเด็ดขาด โดยให้เกิดผลว่าเป็นเพราะไม่มีมูลเหตุในพระไตรปิฎกนั้น เข้าใจว่าเป็นผลมาจากความไม่เข้าใจในลัทธิพราหมณ์ ประกอบกับพระองค์ทรงยึดถือพุทธศาสนาเป็นศาสนาหลัก หรือทรงยึดถืออุดมการณ์ในการเป็นพระจักรพรรดิราชหรือธรรมราชา จะเห็นได้จากการปฏิบัติพระราชภารกิจต่าง ๆ ในด้านการทำนุบำรุงพุทธศาสนา และยังทรงแสดงพระราชปณิธานไว้ในพระราชนิพนธ์เรื่องนิราศทำดินแดงตอนหนึ่งว่า

“ตั้งใจจะอุปถัมภก	ขอยกพระพุทธศาสนา
จะปกป้องขอบขันฑสีมา	รักษาประชาชนแลมนครี” ⁷⁰

นอกจากนี้ยังทรงแสดงเจตนารมณ์ในการปราบดาภิเษกใน พ.ศ. 2325 ว่า “ด้วยพระบาทสมเด็จพระบรมนาถบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงพระธรรมคุณอันประเสริฐเสด็จไปปราบดาภิเษกไอยสุรยสมบัติทุกวันนี้ มีพระราชปณิธานปรารถนาพระพุทธโพธิญาณ...”⁷¹

⁶⁸ เรื่องกฎหมายตราสามดวง, หน้า 754-755.

⁶⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 754.

⁷⁰ ศุภรัตน์ เลิศพาณิชย์กุล, เรื่องเดิม, หน้า 5.

⁷¹ เรื่องกฎหมายตราสามดวง, หน้า 307.

แม้ว่าพระมหากษัตริย์ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นจะทรงผ่านการประกอบพระราชพิธีบรมราชาภิเษก เพื่อ “อภิเษก” ให้กลายเป็นพระเป็นเจ้าหรือเทวราช⁷² และให้การสนับสนุนพราหมณ์ในการประกอบพระราชพิธีตามลัทธิมาโดยตลอด แต่ก็ไม่มีสิ่งที่จะช่วยให้สามารถระบุหรือบ่งบอกได้ว่า พระมหากษัตริย์จะทรงต้องเชื่อและสยบต่อระบบความเชื่อตามคติพราหมณ์แต่อย่างใด พระราชพระราชพิธีเหล่านี้มีฐานะเป็นแค่เรื่องทางไสยศาสตร์เท่านั้น แม้แต่พระราชพิธีที่ปรากฏในกฎหมายตราสามดวงนั้นก็เป็นเรื่องของไสยศาสตร์ตามลัทธิพราหมณ์เพื่อให้เกิดการสร้างความคิดดีลัทธิและยกระดับฐานะของพระมหากษัตริย์และพระราชวงศ์ ช่วยสร้างเกิดขวัญกำลังใจเท่านั้น⁷³

สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นถือเป็นจุดเริ่มต้นของการปรับเปลี่ยนแนวคิดทางศาสนา มีการให้ความสำคัญกับพุทธศาสนามากขึ้น เห็นได้จากการสังคายนาพระไตรปิฎกในสมัยรัชกาลที่ 1 ด้วยเหตุที่ถือว่าพุทธศาสนาเป็นแหล่งข้อมูลเกี่ยวกับแนวความคิดและทัศนคติในการปกครองที่สำคัญคือเป็นแหล่งที่ให้สิทธิธรรมแก่ผู้ปกครอง จากเดิมที่สถาบันพระมหากษัตริย์ของไทยได้รับแนวคิดของลัทธิเทวราชาและธรรมราชามาจากทั้งศาสนาพราหมณ์และพุทธศาสนา พระมหากษัตริย์อ้างตัวว่าเป็นทั้งเทพเจ้าและพระโพธิสัตว์ โดยมีศาสนาเป็นเครื่องรองรับพระราชอำนาจ⁷⁴ เมื่อมาถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น โดยเฉพาะช่วงการสร้างกรุงและการเข้ามาของชาติตะวันตกในสมัยรัชกาลที่ 2 เป็นต้นมา พระมหากษัตริย์ทรงเห็นว่าพุทธศาสนาเป็นสถาบันสำคัญของสังคมไทยในฐานะที่ทำหน้าที่ในการเชื่อมความแตกต่างทางสังคมเข้าไว้ด้วยกัน โดยมีวัดเป็นสื่อกลาง พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์จึงควรเป็นอำนาจที่มาจากความเป็นธรรมราชา หรือผู้มีบุญบารมี มากกว่าการเป็นเทพเจ้าลงมาจุติเพื่อปราบยุคเข็ญตามความเชื่อทางการปกครองของลัทธิพราหมณ์ ดังจะเห็นได้จากในหนังสือไตรโลกวิณัจฉัยกถาในสมัยรัชกาลที่ 1 ได้ให้คำอธิบายแก่ส่วนสำคัญต่าง ๆ ที่ประกอบขึ้นเป็นอาณาจักร โดย

⁷²หม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมช, ลักษณะไทย เล่ม 1, หน้า 29.

⁷³ศรีศักร วัลลิโภคม, เรื่องเดิม, หน้า 50.

⁷⁴วิไลเลขา ถาวรธนสาร, *ชนชั้นนำไทยกับการรับวัฒนธรรมตะวันตก* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, 2545), หน้า 51-52.

เน้นเรื่องของมนุษย์และรัฐเป็นอย่างมาก⁷⁵ มีการเปลี่ยนหลักของโลกจากเขาพระสุเมรุมาเป็นโพธิบัลลังก์ เพราะเท่ากับเป็นการเปลี่ยนศูนย์กลางของโลกหรือจักรวาล กษัตริย์ไม่ได้เป็นท้าวของโลกที่สถิตอยู่เหนือเขาพระสุเมรุอีกต่อไป⁷⁶ ไม่ใช่การเน้นเรื่องเทพเจ้าและสิ่งเหนือธรรมชาติ

จะเห็นได้ว่า แนวคิดทางการปกครองเกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์เริ่มเปลี่ยนไปจากในสมัยกรุงศรีอยุธยา แม้ว่าพระมหากษัตริย์ยังคงรับแนวคิดของลัทธิพราหมณ์เข้ามาใช้ในการเสริมสร้างพระราชอำนาจไม่ต่างจากเดิมก็ตาม แต่ก็มีปรับเปลี่ยนมุมมองที่พระมหากษัตริย์ไม่ใช่เทพเจ้าสูงส่งแต่กลายเป็นผู้มีบุญบารมีตามความเชื่อทางพุทธศาสนา อย่างไรก็ตาม สถานะและบทบาทของพราหมณ์ในราชสำนักก็ยังไม่ถึงต้องเปลี่ยนแปลงไปจากในสมัยกรุงศรีอยุธยาเท่าใดนัก ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากแนวคิดที่มีส่วนผสมระหว่างพุทธศาสนากับศาสนาพราหมณ์ที่มีมาตั้งแต่ดั้งเดิม ดังพระราชนิพนธ์ ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังนี้

“...แต่การพิธีใดทั้งปวงนั้นก็ย่อมเลือกเฟ้นแต่การสุจริตในไตรทวาร ไม่รับลัทธิซึ่งเป็นการทุจริตของพวกพราหมณ์อันดูบางพวก ซึ่งมีลัทธิร้ายกาจ เช่น ฆ่าสัตว์บูชายัญ เป็นต้น มาถือเป็นธรรมเนียมบ้านเมืองให้เป็นการขัดขวางต่อพุทธศาสนา และการพระราชพิธีอันใดซึ่งมีแต่พิธีพราหมณ์อย่างเดียว ก็ย่อมเพิ่มเติมการพระราชกุศลซึ่งเป็นส่วนทานมัย ศีลมัย ภาวนามัย เจือปนเข้าไปในพระราชพิธีนั้นยกเป็นต้นเหตุ การบูชาเช่น สรรวงเทพยดา พระอิศวร พระนารายณ์ เป็นต้น เปลี่ยนลงไปเป็นปลายเหตุ ทำไปตามเคยตกอยู่ในเคยทำมาแล้วก็ทำดีกว่าไม่ทำ และการที่ทำนั้นก็ไม่ใช่การมีโทษอันใด และไม่เปลืองเบี้ยหอยเงินทองอันใดมากนัก ซึ่งกล่าวมาทั้งปวงนี้เพื่อจะแสดงให้เห็นทราบชัดในเบื้องต้นว่า พระราชพิธีทั้งปวงนั้นทำสำหรับประโยชน์อันใด และเพื่อที่ว่าผู้มีความสงสัยว่าพระเจ้าแผ่นดินและราษฎรก็ถือพระพุทธรูปศาสนา เหตุใดจึงทำพิธีตามลัทธิไสยศาสตร์

⁷⁵ สายชล สัตยานุรักษ์, เรื่องเดิม, หน้า 119.

⁷⁶ นิธิ เอียวศรีวงศ์, ประวัติศาสตร์กรุงรัตนโกสินทร์ในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา, หน้า 32.

อยู่ความดำริของท่านผู้ที่ปกครองแผ่นดินมาแต่ก่อนคิดเห็นการดังเช่นกล่าวนี้อะไร ก็ยังได้ทำการพระราชพิธีทั้งปวงซึ่งเป็นกาลสำหรับพระนครสืบมา”⁷⁷

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงกล่าวถึงการนับถือศาสนาพราหมณ์ไว้ว่า

“...ส่วนศาสนาไสยศาสตร์ของพวกพราหมณ์นั้น มีหลักฐานปรากฏว่า ได้รับการทำนุบำรุงตั้งแต่ครั้งสุโขทัยเป็นราชธานีสืบมาจนถึงปัจจุบันนี้ เหตุด้วยไสยศาสตร์ที่มาถือกันในประเทศนี้มีได้เป็นปฏิปักษ์กับพระพุทธศาสนา หรือจะว่าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับพระพุทธศาสนาก็ว่าได้ พระสงฆ์ในฝ่ายพระพุทธศาสนาสั่งสอนในทางธรรมเนียมปฏิบัติฝ่ายพราหมณ์สั่งสอนขนบธรรมเนียมบ้านเมืองและนิติศาสตร์ราชประเพณีเป็นประโยชน์ในทางโลก แม้พระเป็นเจ้าในศาสนาไสยศาสตร์ เช่น พระอิศวร พระนารายณ์ ไทยก็รับนับถือ อย่างเช่นเทวดาในชั้นฟ้า อันมีคติในพระพุทธศาสนาไม่ขัดข้องกัน จึงได้สร้างเทวรูปเหล่านั้นและทำเทวสถานสำหรับบ้านเมืองมีสืบมาจนกาลบัดนี้...”⁷⁸

จากคำอธิบายข้างต้นถือว่ามีส่วนสำคัญที่ทำให้พราหมณ์ยังคงมีสถานะและบทบาทมาโดยตลอดในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์จนกระทั่งปัจจุบัน แม้จะนับถือพุทธศาสนาเป็นศาสนาหลักของอาณาจักร แต่ก็ไม่เห็นว่าการพระราชพิธีอันเนื่องมาจากคติของลัทธิพราหมณ์จะขัดต่อพุทธศาสนาอย่างไร ยกเว้นในบางพิธีเท่านั้นที่มีเนื้อหาที่ถือเป็นบาปตามหลักพุทธศาสนาก็ให้ยกเลิกหรือปรับเปลี่ยนกันไป อีกทั้งพระราชพิธีและพิธีต่าง ๆ ก็ยังเป็นประเพณีที่ทำสืบทอดกันมาแต่สมัยโบราณ จึงเห็นควรกระทำสืบต่อไป แม้จะไม่ได้เชื่อถือตามมูลเหตุของพิธีนั้นเลยก็ตาม

⁷⁷ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชพิธีสิบสองเดือน, หน้า 3-4.

⁷⁸ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ลักษณะการปกครองสยามแต่โบราณ (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2498), หน้า 25.

บทที่ 5

บทบาทและหน้าที่ของพราหมณ์ในพระราชพิธี

ความสำคัญของพระราชพิธีในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์

คำว่า พิธี หมายถึง งานที่จัดขึ้นตามลัทธิหรือความเชื่อถือตามขนบธรรมเนียม ประเพณีเพื่อความขลังหรือความเป็นสิริมงคล เช่น พิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ¹ ในขณะที่พิธีกรรมและพิธีกรรม คือ การบูชา บวงสรวง แบบอย่างหรือแบบแผนต่าง ๆ ที่ปฏิบัติในทางศาสนา² ซึ่งพิธีกรรมมีส่วนสอดคล้องกับแนวคิดเกี่ยวกับกษัตริย์ในการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์โดยตรง เนื่องจากเป็นส่วนสำคัญในการเสริมสร้างความศักดิ์สิทธิ์แก่สถาบันพระมหากษัตริย์ ภายใต้แนวคิดนี้พระมหากษัตริย์ก็คือ ผู้ที่จะทำให้เกิดพิธีกรรมซึ่งมีจุดประสงค์เพื่อให้บ้านเมืองมีความอุดมสมบูรณ์และความสงบสุข ในยามศึกสงคราม การปกครองภายใต้ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์นี้ พระมหากษัตริย์ไม่อาจมีอำนาจเด็ดขาดในการปกครองได้หากปราศจากการความชอบธรรมในการได้มาซึ่งพระราชอำนาจ ประเด็นนี้เองที่พิธีกรรมทางศาสนาได้เข้ามาปรุงแต่งให้ผู้ปกครองมีฐานะสูงส่งเหนือธรรมชาติ และมีเพียงผู้ปกครองหรือพระมหากษัตริย์เท่านั้นที่สามารถประกอบพิธีที่มีความศักดิ์สิทธิ์จนส่งผลให้บ้านเมืองมีความอุดมสมบูรณ์และผาสุกสืบไปได้³ แม้ว่าพระมหากษัตริย์ไทยในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นนั้น มีแนวคิดเกี่ยวกับกษัตริย์ในทางพุทธศาสนาที่ถือว่าพระองค์ คือ สมมุติราช เป็นผู้มีบุญบารมีที่ได้กระทำมาแต่ชาติปางก่อน หรือเป็นเสมือนพระโพธิสัตว์คอยช่วยเหลือผู้คนให้พ้นทุกข์เฉย

---

¹พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542, หน้า 788.

²เรื่องเดียวกัน, หน้า 772, 778.

³เจษฎา พรไชยา, พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ของประเทศไทยกับประเทศอังกฤษ (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546), หน้า 32-33.

ก็ตาม⁴ สาเหตุประการหนึ่งเนื่องจากความคิดเกี่ยวกับรัฐและสถาบันพระมหากษัตริย์ในสังคมในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นนั้นยังคงมีความเชื่อเรื่องจักรวาลตามแบบไตรภูมิอยู่มาก ความเชื่อทางศาสนาที่ผสมผสานกันระหว่างพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์กลายเป็นเรื่องในการสร้างบารมีของพระมหากษัตริย์ที่แสดงออกในรูปแบบของธรรมรำนานันเอง⁵ พระมหากษัตริย์จึงทรงมีฐานะเป็นจักรพรรดิราช และยังทรงเป็นองค์อวตารของพระวิษณุอีกด้วย ซึ่งในแง่หนึ่งเองที่เป็นการสร้างพระราชอำนาจหรือสิทธิธรรมในการครองราชย์ที่ไม่ได้มีรากฐานจากความเป็นมนุษย์ธรรมดา ทว่ามาจากการเป็นพระโพธิสัตว์ผู้สั่งสมบารมีมาแต่อดีตชาติจนนับไม่ถ้วน หรือมาจากพิธีกรรม โดยเฉพาะพระราชพิธีบรมราชาภิเษก ซึ่งส่งผลให้พระราชอำนาจของพระองค์ในฐานะที่ทรงอยู่ในภาวะเหนือธรรมชาติได้แผ่ออกไปโดยรอบทั้งแปดทิศอย่างไม่มีขอบจำกัด⁶ ในพระราชกำหนดเกล้ากล่าวถึงพระมหากษัตริย์ไว้ว่า

“อนึ่ง แผ่นดินเปนใหญ่แต่สมเด็จพระมหากระษัตริย์ด้วยเหตุว่าพระมหากระษัตริเจ้านั้นเปนสมมุติเทวดา จะให้ผู้อยู่ใหญ่เป็นผู้น้อย ๆ เปนผู้อยู่ใหญ่ก็ได้ ถ้าสมเด็จพระมหากระษัตริย์มีพระราชโองการด้วยกิจสิ่งใด ๆ ก็ดี ดูกตั้งขวานฟ้า ถึงมาทว่าผ่าถูกต้องต้นไม้ และภูเขาไม้อาจสามารถจะทนทานได้ ย่อมจะหักทำลายไป ถ้าจะมีพระราชโองการตรัสสั่งให้ห้ามสิ่งใด ก็ขาดเปนสิทธิ์สิ่งนั้น...”⁷

ในส่วนของการสร้างความชอบธรรมหรือสิทธิธรรมในการขึ้นครองราชย์นั้น มีรากฐานมาจากปรัชญาการเกิดของรัฐและผู้นำในยุคเริ่มแรกของสังคมที่ยังมีความลึกลับ

⁴อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์, เรื่องเดิม, หน้า 29.

⁵ธิดา สาระยา, รัฐโบราณในภาคพื้นเอเชียตะวันออกเฉียงใต้: กำเนิดและพัฒนาการ (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, 2537), หน้า 38.

⁶อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์, เรื่องเดิม, หน้า 29-30.

⁷เรื่องกฎหมายตราสามดวง, หน้า 685.

วุ่นวาย มหาสมมตราชองค์แรกจึงได้รับการแต่งตั้งขึ้นเพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยของสังคม⁸ ในคัมภีร์พระธรรมศาสตร์กล่าวถึงกำเนิดของมหาสมมตราชไว้ว่า

“ครั้งนั้นสมเด็จพระบรมโพธิสัตว์เจ้า ได้มาบังเกิดเป็น พระมหานุรุษในต้นพัทธกัลป์ ครั้นอยู่มากก็เกิดวิวาทแก่กันหาผู้ใดบังคับบัญชามิได้ ผุ้ชนทั้งหลายมาสะโมสรมประชุมพร้อมกัน จึงตั้งสมเด็จพระมหานุรุษราชเจ้าขึ้นเป็นอธิบดี มีพระนามกรชื่อว่าพระเจ้ามหาสมมตราช กอบไปด้วยสัตตะพิชรรัตน ๗ ประการได้ผ่านทวีปทั้ง ๔”⁹

จากข้อความของพระธรรมศาสตร์จะเห็นได้ว่าผู้นำในยุคแรกเกิดขึ้นเพราะความวุ่นวายของสังคมทำให้เกิด “มหาชนสมมติ” ขึ้น เพื่อหาผู้ควบคุมความเป็นไปในสังคมให้สงบสุขเรียบร้อย ดังนั้น เมื่อมีการสถาปนาผู้นำขึ้นมาแล้ว ในเวลาต่อมาจึงต้องหาวิธีการต่าง ๆ เพื่อนำมาจรรโลงให้สถาบันคงอยู่ในรูปของสิทธิอันชอบธรรมซึ่งจะทำให้เห็นว่า ผู้นำหรือพระมหากษัตริย์นั้นมีความเหมาะสมกับตำแหน่งอย่างไรข้อก้งขาโดยปรากฏในรูปแบบของการประกอบพิธีกรรม¹⁰ ซึ่งเท่ากับว่าเทพเจ้าเบื้องบนได้รับรู้และให้การยอมรับแล้ว ดังนั้น ทุกคนในอาณาจักรจะมีข้อสงสัยไม่ได้โดยเด็ดขาด

เป็นที่น่าสังเกตว่าการปราบดาขึ้นครองราชย์ของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกก็เกิดจากเหตุผลในลักษณะเดียวกัน คือ “ได้ทรงรับอัญเชิญของเสนามาตย์ราชบุรุษทั้งหลายเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติครอบครองสยามประเทศ”¹¹ หรือมหาชนสมมตินั้นเองทั้งนี้เป็นการแสดงถึงสิทธิธรรมหรือวิธีการได้มาซึ่งอำนาจ ซึ่งโยงไปถึงแนวคิดเกี่ยวกับบุญบารมีของพระมหากษัตริย์เพื่อรับรองฐานะของพระองค์ ผ่านการประกอบพระราชพิธีบรมราชาภิเษก การสร้างพระบรมมหาราชวัง การเป็นผู้ถือครองเครื่องราชูปโภค เพราะผู้ที่สามารถกระทำการเช่นนี้ได้ย่อมเป็นผู้มีบารมีสูงสุดในเวลานั้น และหากมีผู้ที่มีบารมี

⁸วรพร ภู่งศ์พันธุ์, “ภาพลักษณ์สถาบันกษัตริย์ในกฎหมายตราสามดวง,” ใน รายงานวิจัย เรื่อง กฎมณเฑียรบาล ฉบับเฉลิมพระเกียรติ (กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2548), หน้า 206.

⁹เรื่องกฎหมายตราสามดวง, หน้า 5.

¹⁰วรพร ภู่งศ์พันธุ์, “ภาพลักษณ์สถาบันกษัตริย์ในกฎหมายตราสามดวง,” หน้า 208.

¹¹เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1, หน้า 7.

สูงกว่าก็จะสามารถแย่งราชบัลลังก์ได้สำเร็จเช่นกัน¹² ดังเช่นในกรณีการตั้งราชวงศ์ใหม่ของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก นอกจากคหบดีมหาชนสมมติ และผู้มีบารมีแล้ว การประกอบพระราชพิธีบรมราชาภิเษกก็เอื้อต่อการสร้างสิทธิอันชอบธรรมในการขึ้นครองราชย์ของกษัตริย์พระองค์ใหม่ที่ไม่ได้เป็นเชื้อพระวงศ์ของราชวงศ์ก่อนแต่อย่างใด¹³

เหตุผลประการสำคัญที่ทำให้พราหมณ์เข้ามามีบทบาทในราชสำนักไทยทุกยุคทุกสมัยเนื่องจากศาสนาพราหมณ์เป็นศาสนาที่มีการส่งเสริมพิธีกรรมและความศักดิ์สิทธิ์แห่งพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์มากที่สุด ในขณะเดียวกันก็มีการปรับเปลี่ยนความเชื่อให้เข้าพุทธศาสนาได้อย่างลงตัว นั่นคือ การยอมรับว่าพระมหากษัตริย์ซึ่งเปรียบประดุจเทพเจ้านั้น คือ ผู้ปกป้องและอุปถัมภ์พุทธศาสนา พระมหากษัตริย์จึงทรงเป็นองค์อัครศาสนูปถัมภกและยังทรงรับพราหมณ์เข้ารับราชการในราชสำนักเพื่อประกอบพระราชพิธีซึ่งเป็นการส่งเสริมและรักษาไว้ซึ่งพระราชอำนาจ¹⁴ เป็นที่ทราบกันดีว่าการประกอบพระราชพิธีถือเป็นบทบาทที่สำคัญที่สุดของพราหมณ์ในราชสำนัก โดยเฉพาะพระราชพิธีสำคัญสำหรับพระราชวงศ์และพระนคร จุดมุ่งหมายสำคัญของพระราชพิธีจึงกระทำขึ้นเพื่อผลทางการเมืองการปกครองและความเป็นสวัสดิมงคลแก่บ้านเมือง ในหนังสือพระราชพิธีสิบสองเดือนซึ่งอธิบายถึงพระราชพิธีสำคัญตลอดทั้งปีของกรุงรัตนโกสินทร์ซึ่งได้กระทำต่อเนื่องมาตั้งแต่ในสมัยกรุงศรีอยุธยานั้น ปรากฏว่าเป็นพิธีที่มีเค้าที่มาจากศาสนาพราหมณ์เสียเกือบทั้งหมด ดังพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงอธิบายถึงที่มาของพระราชพิธีไว้ว่า

---

¹² นิธิ เอียวศรีวงศ์, ประวัติศาสตร์กรุงรัตนโกสินทร์ในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา, หน้า 52-53.

¹³ วรพร ภู่งศ์พันธุ์, “ภาพลักษณ์สถาบันกษัตริย์ในกฎหมายเทียรบาล,” หน้า 212.

¹⁴ หม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมช, “อิทธิพลของศาสนาฮินดูต่ออารยธรรมไทย,” ใน ปาฐกถาชุด “สิรินธร” (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536), หน้า 1-2.

“...พระราชพิธีซึ่งที่สำหรับพระนคร ที่ได้เคยประพาศมาแต่ก่อนจนถึงปัจจุบันนี้อาศัยที่มาเป็น ๒ อย่าง อย่างหนึ่งมาตามตำราไสยศาสตร์ที่นับถือพระเป็นเจ้า อิศวร นารายณ์ อย่างหนึ่งมาตามพระพุทธศาสนา...”¹⁵

พระราชพิธีสิบสองเดือนถือเป็นราชประเพณีโบราณที่ต้องปฏิบัติสืบต่อไปอย่างถูกต้องตามรูปแบบและกำหนดเวลา พระมหากษัตริย์ต้อง โปรดฯ ให้มีการประกอบพระราชพิธีขึ้นเพื่อความเป็นสิริมงคลแก่แผ่นดิน¹⁶ พราหมณ์จึงเข้ามามีบทบาทสำคัญในการประกอบพิธีตามลัทธิ ดังปรากฏในกฎหมายตราสามดวงซึ่งเป็นกฎหมายสำคัญในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกว่า พระมหाराชครู พระราชครู พระอาลักษณ์ พระโหราธิบดี พระศรีมโหสถ และพระศรีศักดิ์มีหน้าที่ทำราชกำหนดราชประเพณีตามแบบโบราณ ให้ถือกำหนดพระราชพิธีตามตำราศาสตร์เวท¹⁷ และถ้าปฏิบัติหน้าที่ผิดพลาดก็ต้องได้รับโทษ เช่น ถ้าพราหมณ์โหรดาจารย์ทายเคราะห์ ทายศึก ทายฤกษ์ผิดก็จะได้รับอาญาลูกประคำใหญ่แขวนคอ¹⁸ ซึ่งถือว่าเป็นการลงโทษให้อับอายและเสียศักดิ์ศรี เป็นต้น

บทบาทของพราหมณ์ในพระราชพิธีที่ปรากฏในกฎหมายเฑียรบาล

การประกอบพระราชพิธีมีขึ้นเพื่อส่งเสริมพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ในฐานะที่ทรงเป็นพระจักรพรรดิราช เทวราชา หรือพระโพธิสัตว์ก็ตาม กลายเป็นจุดเริ่มต้นที่ทำให้เกิดธรรมเนียมปฏิบัติ ตลอดจนกฎระเบียบต่าง ๆ ขึ้นเพื่อรักษาและเสริมสร้างฐานะของพระมหากษัตริย์ให้คงอยู่สืบไป นั่นคือ กฎมณเฑียรบาล เนื่องจากพระมหากษัตริย์ทรงมีฐานะสูงส่งกว่าบุคคลทั่วไป ประเพณีเกี่ยวกับองค์พระมหากษัตริย์จึงเต็มไปด้วยระเบียบแบบแผนและข้อกำหนด รวมถึงบทลงโทษผู้ฝ่าฝืนเพื่อมิให้เป็นเยี่ยงอย่างต่อไป

¹⁵พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชพิธีสิบสองเดือน, หน้า 1.

¹⁶ตำราพระราชพิธีเก่าและตำราทวาทศพิธี (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม, 2548), หน้า 35.

¹⁷เรื่องกฎหมายตราสามดวง, หน้า 61.

¹⁸เรื่องเดียวกัน, หน้า 62.

หรืออีกนัยหนึ่ง คือ การวางกฎเพื่อป้องกันการทำทลายในพระราชอำนาจที่ของพระมหากษัตริย์ กฎมณเฑียรบาลเป็นข้อบัญญัติพิเศษเกี่ยวกับองค์พระมหากษัตริย์ พระราชฐาน และพระราชวงศ์ ตลอดจนเป็นแบบแผนระเบียบประเพณีปฏิบัติของข้าราชการบริพารในราชสำนัก¹⁹ คำว่า “มนเทียร” หรือ “มณเฑียร” หมายถึง เรือนหลวง ส่วนคำว่า “มนเทียรบาล” หรือ “มณเฑียรบาล” นั้นหมายถึง การปกครองภายในพระราชฐาน หรือข้อบัญญัติเกี่ยวกับพระราชฐาน พระราชวงศ์ และระเบียบการปกครองในราชสำนัก²⁰ ดังที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีบรมราชาธิบายในเรื่องธรรมเนียมราชตระกูลกรุงสยามไว้ว่า

“ในตำแหน่งยศเจ้านาย ที่จะให้ได้พยานว่าเป็นแบบโบราณนั้น เห็นมีอยู่ในพระราชกำหนดกฎมนเทียรบาล ซึ่งได้ตั้งขึ้นแต่ครั้งสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ ผู้สร้างกรุง ในจุลศักราช ๙๒๐ ที่หลังสร้างกรุงแล้ว ๘ ปี ชื่อกฎมนเทียรบาลนี้ แปลว่าสำหรับรักษาเรือนพระเจ้าแผ่นดิน ในกฎนั้นได้พรรณากำหนดพระเกียรติยศของพระเจ้าแผ่นดินแลพระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อย ซึ่งอยู่ในตำแหน่งราชการ แลข้อบังคับสำหรับข้าราชการที่จะประพฤติให้ถูกต้องไม่มีความผิดในพระเจ้าแผ่นดิน”²¹

เป็นที่น่าสังเกตว่าข้อบัญญัติหลายมาตราในกฎมณเฑียรบาลได้แสดงจุดประสงค์ชัดเจนในการเสริมสร้างความศักดิ์สิทธิ์ของสถาบันพระมหากษัตริย์ ซึ่งในขณะเดียวกันก็เป็นระเบียบประเพณีปฏิบัติตนของข้าราชการไปด้วย เช่น ข้อความในมาตรา 66 กล่าวว่า

¹⁹ โปยม เลขยานนท์, “กฎมณเฑียรบาล,” ใน สารานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม 1 (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, 2498), หน้า 40-41.

²⁰ พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542, หน้า 832.

²¹ รวมเรื่องราชาภิเษก ธรรมเนียมราชตระกูลในกรุงสยาม พระราชทานูกิจและอธิบายว่าด้วยยศเจ้า (กรุงเทพฯ: สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2546; พิมพ์เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพ พลอากาศตรีจ้านง ผุสตราคมาลัย ณ วัดพระศรีมหาธาตุวรมหาวิหาร กรุงเทพฯ วันที่ 13 ธันวาคม 2546), หน้า 76-77.

“ถ้าถีบประตู่วังให้ตัดดินเสีย เอามือผลักประตู่วังเข้าไปให้ตีด้วยไม้หวาย ๒๐ ที่ ถ้าปีนกำแพงวังชั้นนอกให้ตัดดินเสีย ถ้าปีนกำแพงชั้นในให้ฆ่าเสีย...”²²

และมาตรา 67 กล่าวว่า

“อนึ่งถ้าคบกันกินเหล้าในพระราชวัง ให้ดื่มเหล้าร้อนตรอกปากแล้วให้จำไว้อันใดผู้ใดเล่นว่าข้ามวังก็ดี ชัดไม้ค้อนก้อนดินผาข้ามพระราชวังโทษตัดมือ คว่างพระธินั่งถึงตาย อนึ่งใช้บันดาศักดินอนในพระราชวัง และเข้ามานอนใช้ ให้ตีผู้นอนแลผู้ขอนอนคล ๑๐ ที่”²³

จะเห็นได้ว่าการควบคุมความประพฤติของข้าราชการกับการสร้างความศักดิ์สิทธิ์แก่สถาบันพระมหากษัตริย์ตลอดจนพระราชวังเป็นเรื่องที่ไม่สามารถแยกออกจากกันได้ เนื่องจากพระมหากษัตริย์ทรงมีฐานะสมมติเทพ จึงต้องมีข้อห้ามและข้อปฏิบัติมากมายเพื่อกำกับรักษา “เรือนของหลวง” หรือพระราชวัง กฎมณเฑียรบาลจึงมีจุดประสงค์เพื่อไม่ให้ประพฤติดต่อดองค์พระมหากษัตริย์²⁴ หรืออีกนัยหนึ่ง คือ ไม่ให้ประพฤติดต่อดองค์สมมติเทพ ดังนั้น ผู้กระทำความผิดตามกฎมณเฑียรบาลจึงต้องได้รับโทษทัณฑ์ค่อนข้างรุนแรงเมื่อเทียบกับความผิดในบทบัญญัติอื่น ความเป็นสมมติเทพนี้เองที่ทำให้พระราชอำนาจขององค์พระมหากษัตริย์แผ่ออกไป หรือคงสิทธิธรรมในการปกครองเรื่อยมา และเพื่อสร้างความเป็นสมมติเทพแก่สถาบันพระมหากษัตริย์ก็จำเป็นต้องอาศัยพิธีกรรมอันศักดิ์สิทธิ์ซึ่งมีพราหมณ์เป็นผู้ประกอบพิธีตามลัทธิเท่านั้น²⁵ แม้ว่าการมีภาวะเป็นสมมติเทพของพระองค์มีที่มาจากคำภีร์โบราณทั้งพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์ แต่ตามตำนาน

²² เรื่องกฎหมายตราสามดวง, หน้า 48.

²³ เรื่องกฎหมายตราสามดวง, หน้า 48.

²⁴ ปรีดี พิศภูมิวิถี, “กฎมณเฑียรบาล: ความสำคัญ โครงสร้าง และเนื้อหา,” ใน รายงานวิจัย เรื่อง กฎมณเฑียรบาล ฉบับเฉลิมพระเกียรติ (กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2548), หน้า 277-278.

²⁵ ไพรัตน์ จันชิต, “ความคิดทางการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจและสังคมในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ. 2325-2394),” (ปริญญาานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2527), หน้า 98.

ว่าด้วยกำเนิดของพระมหากษัตริย์ก็กล่าวตรงกันว่า ทิพยภาวะนี้มอบพระราชอำนาจเด็ดขาดแก่พระมหากษัตริย์ จะได้ปกป้องสังคมไม่ให้เกิดจลาจล²⁶ เพราะฉะนั้น สิทธิธรรมในการปกครองจึงไม่ได้เป็นเพียงการสร้างพระราชอำนาจอย่างเดียวเท่านั้น แต่ยังเป็นการปฏิบัติตามโบราณราชประเพณีซึ่งได้ทำหน้าที่เป็นตัวกำหนดบทบาทของพระมหากษัตริย์ในเชิงอุดมคติอีกด้วย²⁷

หากพิจารณาเนื้อหาของกฎหมายเถียรบาลแล้ว สามารถแบ่งได้เป็น 3 ส่วน คือ ส่วนของความปลอดภัยและความศักดิ์สิทธิ์ของสถาบันพระมหากษัตริย์ ส่วนต่อมา คือ พระราชวงศ์และข้าราชการสำนัก มีเนื้อหาว่าด้วยการปฏิบัติตนของพระราชวงศ์และข้าราชการสำนัก ตามยศศักดิ์ และส่วนของขุนนางในราชสำนัก ว่าด้วยลำดับชั้นหน้าที่และบทลงโทษของขุนนาง²⁸ เป็นที่น่าสังเกตว่าทั้ง 3 ส่วน มีจุดประสงค์สำคัญโยงเข้ากับส่วนแรก คือ เพื่อรักษาความปลอดภัยและสร้างความศักดิ์สิทธิ์ของสถาบันพระมหากษัตริย์ ในส่วนของการสร้างความศักดิ์สิทธิ์แก่สถาบันพระมหากษัตริย์นั้นหมายรวมถึงการความศักดิ์สิทธิ์ของวัง สิ่งของพระราชทาน พระราชานุกิจและการประกอบพระราชพิธีด้วย²⁹ ซึ่งการประกอบพระราชพิธีถือเป็นส่วนสำคัญประการหนึ่งในการสร้างความศักดิ์สิทธิ์และสร้างสิทธิอันชอบธรรมแก่สถาบันพระมหากษัตริย์ที่จะขาดเสียไม่ได้³⁰

จากการศึกษาพระราชพิธีสิบสองเดือนในกฎหมายเถียรบาลปรากฏว่ามีพระราชพิธีทางศาสนาพราหมณ์มากถึง 11 เดือน³¹ ขณะที่พระราชพิธีทางพุทธศาสนาในเดือนแปด

²⁶ เรื่องกฎหมายตราสามดวง, หน้า 683.

²⁷ วินัย พงศ์ศรีเพียร, เรื่องเดิม, หน้า 55.

²⁸ จิราธร ชาติศิริ และพิมพ์พรรณ ลำยอง, “แผนภูมิโครงสร้างกฎหมายเถียรบาล,” ใน รายงานวิจัย เรื่อง กฎหมายเถียรบาล ฉบับเฉลิมพระเกียรติ (กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2548), หน้า 291.

²⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 293.

³⁰ ไพรัตน์ จันทรชิต, เรื่องเดิม, หน้า 98.

³¹ ชัย เรื่องศิลป์, ประวัติศาสตร์สังคมไทยสมัยโบราณก่อนศตวรรษที่ 25, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ต้นอ้อแกรมมี, 2539), หน้า 108.

เพียงเดือนเดียว คือ ช่วงเข้าพรรษาในเดือนแปดเท่านั้น แม้จะไม่ปรากฏหลักฐานเกี่ยวกับการประกอบพระราชพิธีในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกเท่าใดนัก แต่อาจกล่าวได้ว่า พราหมณ์ในราชสำนักในสมัยของพระองค์เข้ามามีบทบาทในการประกอบพระราชพิธีอยู่มาก เนื่องจากการรื้อฟื้นขนบธรรมเนียมตามแบบอย่างในสมัยกรุงศรีอยุธยาขึ้นมาอีกครั้ง ซึ่งรวมถึงการประกอบพระราชพิธีสิบสองเดือนด้วย พราหมณ์ในราชสำนักย่อมต้องเข้ามามีบทบาทอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ หากแบ่งพระราชพิธีสำคัญออกตามจุดมุ่งหมายในการประกอบพิธี สามารถแยกได้ดังนี้

1. พระราชพิธีเกี่ยวกับการปกครอง ถือเป็นกระบวนการสำคัญยิ่งในการสร้างความชอบธรรมแก่สถาบันพระมหากษัตริย์³² บทบาทของพราหมณ์ในพิธีกรรมถูกนำมาใช้เป็นส่วนสำคัญ เพื่อสร้างภาพลักษณ์และพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ให้สูงส่ง น่าเกรงขาม ประดุจเทพเจ้า พระราชพิธีที่ส่งผลทางการปกครองที่สำคัญ ได้แก่

1.1 พระราชพิธีบรมราชาภิเษก ถือเป็นพระราชพิธีที่สำคัญที่สุดของสถาบันพระมหากษัตริย์ กษัตริย์ทุกพระองค์ต้องผ่านการประกอบพระราชพิธีบรมราชาภิเษกเสียก่อนจึงถือว่ามีความชอบธรรมในการครองราชย์โดยสมบูรณ์ (โปรดดูรายละเอียดในบทที่ 4)

ในส่วนของบทบาทของพราหมณ์ในพระราชพิธี พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชธิบายถึงพระราชพิธีบรมราชาภิเษก รวมถึงบทบาทของพราหมณ์ในราชสำนักว่า

“การบรมราชาภิเษกนั้นทำได้แต่พราหมณ์พวกเดียว ถ้าผู้อื่นทำเป็นการจัญไรทั้งผู้ทำและผู้รับ พราหมณ์ต้องเป็นผู้อุ้มพระเจ้าแผ่นดินขึ้นบนพระภัทรวิฐุ พระเจ้าแผ่นดินจะเสด็จขึ้นเองไม่ได้ เมื่อนั้นพราหมณ์ต้องถวายพระสุพรรณบัฏ จารึกพระนาม พระเจ้าแผ่นดิน ถวายพระมหามงกุฎ เครื่องราชกกุธภัณฑ์ พระแสงอัฐมวรุณ พระเจ้าแผ่นดินจึงรับมาสอดทรง แล้วพราหมณ์ต้องกราบบังคมทูลถวายแผ่นดินเชิญขึ้นเสด็จเป็นพระเจ้าแผ่นดิน และเป็นผู้ประกาศพระเกียรติยศพระราชโองการก่อนด้วยรับพระบรม-

³² ศรีศักร วลธิโกดม, กฎหมายตราตามดวงกับความเชื่อของคนไทย, หน้า 38.

ราชโองการเป็นปฐม ถ้าพราหมณ์ยังไม่ได้รับพระราชโองการก่อนคนอื่นควรรับก็ถือว่าเป็นจัญไร...”³³

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงให้ความสำคัญกับพระราชพิธีบรมราชาภิเษกมาก ดังจะเห็นได้จากการประกอบพระราชพิธีนี้ในรัชกาลของพระองค์ถึงสองครั้งแม้ว่ายังอยู่ในช่วงการสร้างพระนครก็ตาม ทั้งนี้ โดยนัยทางการเมืองแล้วพระราชพิธีบรมราชาภิเษกถือเป็นกระบวนการที่ทำให้กษัตริย์คือ พระเจ้าแผ่นดินเต็มพระองค์ คำสั่งของพระมหากษัตริย์ถือเป็นพระบรมราชโองการ ซึ่งจะขัดเสียมิได้มีโทษตามกฎหมายเทียบบาลคือ

“...จัดพระราชโองการมีโทษ ๔ ประการ คือ ขัดคำต่อพระโอษฐ์โทษแหะปาก ขัดพระดำเนียรพระราชโองการโทษฆ่าเสีย ขัดสั่งพระราชโองการตัดปาก ขัดฎีกาพระราชบันทูลไหมจตุรคุณ”³⁴

พระราชพิธีบรมราชาภิเษกเป็นการสร้างพระราชอำนาจโดยชอบธรรมแก่สถาบันพระมหากษัตริย์ให้เป็นรูปธรรมผ่านการใช้กฎหมายปกครอง การขัดคำเนียรพระโองการจึงมีโทษสูงสุด เพราะไม่ปฏิบัติตามคำสั่งที่ได้รับมอบหมายซึ่งอาจทำให้เสียราชการแผ่นดินได้

1.2 พระราชพิธีศรีสังฆปานกาล มีการกล่าวถึงพระราชพิธีนี้ว่า

“ครั้นเมื่อเข้าปีใหม่ วันเดือน ๕ ขึ้น ๓ ค่ำ เพลาเช้า ข้าราชการทั้งปวงก็นำพิพัฒน์สัจจา...”³⁵ และ

³³พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงวิจารณ์เรื่องพระราชพงศาวดารกับเรื่องพระราชประเพณีการตั้งพระมหาอุปราช (กรุงเทพฯ: สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2546; พิมพ์เนื่องในงานฉาบปกฉศพ นายพจน์เจริณ สงศิริ วันที่ 20 กุมภาพันธ์ 2516), หน้า 20-21, อ้างถึงใน วรพร ภู่งศ์พันธุ์, เรื่องเดิม, หน้า 171.

³⁴กฎหมายตราสามดวง เล่ม 1, หน้า 112.

³⁵ตำราพระราชพิธีเก่าและตำราทวาทศพิธี, หน้า 30.

“เดือนห้าให้ตั้งราช	พิธีมี
นำพระพัฒนสัตยาภิ	ทุกผู้
ในพระอุโบสถศรี	รัตนศาส ดานา
พราหมณาติโหรคารุ	แข่งน้ำชুবพระแสง” ³⁶

พระราชพิธีศรีสังฆปานกาลหรือพิธีถือน้ำพระพัฒน์สัจจา เป็นพระราชพิธีที่กระทำเป็นประจำในเดือน 5 ขึ้น 3 ค่ำ และเดือน 11 แรม 13 ค่ำ มีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างความจงรักภักดีในหมู่ข้าราชการ เจ้าเมือง ตลอดจนพระบรมวงศานุวงศ์ต่อองค์พระมหากษัตริย์³⁷ การถือน้ำในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นนอกจากจะทำพิธีเป็นประจำปีละ 2 ครั้งแล้ว ยังจัดให้มีขึ้นเมื่อพระมหากษัตริย์พระองค์ใหม่ขึ้นครองราชสมบัติ และเมื่อมีเจ้าเมืองมาเข้ามาขอพึ่งพระบรมโพธิสมภาร โดยจัดเป็นประจำทุกปีเช่นเดียวกับการถือน้ำเป็นประจำ³⁸ นอกจากนี้ ยังมีการถือน้ำซึ่งเกิดขึ้นใหม่หลังจากสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ในสมัยรัชกาลที่ 5 คือ การถือน้ำเป็นประจำทุกเดือนของทหารที่ถืออาวุธ และการถือน้ำเมื่อแรกเข้ารับราชการของที่ปรีข้าราชการ³⁹ การถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ทำพิธีที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม โดยมีการทำพิธีทั้งในส่วนของพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์ กล่าวคือ มีการสวดเจริญพระพุทธรูป และมีการตั้งโรงพิธีพราหมณ์

ในลิลิตโองการแข่งน้ำ ซึ่งเป็นวรรณคดีในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น สันนิษฐานว่าแต่งโดยพราหมณ์ในราชสำนักสมัยกรุงศรีอยุธยา⁴⁰ หากสังเกตจากเนื้อความ

³⁶ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ามหามาลา กรมพระยาบำราบปรปักษ์, โคลงพระราชพิธีทวาทศมาส (กรุงเทพฯ: สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2545), หน้า 24.

³⁷ ชลดา เรื่องรักย์ลิขิต, อ่านโองการแข่งน้ำ ฉบับวิเคราะห์และถอดความ (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547), หน้า 8.

³⁸ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชพิธีสิบสองเดือน, หน้า 180.

³⁹ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชพิธีสิบสองเดือน, หน้า 180.

⁴⁰ ชลดา เรื่องรักย์ลิขิต, เรื่องเดิม, หน้า 8.

ในตอนแรก ซึ่งเป็นการสวดเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์โดยเฉพาะพระนารายณ์จึงมีความเป็นไปได้ว่าผู้แต่งอาจเป็นพราหมณ์พหุฌิบาศ⁴¹ เพราะเป็นกลุ่มที่นับถือพระนารายณ์เป็นเทพเจ้าสูงสุด โดยในพระราชพิธีพราหมณ์จะอ่านลิลิตโองการแข่งน้ำซึ่งมีเนื้อหาสำคัญคือ การนมัสการเทพเจ้า แล้วเล่าถึงกำเนิดจักรวาล กำเนิดของพระสมมติราช และสิทธิอันชอบธรรมของพระมหากษัตริย์ จากนั้นจึงกล่าวอัญเชิญเทพเจ้า รวมถึงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายมาเป็นพยาน และกล่าวสาปแช่งผู้คิดทรยศต่อพระมหากษัตริย์ก่อน แล้วจึงกล่าวสรรเสริญผู้ที่มีความซื่อสัตย์ จงรักภักดีต่อแผ่นดิน ลงท้ายด้วยคำสรรเสริญพระบารมีของพระมหากษัตริย์⁴² ลิลิตโองการแข่งน้ำมีส่วนผสมจากความเชื่อในพุทธศาสนาและลัทธิพราหมณ์เข้าไว้ด้วยกัน คือ จากอัครกัญญสูตรในส่วนของพระสมมติราช และสิทธิธรรมของพระมหากษัตริย์ โดยกล่าวยกย่องพระมหากษัตริย์แต่ไม่กล่าวถึงชนชั้นพราหมณ์เลย ซึ่งขัดกับความเชื่อเรื่องวรรณะของลัทธิพราหมณ์อยู่มาก ขณะเดียวกันก็มีการอัญเชิญเทพเจ้าของศาสนาพราหมณ์มาเป็นพยาน จึงถือได้ว่าเป็นความพยายามในการผสมผสานความเชื่อระหว่างศาสนาไว้ด้วยกัน ทั้งนี้ก็เพื่อช่วยในการเสริมสร้างพระราชอำนาจในส่วนของอัครกัญญสูตร และช่วยเพิ่มความศักดิ์สิทธิ์ในกับพิธีในส่วนของพราหมณ์นั่นเอง⁴³

ในส่วนของบทสาปแช่งผู้ทรยศและบทสรรเสริญผู้จงรักภักดีนั้น เป็นที่น่าสังเกตว่ามีการสาปแช่ง และมีบทลงโทษมากถึง 4 ท่อน จากจำนวนทั้งหมดของลิลิต 10 ท่อน ขณะที่บทสรรเสริญสนองคุณในตอนสุดท้ายมีความยาวไม่มากนัก เนื่องจากจุดประสงค์สำคัญของโองการแข่งน้ำ คือ การทำให้ผู้ร่วมพิธีหวาดกลัวต่อการกระทำผิด โดยอ้างถึงอำนาจเหนือธรรมชาติ รวมถึงการถูกสัตว์ใหญ่ทำร้าย ฯลฯ ส่วนการอวยพรผู้ที่มีความซื่อสัตย์ จงรักภักดี เป็นจุดประสงค์รองลงมา⁴⁴

ถึงแม้ว่าจะไม่มีการบันทึกเรื่องการถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก อาทิจ ในพระราชพงศาวดาร จดหมายเหตุประจำรัชกาล แต่

⁴¹ไมเกล ไรท์, เรื่องเดิม, หน้า 49-50.

⁴²ชลดา เรื่องรักย์ลิลิต, เรื่องเดิม, หน้า 69.

⁴³สุนทร ชูตินทรานนท์, เรื่องเดิม, หน้า 36-37.

⁴⁴เรื่องเดียวกัน, หน้า 44.

เมื่อพิจารณาจากเหตุการณ์ในช่วงของการสร้างพระนคร รวมถึงการสถาปนาราชวงศ์ใหม่ ขึ้นปกครองอาณาจักร ซึ่งพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ทรงพิเคราะห์ ถึงปัญหาที่อาจเกิดจากการขึ้นครองราชย์ของพระองค์ว่าเป็นการชิงราชสมบัติและ ปราบดาภิเษกได้นั้น⁴⁵ การสร้างความชอบธรรมทางการปกครองจึงกลายเป็นสิ่งสำคัญยิ่ง ดังนั้น พระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัจจาจึงเป็นอีกพระราชพิธีหนึ่งที่ช่วยเสริมสร้าง พระราชอำนาจแด่องค์พระมหากษัตริย์ อีกทั้งเป็นการทดสอบถึงความจงรักภักดีของ พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการ ตลอดจนบรรดาเจ้าเมืองห่างไกลที่มีต่อพระมหากษัตริย์ ได้เป็นอย่างดี จึงกล่าวได้ว่าในสมัยของพระองค์ต้องมีการประกอบพระราชพิธีถือน้ำ พระพิพัฒน์สัจจามาโดยตลอด ดังจะเห็นได้จากข้อกำหนดที่ค่อนข้างละเอียดในการเข้า ร่วมพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัจจาในกฎมณเฑียรบาล ดังนี้

มาตรา 81

“อนึ่งลูกขุนผู้ใดขาดถือน้ำพระพิพัฒน์ไทยถึงตาย ถ้าบอกป่วยคุ้ม ถ้าลูกขุน ผู้ใดถือน้ำพิพัฒน์ห้ามแหวนนาก แหวนทอง แลกินเข้าก่อนปลากินน้ำยา แลเข้ายาคุก่อน น้ำพระพิพัฒน์ ถ้ากินน้ำพระพิพัฒน์จอกหนึ่ง และยื่นให้แก่กัน กินแล้วแลมิได้ใส่ผมเหลือนั้น ล้างเสียโทษเท่านี้ในระวางกระบด”⁴⁶

มาตรา 82

“อนึ่งรับเครื่องแลมิได้กินดอกไม้มังคลมิได้ใส่หัว เอาใส่พานหมากใส่เจียด ไว้ อนึ่งให้ตกกลางพระโรงกลางดิน อนึ่งแลสบพระเนตรเจรจากระซิบกันเดีรออกมาแล จูกัน เจรจาในประตูลังกัน โทษระวางกระบด...”⁴⁷

นอกจากบทลงโทษผู้ไม่มาร่วมพิธีอย่างรุนแรงแล้ว ผู้มาถือน้ำก็ต้องปฏิบัติ ตนให้ถูกต้องตามขั้นตอนโดยละเอียด ทั้งนี้ ในทางปฏิบัติแล้วนอกจากจะเป็นการแสดง ความจงรักภักดีของพระบรมวงศานุวงศ์ และขุนนางแล้ว ยังถือเป็นการแสดงถึงพระราช-

⁴⁵ นิธิ เอียวศรีวงศ์, *กรุงแตก พระเจ้าตากฯ และประวัติศาสตร์ไทยว่าด้วยประวัติศาสตร์และประวัติศาสตร์นิพนธ์* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน, 2545), หน้า 135.

⁴⁶ *เรื่องกฎหมายตราสามดวง*, หน้า 104.

⁴⁷ *เรื่องเดียวกัน*, หน้า 104.

อำนาจของพระมหากษัตริย์ เห็นได้จากการลงโทษผู้ขาดการถือน้ำอย่างจริงจังนั่นเอง ในขณะเดียวกันนั้น การถือน้ำพระพิพัฒน์สัจจายังเป็นการเสมือนการตรวจสอบพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์และความจงรักภักดีของพระราชวงศ์และเหล่าขุนนางด้วย

2. พระราชพิธีสำหรับพระราชวงศ์ การประกอบพระราชพิธีสำหรับพระราชวงศ์ อาทิ พระราชพิธีลงทรงโสกันต์ พระราชพิธีเมื่อสมเด็จพระมหาลีหลวงพระนคร พระราชพิธีพระราชกุมารขึ้นพระอู่ พระราชพิธีพระราชกุมารจรดปัดพินัน เป็นส่วนหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงสถานะสภาพของสถาบันพระมหากษัตริย์ ที่อยู่สูงสุดเหนือผู้ใดในอาณาจักร ดังนั้น พระราชวงศ์ซึ่งเป็นพระญาติก็ย่อมกลายเป็นอภิสิทธิ์ชน และพึงมีสิทธิในการประกอบพระราชพิธีต่าง ๆ ได้ตามระดับของยศชั้นและบรรดาศักดิ์ อันถูกกำกับไว้ในกฎมณเฑียรบาล ตั้งแต่ระดับของการใช้คำราชาศัพท์ เครื่องยศ พาหนะ ขอบเขตการประพฤติปฏิบัติตน ฯลฯ เช่น มาตรา 4 กล่าวถึงรายละเอียดของอภิรม หรือ จัตร ซึ่งเป็นเครื่องสูงใช้ในกระบวนแห่หรือปักเพื่อประดับเกียรติยศพระราชวงศ์⁴⁸ ชั้นสมเด็จพระพุทธเจ้าและพระเยาวราชว่า

“หน่อสมเด็จพระพุทธเจ้าได้อภิรม ๓ ชั้น พระอุปราชได้อภิรม ๒ ชั้น พระเจ้าลูกเธอกินเมืองมีกลีบบัวขาว พระลูกเธอพระเยาวราช อภิรมกลีบทองกันกระซิงหุ้มผ้าแดง พระเยาวราชข้างตัวหนึ่ง ม้าตัวหนึ่ง คน ๒๐ มากกว่านั้นเอาออกกินเจ็ดแค้นฟ้า สมเด็จพระพุทธเจ้าชีทิพยานทอง พระอุปราชชีทิพยานนาก”⁴⁹

ในคำราพระราชพิธีก็ยังแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของพระราชพิธีสำหรับพระราชวงศ์ว่าเป็นเพียงการปฏิบัติตามพระราชประเพณีโบราณเท่านั้น ไม่ให้ความสำคัญมากนัก ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความสำคัญของตัวบุคคลที่จะประกอบพระราชพิธีในแต่ละครั้งมากกว่า ดังที่กล่าวไว้ว่า

“...ได้เพลากุศย์ดีแล้วให้ชีพ้อพราหมณ์ โหราพฤตจารย์ อ่านพระเวทพระมนต์ บูชาเทวดาแล้วจึงเชิญเสด็จพระราชกุมารพระราชกุมารขึ้นพระอู่ทอง...

⁴⁸วินัย พงศ์ศรีเพียร, เรื่องเดิม, หน้า 65.

⁴⁹เรื่องเดียวกัน, หน้า 34-35.

...พระราชกุมารพระราชกุมารีตงจากพระอุทอง เชิญเสด็จขึ้นพิธีอุชา แก้วไป ตามประเพณีบูรณนั้นเถิด ธรรมเนียมโหรและพราหมณ์ได้รับพระราชทานผ้าขาวคนละผืน เงินคนละ ๑ ตำลึง ๒ บาทตามบูรณราชประเพณีนั้นแล ฯ⁵⁰

พระราชพิธีสำหรับพระราชวงศ์ยังเป็นเครื่องแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของ พระราชวงศ์ตามลำดับชั้นยศ อภิสิทธิ์ที่ได้รับย่อมมีขอบเขตกำหนดตามกฎหมายเทียบบาล ซึ่งต้องปฏิบัติอย่างเคร่งครัด ซึ่งอภิสิทธิ์ที่ได้รับนี้เองเปรียบเสมือนฐานแห่งพระราชอำนาจ ที่พระมหากษัตริย์ต้องให้ความสำคัญเป็นพิเศษ ในการให้อภิสิทธิ์ที่แตกต่างกันไปตาม ชั้นยศ

3. พระราชพิธีเพื่อความอุดมสมบูรณ์ของบ้านเมือง โดยมากเป็นพระราชพิธีเพื่อ สร้างขวัญกำลังใจในด้านการเพาะปลูก เนื่องจากความเป็นสังคมเกษตรมาแต่ตั้งในสมัย โบราณทำให้พระราชพิธีเพื่อหวังผลทางจิตใจให้เชื่อมั่นในการประกอบอาชีพทางการ เกษตรจึงเป็นสิ่งจำเป็น การประกอบพระราชพิธีจึงต้องทำในช่วงเวลาที่เกี่ยวข้องกับการทำ การเกษตรนั้นคือการปลูกข้าวเป็นหลัก ได้แก่ พระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ ใน เดือนหก ซึ่งเป็นช่วงเริ่มต้นฤดูกาลเพาะปลูก สิ่งที่ชาวนาซึ่งก็คือ ไพร่ อันเป็นประชากร ส่วนใหญ่ของอาณาจักรหว่านมากที่สุด คือ ปัญหาภัยพิบัติจากธรรมชาติ โดยเฉพาะ การขาดแคลนน้ำสำหรับการเกษตร⁵¹ มูลเหตุของพระราชพิธีนี้เนื่องด้วยประชาชน มองว่าพระมหากษัตริย์ผู้ทรงอยู่ในฐานะเปรียบประดุจเทพเจ้าต้องสามารถติดต่อกับเทพเจ้า เบื้องบนได้ เมื่อทรงจุติลงมาเพื่อปกครองไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินแล้วจึงต้อง “เป็นที่เจริญสุข แก่ไพร่ฟ้าประชาราษฎร์ทั่วไปในพระราชอาณาเขต”⁵² โดยการประกอบพระราชพิธี เพื่อให้ความอุดมสมบูรณ์ทางการเกษตรขึ้นจนกลายเป็นโบราณราชประเพณี นั่นคือ พระราชพิธีสิบสองเดือนนั่นเอง พระมหากษัตริย์ทรงโปรดฯ ให้จัดพระราชพิธีเพื่อความ อุดมสมบูรณ์ของบ้านเมืองได้จัดขึ้นเป็นประจำทุกปี ในกฎหมายเทียบบาลกล่าวถึงพระราช- พิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญว่า

⁵⁰ตำราพระราชพิธีเก่าและตำราทวาทศพิธี, หน้า 9.

⁵¹อัมรินทร์พงศ์ ฉัตราคม, ปัญหาของเกษตรกรไทยในระบบเศรษฐกิจเปิด (พ.ศ. 2398-2504) (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2532), หน้า 24-25.

⁵²เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1 หน้า 56.

“เดือนไพศฆจระดพระอังคัล เจ้าพญาจันทกุมารถวายบังคมณหอพระ ทรงพระกรุณายืนพระขรรค์ แลพระพลเทพถวายบังคมสั่งอาญาสิทธิ ธรงพระกรุณาลดพระบรมเดช มิได้ไขหน้าล่องมิได้ตรัสคดีถ้อยความ มิได้เบิกลูกขุนมิได้เสด็จออก ส่วนเจ้าพญาจันทกุมาร มิเคยช้างหน้าพุทราวาสขัดแห่ขึ้นช้าง...”⁵³

ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นนั้นเป็นพระราชพิธีเนื่องจากความเชื่อในศาสนาพราหมณ์โดยแท้ ซึ่งได้มีการเพิ่มอิทธิพลของพุทธศาสนาเข้าไปในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่เรียกว่าพิธีพืชมงคลเพิ่มเข้ามา ทั้งนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์ถึงมูลเหตุที่ยังมีการประกอบพระราชพิธีเนื่องในศาสนาพราหมณ์ โดยไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาว่า

“การที่จะแก้ไขเยียวยาน้ำฝนน้ำท่าซึ่งเป็นไปโดยฤดูปรกติเป็นเอง โดยอุบายลงแรงลงทุนอย่างไรไม่ได้ จึงต้องอาศัยคำอธิษฐานเอาความสัตย์เป็นที่ตั้งบ้างทำการซึ่งไม่มีโทษนับว่าเป็นการสวัสดิมงคล ตามซึ่งมาในพระพุทธรศาสนาบ้าง บวชเช่นสรงตามทางไสยศาสตร์บ้าง ให้เป็นการช่วยแรง และเป็นที่ยึดมั่นใจตามความปรารถนาของมนุษย์ ซึ่งคิดไม่มีที่สุด”⁵⁴

นอกจากพระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญแล้วยังมีพระราชพิธีสำคัญที่ปรากฏในพระราชพิธีสิบสองเดือน คือ เดือน 1 พระราชพิธีไถ่เรือ มีจุดประสงค์เพื่อให้ น้ำลดลงเพื่อไม่ให้ข้าวในนาเสียหาย โดยพระมหากษัตริย์ต้องเป็นผู้ประกอบพิธีด้วยพระองค์เองเท่านั้น เปรียบได้กับองค์สมมติเทพผู้มีอำนาจสั่งน้ำได้นั่นเอง ทั้งนี้พระราชพิธีไถ่เรือไม่ได้มีขึ้นเป็นประจำทุกปี พระมหากษัตริย์ทรงโปรดฯ ให้จัดขึ้นเฉพาะปีที่น่ามากเกินไปเกินความต้องการเท่านั้น ในเดือน 2 และเดือน 3 คือ พระราชพิธีเจียนพระ โคกินเลี้ยงพระราชพิธีธนายเทาะห์เผาข้าว ตามลำดับนั้น มีที่มาจากศาสนาพราหมณ์ ไม่ได้เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาแต่อย่างใด และเดือน 11 พระราชพิธีอาสาชวยุช เป็นการเสี่ยงทายปริมาณน้ำโดยอาศัยพระราชอำนาจและพระบารมีของพระมหากษัตริย์ ด้วยการแข่งเรือกับพระมเหสี

⁵³ เรื่องกฎหมายตราสามดวง, หน้า 66-67.

⁵⁴ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชพิธีสิบสองเดือน, หน้า 315-

กล่าวโดยสรุปแล้วพระราชพิธีเพื่อความอุดมสมบูรณ์ของบ้านเมืองมักมีลักษณะคล้ายคลึงกันคือ มีจุดประสงค์เพื่อสร้างขวัญกำลังใจแก่เกษตรกร และเป็นพิธีอันเนื่องมาจากความเชื่อในศาสนาพราหมณ์ทั้งสิ้น กล่าวคือ ต้องมีการประกอบพระราชพิธีเต็มรูปแบบตามที่กำหนดในกฎหมายเทียรบาล และตำราพระราชพิธีโบราณเท่านั้น โดยมีพระมหากษัตริย์ พระอัครมเหสีหรือพระราชวงศ์เสด็จเป็นประธานพิธี เป็นที่น่าสังเกตว่าแม้ว่าพราหมณ์จะเข้ามามีบทบาทในการทำให้พระราชพิธีเหล่านี้คงความศักดิ์สิทธิ์สูงสุดสำหรับอาณาจักรเพื่อสร้างความเชื่อมั่นของผู้คนแล้ว แต่ทุกพิธีมักมีองค์ประกอบที่เป็นเรื่องเกี่ยวกับความสนุกสนานรื่นเริงเข้ามาด้วย เช่น “การอาสยฺหฺพิธี มี หม่ครุ่มซ้ายขวา ระบายหฺกอินทเกร็ดนครี”⁵⁵ หรือ ทรงโปรดฯ ให้มีการ “สมโภชเลี้ยง” ในพระราชพิธีเจวียนพระโคกินเลี้ยง เป็นต้น⁵⁶ ในส่วนของพระราชพิธีที่มีเรื่องของงานรื่นเริงผสมเข้ามาด้วยนั้นทำให้สังคมได้มีส่วนร่วมไปกับกับพระราชพิธีอันศักดิ์สิทธิ์ตามลัทธิพราหมณ์ของพระมหากษัตริย์ได้มากขึ้น ซึ่งถือเป็นการผสมผสานระหว่างความเชื่อได้อย่างลงตัว และในขณะเดียวกันยังเป็นการสร้างความเชื่อมั่นแก่คนหมู่มากได้อย่างประสิทธิภาพนั่นเอง

4. พระราชพิธีทางศาสนา แบ่งออกเป็นพิธีอันเนื่องมาจากพุทธศาสนา ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นมีเพียงพระราชพิธีเข้าพรรษาเท่านั้น ซึ่งในกฎหมายเทียรบาลรวมถึงตำราพระราชพิธีเก่าไม่ได้กล่าวถึงรายละเอียดพอที่จะสืบค้นได้ นอกจากนั้นเป็นพิธีเนื่องในศาสนาพราหมณ์ ได้แก่ พระราชพิธีตรียัมปวาย-ตรีปวาย พระราชพิธีจองเปรียง พระราชพิธีกะติเกยา พระราชพิธีชเวนทร์ศวสาน เป็นต้น พระราชพิธีเหล่านี้เป็นพิธีพราหมณ์โดยแท้ซึ่งพระมหากษัตริย์โปรดฯ ให้มีขึ้นเป็นประจำทุกปีไม่เคยขาด⁵⁷ มีจุดประสงค์เพื่อบูชาเทพเจ้าของศาสนาพราหมณ์โดยตรง จึงต้องประกอบพิธีอย่างถูกต้องตามตำราพระราชพิธีโดยพราหมณ์ผู้ทรงคุณวุฒิเสมอ จึงอาจกล่าวได้ว่าในสมัยกรุงรัตน-

⁵⁵ เรื่องกฎหมายตราสามดวง, หน้า 67.

⁵⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 69.

⁵⁷ สุวันดี ตั้งวิเศษชน, เรื่องเดิม, หน้า 70.

โกสินทร์ต้นนั้น พราหมณ์ได้เข้ามามีบทบาทในการประกอบพระราชพิธีสำคัญอย่างต่อเนื่อง

พระราชพิธีทั้ง 4 ประเภทข้างต้น จะเห็นได้ว่ามีเพียงพระราชพิธีเนื่องในพุทธศาสนา คือ พระราชพิธีเข้าพรรษาเท่านั้นที่พราหมณ์ในราชสำนักไม่ได้เข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้อง ในขณะที่พระราชพิธีอื่นนอกจากนั้นเป็นพิธีอันเนื่องมาจากความเชื่อในศาสนาพราหมณ์แทบทั้งสิ้น ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกนั้นเป็นช่วงเวลาที่มีการรื้อฟื้นขนบธรรมเนียมของกรุงศรีอยุธยาอย่างต่อเนื่อง⁵⁸ จึงอาจกล่าวได้ว่ามีรื้อฟื้นพระราชพิธีสำคัญในสมัยกรุงศรีอยุธยาขึ้นมาอีกครั้ง ประกอบกับการสร้างโบสถ์พราหมณ์และชุมชนพราหมณ์ขึ้นใหม่ยังใจกลางพระนครจนกลายเป็นตรอกโบสถ์พราหมณ์แสดงว่ามีพราหมณ์อยู่อาศัยในบริเวณดังกล่าวพอสมควร แม้ไม่สามารถระบุได้แน่ชัดว่ามีจำนวนพราหมณ์ในราชสำนักมากน้อยเพียงใด แต่สันนิษฐานได้จากธรรมเนียมศักดิ์คตินา คือ ตำแหน่งนาพลเรือนของพราหมณ์ในราชสำนักในของกฎมณเฑียรบาล ซึ่งมียศศักดิ์ตั้งแต่พระมหाराชครูลงมาถึงพราหมณ์เลวรักษาเทวสถาน มีมากถึง 30 ตำแหน่ง⁵⁹ ทั้งนี้ยังไม่นับรวมถึงตำแหน่งพราหมณ์ในกรมโหรอีก 9 ตำแหน่ง เช่น พระโหราธิบดี เจ้ากรมโหรหน้า นา ๓๐๐๐ หลวงโลกที่ป เจ้ากรมโหรหลัง นา ๑๖๐๐ เป็นต้น⁶⁰ จึงสันนิษฐานว่าจำนวนพราหมณ์ในช่วงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นน่าจะมียู่พอสมควร

นอกจากจำนวนพราหมณ์แล้ว เมื่อพิจารณาจากพระราชพิธีสิบสองเดือนที่ปรากฏในกฎมณเฑียรบาลในสมัยรัชกาลที่ 1 ยังคงประกอบด้วยพระราชพิธีอันมีที่มาจากศาสนาพราหมณ์แทบทั้งหมด ดังนี้

“...เดือน ๕ การพระราชพิธีเผด็จศึกลดแจตรออกสนาม

เดือน ๖ พิธีไฟสากขจรดพระราชองค์

เดือน ๗ ทูลน้ำล้างพระบาท

เดือน ๘ เข้าพรรษา

⁵⁸ กักร กุลชล และทรงสรรค์ นิลกำแหง, เรื่องเดิม, หน้า 226.

⁵⁹ กฎหมายตราสามดวง เล่ม 1, หน้า 265-266.

⁶⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 275.

เดือน ๕ ตุลาคม

เดือน ๑๐ พัทธบทพิธิสาท

เดือน ๑๑ อาสยขแห่งเรือ

เดือน ๑๒ พิธิจรวงเปรียงลคชุลอยโคม

เดือน ๑ ไถ่เรือ เถลิงพิธิตรีอำพาย

เดือน ๒ การพิธิบุตทยาภิเศกเลวีรพระ โคกนเกลียง

เดือน ๓ พิธิธานะปะเทะห์

เดือน ๔ การสำพรณิน”⁶¹

เป็นที่น่าสังเกตว่าการพระราชพิธีแทบทั้งหมดที่ปรากฏในกฎมณเฑียรบาล ตลอดจนตำราพระราชพิธีครั้งกรุงศรีอยุธยา นั้น ได้แสดงถึงจารีตการเขียนตำราพระราชพิธีในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นได้เป็นอย่างดี กล่าวคือ เนื้อหาของพระราชพิธีมักแสดงถึงรายละเอียดของพิธี เช่น วิธีการประกอบพิธี ระบุตัวบุคคลผู้ประกอบพิธี รวมถึงผู้เขียนตำราพระราชพิธีนั้น ๆ ว่าเป็นใครหรือมีตำแหน่งสำคัญอย่างไร แต่ไม่ได้ให้ความสำคัญกับเหตุผลของการประกอบพระราชพิธี หรือที่มาของพระราชพิธีแต่อย่างใด ทั้งนี้ เนื่องจากมีจุดประสงค์ในการเขียนมุ่งอธิบายรายละเอียดของความรู้ในเรื่องนั้น ๆ เพื่อให้นำไปปฏิบัติสืบไปได้อย่างถูกต้องเท่านั้น⁶² ด้วยเหตุนี้นับเป็นพระราชพิธีเนื่องในศาสนาพราหมณ์ ซึ่งเท่ากับว่ามีที่มาจากเทพเจ้าและเป็นการประกอบพระราชพิธีขึ้นเพื่อทำให้เทพเจ้าพอพระทัยเท่านั้น จึงไม่ต้องการให้เกิดความผิดพลาดใด ๆ ขึ้น ดังจะเห็นได้จากบานแผนกที่ว่า

“สิทธิการียะ จะพรณนาด้วยทวาทศมาสราชพิธี...” และ “พิธีอันนี้ วิหารอยู่ในพิธีพราหมณ์...”⁶³

⁶¹ เรื่องกฎหมายตราสามดวง, หน้า 129-130.

⁶² โคม ไกรปกรณ์, “ตำราพระราชพิธีสมัยรัชกาลที่ 4-5 (พ.ศ. 2394-2453),” (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2542), หน้า 18-19.

⁶³ ตำราพระราชพิธีเก่าและตำราทวาทศพิธี, หน้า 5, 22.

หากพิจารณาจากจุดประสงค์ของจารีตการเขียนตำราพระราชพิธีในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นแล้วก็ถือเป็นข้อส่งเสริมกับมูลเหตุของการเขียนกฎหมายเทียบบาล นั่นคือ ต้องการให้ปฏิบัติตนต่อพระมหากษัตริย์ซึ่งเปรียบประดุจเทพเจ้าได้อย่างถูกต้องนั่นเอง แสดงให้เห็นว่าในสมัยดังกล่าวยังไม่มี การแยกแยะระหว่างความเชื่อทางศาสนากับกลไกการปกครองออกจากกันได้เลย⁶⁴ ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงเหตุผลที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงให้ความสำคัญกับการประกอบพระราชพิธีทั้งพระราชพิธีสำคัญและพระราชพิธีเนื่องในศาสนาพราหมณ์ไม่ต่างจากในสมัยกรุงศรีอยุธยามากนัก แม้จะทรงยอมรับนับถือพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำอาณาจักรก็ตาม เนื่องจากศาสนาพราหมณ์ถูกมองเป็นเพียงเรื่องของไสยศาสตร์ที่ได้เข้ามามีอิทธิพลร่วมกับพุทธศาสนาเท่านั้น ดังข้อความที่ว่า

“...บนพระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน... สมเด็จพระสังฆราชเป็นประธานสวดพระพุทธมนต์... ข้างหน้าพระที่นั่งดุสิตาภิรมย์ ตั้งพนมบัตรพลีสำหรับโหรบูชาเทวดา แลปลูกโรงพิธีพราหมณ์ เชิญเทวรูป... มีเครื่องพลีกรรม พวกพราหมณ์กินบวชทำพิธีตามลัทธิไสยศาสตร์”⁶⁵

แม้ลัทธิพราหมณ์จะเป็นเพียงเรื่องของไสยศาสตร์ที่ได้เข้ามาผสมผสานกับความเชื่อพื้นถิ่นเรื่องผีสาร และพุทธศาสนาก็ตาม แต่เมื่อพิจารณาจากการประกอบพิธีกรรมแล้ว ไม่ว่าจะเป็นพิธีกรรมสำหรับองค์พระมหากษัตริย์และพระราชวงศ์ พิธีกรรมเพื่อความอุดมสมบูรณ์ของบ้านเมือง พิธีกรรมทางศาสนา หรือพิธีกรรมทางการปกครองก็ตาม จะเห็นได้ว่าพิธีกรรมอันเป็นส่วนประกอบสำคัญของศาสนาพราหมณ์นั้นได้มีส่วนสำคัญอย่างยิ่งในการเสริมสร้างความศักดิ์สิทธิ์แห่งพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ได้เป็นอย่างมาก⁶⁶ ภายใต้การปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในสมัยกรุงรัตน-

⁶⁴ วิไลเลขา ถาวรธนสาร, เรื่องเดิม, หน้า 77.

⁶⁵ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2, หน้า 15.

⁶⁶ หม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมช, “อิทธิพลของศาสนาฮินดูต่ออารยธรรมไทย,” หน้า 1.

โกสินทร์ตอนต้นนั้น พระราชประเพณีในราชสำนัก รวมถึงพระราชพิธีต่าง ๆ ตลอดจน การเข้ามามีบทบาทของพราหมณ์ในราชสำนักในฐานะผู้ประกอบพระราชพิธีสำคัญนั้น กลายเป็นกระบวนการสร้างความศักดิ์สิทธิ์ ความชอบธรรมและสร้างพระราชอำนาจแก่ พระมหากษัตริย์ตามสภาพของสังคมในสมัยนั้นได้เป็นอย่างดี

จึงกล่าวได้ว่าสิ่งสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้เกิดความจงรักภักดี ความปลอดภัย ตลอดจนเป็นการรักษาพระราชอำนาจขององค์พระมหากษัตริย์ก็คือการประกอบพิธีกรรม⁶⁷ รวมถึงต้องเป็นพระราชพิธีที่ได้กระทำอย่างถูกต้องโดยบริบูรณ์ ทั้งในด้านของ เนื้อหาของพิธีและต้องใช้ผู้ประกอบพิธีที่มีความรู้ความสามารถ มีความเชี่ยวชาญเป็น พิเศษเท่านั้น ซึ่งนั่นก็เป็นเหตุผลเดียวกับที่กลุ่มพราหมณ์ในราชสำนักได้ให้ความสำคัญ กับการสงวนรักษาและถ่ายทอด “ความเป็นพราหมณ์” สืบต่อกันในหมู่ลูกหลานเท่านั้น ทั้งนี้ก็เพื่อรักษาบทบาทและความสำคัญในราชสำนักให้คงอยู่คู่กับสถาบันพระมหากษัตริย์ ตราบเท่าที่พราหมณ์ยังคงเป็นเสมือนเครื่องราชูปโภคของพระมหากษัตริย์ซึ่งจะขาดเสีย ไม่ได้ในขณะที่พิธีกรรมยังคงได้รับการยอมรับในฐานะที่เป็นกลไกสำคัญในการสร้าง พระราชอำนาจสืบไปนั่นเอง

---

⁶⁷ไพรัตน์ จันทระจิต, เรื่องเดิม, หน้า 37.

บทที่ 6

บทสรุป

การรับวัฒนธรรมอินเดียเป็นผลมาจากการติดต่อด้านค้าขายกันระหว่างอินเดียกับภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ถือเป็นจุดเริ่มต้นที่ทำให้วัฒนธรรมทางด้านศาสนาโดยเฉพาะศาสนาพราหมณ์และพุทธศาสนาเข้ามามีอิทธิพลในภูมิภาคนี้ ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 7 เป็นต้นมา¹ ก่อให้เกิดพัฒนาการทางวัฒนธรรมทั้งในด้านการนับถือศาสนาทั้งพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์ รวมถึงด้านการเมืองการปกครอง ทำให้มีการผสมผสานความคิดเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์เข้าด้วยกัน เนื่องจากวัฒนธรรมทางการเมืองการปกครองของอินเดียนั้นส่งผลต่อความเชื่อของสังคมโดยตรงในการยกระดับฐานะทางการเมืองการปกครองของผู้ปกครองให้เป็นที่ยอมรับของสังคมโดยปราศจากข้อสงสัย ไม่มีการแยกเป็นอิทธิพลทางศาสนาหรือการปกครองออกจากกัน โดยอาศัยการประกอบพิธีกรรมเป็นสื่อ ซึ่งส่งผลให้เกิดความเป็นรัฐหรืออาณาจักรที่มีพระมหากษัตริย์ปกครองในที่สุด

การประกอบพิธีกรรมของราชสำนักกระทำขึ้นเพื่อสร้างความชอบธรรมทางการเมืองการปกครองเพื่อให้เกิดการยอมรับจากคนหมู่มาก ทั้งนี้ก็เพื่อก่อให้เกิดเสถียรภาพในการใช้อำนาจทางการเมืองการปกครอง ดังนั้น การประกอบพิธีกรรมของรัฐจึงต้องกระทำอย่างระมัดระวังมุ่งสร้างศักยภาพทางการเมืองการสื่อสาร ทั้งนี้เมื่อความเชื่อทางการเมืองการปกครองดังกล่าวเข้าผสมผสานกับความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ ตลอดจนความเชื่อทางไสยศาสตร์ซึ่งมีการประกอบพิธีกรรมขึ้นเพื่อบูชาเทพเจ้าเป็นหลัก ทำให้พิธีกรรมมีความหมายทั้งด้านศาสนาและการปกครองในเวลาเดียวกัน เช่นเดียวกับการปกครองของไทย ตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยซึ่งได้รับอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์มาจากอาณาจักรเขมรนั้น ปรากฏร่องรอยอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์เรื่อยมา พระมหากษัตริย์ถือว่าเป็นผู้นำสูงสุดทั้งด้านการปกครองและศาสนา โดยมีพราหมณ์ในราชสำนักถวายคำปรึกษาและมีการประกอบพระราชพิธี

---

¹ ยอร์ช เซเดส์, เรื่องเดิม, หน้า 46.

ตามคัมภีร์พระเวท² อิทธิพลของศาสนาพราหมณ์ปรากฏชัดเจนในสมัยกรุงศรีอยุธยา ผ่านการปกครองแบบทวารวดี ซึ่งเป็นแนวคิดทางการเมืองที่ถือว่าพระมหากษัตริย์ คือ สมมติเทพจุติลงมา เพื่อปกครองและนำพาบ้านเมืองไปสู่ความเจริญรุ่งเรือง

ภาพลักษณ์ความเป็นเทพอวตารของพระมหากษัตริย์ถือเป็นจุดสำคัญในการสร้างพระราชอำนาจ เนื่องจากภาวะความเป็นเทพนั้นได้สร้างความชอบธรรมทางการเมือง การประกอบพระราชพิธีจึงกลายเป็นขั้นตอนสำคัญในการสร้างความเป็นเทพอวตารให้เป็นที่ยอมรับ ดังจะเห็นได้จากความซับซ้อนตลอดจนบรรยากาศอันน่าเกรงขามของพระราชพิธีต่าง ๆ ช่วยสร้างภาพความศักดิ์สิทธิ์แก่สถาบันพระมหากษัตริย์ให้เป็นรูปธรรมขึ้นได้ โดยเฉพาะพระราชพิธีบรมราชาภิเษก นอกจากพระราชพิธีแล้ว พระมหากษัตริย์จำเป็นต้องรักษาความเป็นเทพอวตารให้สูงส่งสืบไป ดังจะเห็นได้จากการเป็นเจ้าของเครื่องราชูปโภค เครื่องราชกกุธภัณฑ์ ปราสาทราชวัง กฎมณเฑียรบาล คำราชาศัพท์ พระราชพิธีสำหรับพระราชวงศ์ กรมภูษามาลาที่รับผิดชอบเครื่องราชกกุธภัณฑ์ ฯลฯ พระราชพิธีสำคัญพิธีหนึ่งของไทย คือ พระราชพิธีศรีสัจปานกาล (พระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา) ซึ่งในรายละเอียดของการประกอบพระราชพิธีว่าเป็นการเสริมสร้างภาพลักษณ์ความเป็นเทพอวตารของพระมหากษัตริย์เป็นอย่างมาก สังคมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีความเชื่อว่าพระมหากษัตริย์เป็นเสมือนพระนารายณ์ พระอิศวร หรือพระอินทร์จุติบนโลกเพื่อปราบกบฏ ดังนั้นในกรณีที่พระมหากษัตริย์ทรงขึ้นครองราชย์โดยการชิงอำนาจจากราชวงศ์เก่า การเมืองและสังคมเกิดความวุ่นวาย จึงมีการให้คำอธิบายให้เกิดความชอบธรรมในการครองราชย์ของพระมหากษัตริย์และพระราชวงศ์ใหม่ว่าเป็นพระสมมติเทพมาปกครองเพื่อปราบกบฏ หรือเป็นผู้มีบุญบารมีสูงที่สุด พระราชพิธีเป็นเครื่องมือที่ใช้สำหรับสร้างความชอบธรรมในการครองราชย์ให้แก่ผู้ปกครองคนใหม่ เป็นการให้ความเชื่อทางศาสนาให้เป็นประโยชน์ทางการเมืองการปกครอง ลักษณะสำคัญประการหนึ่งของการปกครองแบบทวารวดี คือ ความคิดที่ว่ารัฐจะดำรงอยู่ได้อย่างสงบเรียบร้อยก็ต้องอาศัยพระราชอำนาจที่ยิ่งใหญ่และเป็นอันเด็ดขาดของพระมหากษัตริย์เข้าควบคุม ฉะนั้น ผลจากการประกอบพิธีกรรมเพื่อ

² องค์การศาสนาพราหมณ์-ฮินดู, เรื่องเดิม, หน้า 16-17.

สร้างความเป็นเทพอวตารแด่พระมหากษัตริย์นั้น จึงเป็นการสร้างพระราชอำนาจอันชอบธรรมในการปกครองนั่นเอง

พราหมณ์ในราชสำนักมีบทบาทความสำคัญเคียงคู่กับสถาบันพระมหากษัตริย์อย่างต่อเนื่องมาโดยตลอดนับตั้งแต่ครั้งสมัยกรุงสุโขทัยเป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน เนื่องจากศาสนาพราหมณ์มีอิทธิพลอยู่ร่วมกับพุทธศาสนาอันเป็นศาสนาประจำชาติของไทยในการดำเนินวิถีชีวิตของทุกคนในสังคมตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย เมื่อสังคมให้การยอมรับ และปฏิบัติตามจนอาจกล่าวได้ว่า กลายเป็นประเพณีของชาติไปโดยปริยาย นับเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องโดยตรงต่อองค์พระมหากษัตริย์ซึ่งเป็นเทพอวตาร แม้แต่องค์พระจักรพรรดิราชก็ตาม ซึ่งต้องมีความวิเศษเหนือชนชั้นทั่วไป การแสดงออกในพระราชพิธีเป็นประการหนึ่งที่บ่งบอกว่าเป็นเทพจุติ³ พระราชพิธีมีความสลับซับซ้อน เข้าใจยากและดูเหมือนจะไม่ต้องการให้มีผู้ใดเข้าใจมูลเหตุในการประกอบพระราชพิธี หรือรายละเอียดของพิธี เหตุประการหนึ่ง คือ พราหมณ์เท่านั้นที่รู้และเข้าใจแจ่มแจ้งกว่าชนชั้นอื่น ๆ การประกอบพระราชพิธีมีขึ้นเพื่อความศักดิ์สิทธิ์และเพื่อเป็นสิริมงคลทั้งต่อสถาบันพระมหากษัตริย์และบ้านเมือง และเพื่อให้พระราชพิธีมีความศักดิ์สิทธิ์ดังที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น จำเป็นจะต้องให้ความสำคัญกับรายละเอียดในการประกอบพระราชพิธีอย่างละเอียดถูกต้องครบถ้วนในแต่ละขั้นตอน ทั้งนี้ก็หมายเพื่อแสดงความศักดิ์สิทธิ์แห่งพิธีอันควรแก่พระราชอำนาจอันสูงสุดประดุจเทพอวตารทั้งสิ้น

พระราชพิธีสำคัญของไทยล้วนเป็นพระราชพิธีอันสืบเนื่องมาจากความเชื่อของศาสนาพราหมณ์แทบทั้งสิ้น พราหมณ์จึงมีบทบาทสำคัญต่อในราชสำนักในฐานะที่เป็นผู้ประกอบพระราชพิธี นอกจากนี้ พราหมณ์ยังมีบทบาททางด้านการปกครองด้วย ดังจะเห็นได้จากตำแหน่งทางด้านการศาลและยุติธรรม ในฐานะที่เป็นผู้รู้และเชี่ยวชาญในคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ ซึ่งเป็นกฎหมายสำคัญของไทยมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ตลอดจนตำแหน่งพราหมณ์ที่ปรากฏในกรมต่าง ๆ อาทิ กรมวัง กรมพราหมณ์หลวง กรมโหร เป็นต้น สถานะของพราหมณ์จึงค่อนข้างสูงและเป็นที่ยอมรับของสังคม การนำพราหมณ์ในลัทธิไวษณพนิกายจำนวนมากเข้ามาจากเมืองเขมรในสมัยของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ อีก

³ สายชล สัตยานุรักษ์, เรื่องเดิม, หน้า 202-204.

ทั้งการเติบโตอย่างต่อเนื่องของชุมชนพราหมณ์ในลัทธิไศวนิกาย เมืองนครศรีธรรมราช เป็นเครื่องยืนยันในความสำคัญของสถานะและบทบาทของพราหมณ์ในราชสำนักได้เป็นอย่างดี พราหมณ์จากนิกายสำคัญของศาสนาพราหมณ์ทั้งสองนิกายได้รับราชการในราชสำนักไทย ความเชี่ยวชาญในเรื่องคัมภีร์พระเวทของพราหมณ์โดยเฉพาะในส่วนที่ว่าด้วยการปฏิบัติบูชาเทพเจ้า ทำให้ได้มีบทบาทสำคัญในการกำหนดระเบียบแบบแผนต่าง ๆ ในราชสำนัก ทั้งนี้ก็เพื่อให้มีการปฏิบัติอย่างเหมาะสมแก่ฐานะองค์สมมติเทพ ซึ่งเป็นการแสดงพระราชอำนาจในพระมหากษัตริย์ในอีกโลกหนึ่ง

การให้ความสำคัญกับการประกอบพระราชพิธีจะเห็นได้จากกฎมณเฑียรบาล ซึ่งเป็นกฎหมายในการรักษาวัง หรือธรรมเนียมในราชสำนักมีบทบัญญัติที่ตราไว้ว่าด้วยการประกอบพระราชพิธีสำคัญต่าง ๆ โดยเฉพาะพระราชพิธีสิบสองเดือน แสดงให้เห็นถึงความจำเป็นในการประกอบพระราชพิธีอย่างถูกต้องเพื่อให้สมกับพระราชอำนาจทั้งปวงของพระมหากษัตริย์ ในฐานะผู้นำสูงสุดของแผ่นดิน ด้วยเหตุนี้ราชสำนักจึงจำเป็นต้องอาศัยพราหมณ์ ซึ่งพราหมณ์เป็นบุคคลเพียงกลุ่มเดียวเท่านั้นที่สามารถประกอบพระราชพิธีได้อย่างถูกต้องและให้เกิดเลื่อมใสศรัทธาได้เสมอมา พระมหากษัตริย์ทรงผ่านการประกอบพระราชพิธีอย่างถูกต้องเท่านั้นที่ถือว่าตนเป็นพระมหากษัตริย์โดยสมบูรณ์ แล้วจึงสามารถมีพระบรมราชโองการได้ การประกอบพระราชพิธีนับเป็นบทบาทที่สำคัญที่สุดของพราหมณ์มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับพระราชอำนาจแห่งพระมหากษัตริย์มาโดยตลอด แม้ว่าการเสด็จไปในพระราชพิธีหรือพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้จัดพิธีการตามลัทธิพราหมณ์ไม่ได้บ่งบอกว่าพระองค์ทรงเชื่อถือหรือจำต้องเชื่อถือตามความเชื่อในมูลเหตุการประกอบพระราชพิธี ซึ่งส่วนใหญ่มีรากฐานมาจากศาสนาพราหมณ์ก็ตาม⁴ แต่การเสด็จเป็นประธานในพระราชพิธี ตลอดจนการพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้จัดพิธีขึ้นก็จัดว่าเป็นหน้าที่ที่พระมหากษัตริย์ต้องทรงกระทำ โดยคตินั้นคือทรงเป็นผู้นำความผาสุกสถาพรมาสู่ราชอาณาจักร ดังจะเห็นได้จากพระราชพิธีเกี่ยวกับการเพาะปลูก หรือแม้แต่พระราชพิธีทางการปกครองก็เช่นกัน ทุกพิธีล้วนมีจุดมุ่งหมายเพื่อรักษาความสงบสุขของบ้านเมือง ตลอดจนนำพาบ้านเมืองไปสู่ความเจริญ นั่นคือ ความมั่นคง

⁴ศรีศักร วัลลิโภดม, กฎหมายตราสามดวงกับความเชื่อของไทย, หน้า 50.

ทั้งด้านทางเมืองและด้านเศรษฐกิจนั่นเอง จุดมุ่งหมายในการประกอบพระราชพิธีดังกล่าว มีความเชื่อมโยงกับความเชื่อในภาวะเทพอวตารของพระมหากษัตริย์ที่จุติลงมาเพื่อปราบ ยุคเข็ญและนำพาบ้านเมืองสู่ความผาสุกสืบไป และเมืองที่มีผู้นำเป็นเสมือนเทพอวตารย่อม พบพานแต่ความเจริญรุ่งเรือง เนื่องจากเป็นเมืองภายใต้การปกครองของเทพ ผู้ซึ่งได้รับการยอมรับจากเหล่าทวยเทพ ตลอดจนผีที่สังคมให้การยอมรับถือ อาทิ พระเสื้อเมือง ทรงเมือง ซึ่งสถิตย์ยังพระหลักเมือง เป็นต้น

การสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ ใน พ.ศ. 2325 ซึ่งถือได้ว่าเป็นการปิดฉากเมืองเก่า ลงโดยสิ้นเชิง ทั้งกรุงศรีอยุธยาและกรุงธนบุรี พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกใน ฐานะผู้นำแห่งราชวงศ์ใหม่ทรงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องเร่งสร้างความชอบธรรม ในการขึ้นครองราชย์ เพื่อสร้างพระราชอำนาจอันเด็ดขาดในการปกครองบ้านเมือง สืบเนื่อง จากปัญหาความวุ่นวายในปลายรัชสมัยของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ทั้งเรื่องการก่อการ จลาจลของกบฏกลุ่มต่าง ๆ และภาวะสงครามกับพม่าก่อให้เกิดปัญหาด้านการเกณฑ์กำลังพล ความถดถอยทางเศรษฐกิจและสังคม จึงต้องเร่งสร้างความเชื่อมั่นในพระนครแห่งใหม่ และพระราชวงศ์ใหม่เป็นการเร่งด่วน สิ่งสำคัญประการหนึ่งในการสร้างความภาคภูมิใจและ ความมั่นคงให้กับสถาบันพระมหากษัตริย์ได้อย่างมีประสิทธิภาพคือการประกอบพิธีกรรม⁵¹ ในด้านการสร้างกรุงเทพมหานคร พระองค์ทรงโปรดฯ ให้ประกอบพิธียกเสาหลักเมือง ขึ้นก่อนการสร้างพระราชวัง ตลอดจนการตั้งเสาชิงช้าและโบสถ์พราหมณ์ยังใจกลาง พระนคร ทั้งนี้เป็นการอาศัยอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในทางศาสนาพราหมณ์สร้างความมั่นคง แก่กรุงเทพมหานครและสร้างขวัญกำลังใจแก่ไพร่พล

ในการประกอบพระราชพิธีปราบดาภิเษกอย่างย่อ ในวันที่ 10 มิถุนายน พ.ศ. 2325 และการประกอบพระราชพิธีอย่างเต็มรูปแบบตามโบราณราชประเพณีอีกครั้งใน พ.ศ. 2328 สะท้อนให้เห็นถึงความพยายามในการสร้างความชอบธรรมของการขึ้นครองราชย์และ ตั้งราชวงศ์ใหม่ได้เป็นอย่างดี เนื่องจากการแสวงหาสิทธิธรรมด้วยวิธีการต่าง ๆ นำไปสู่ เสถียรภาพของสถาบันพระมหากษัตริย์ได้ในที่สุด ไม่ว่าจะเป็นการสร้างเมืองหลวงแห่ง ใหม่ ตลอดจนการฟื้นฟูพระราชพิธีเก่าขึ้นอีกครั้ง อาทิ พิธีสมโภชรับช้างเผือก การจัดให้

⁵¹ไพรัตน์ จันทระจิต, เรื่องเดิม, หน้า 37.

มีพิธีโสกันต์เจ้าฟ้าตามแบบอย่างกรุงศรีอยุธยา การประดิษฐานพระราชวงศ์ ฯลฯ การกระทำพิธีต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนมีการประกาศให้ประชาชนรับรู้อย่างทั่วถึง เพื่อสร้างความเชื่อมั่นศรัทธาในพระบารมี สืบเนื่องมาจากความพยายามในการสร้างพระราชอำนาจอันชอบธรรมผ่านพิธีกรรมนี้เองทำให้พราหมณ์เข้ามามีบทบาทสำคัญในกรุงรัตนโกสินทร์ในฐานะที่เป็นสถาบันหนึ่งของชาติ บทบาทในการสร้างความเชื่อมั่นในสถาบันพระมหากษัตริย์ส่งผลโดยตรงต่อการเสริมสร้างเสถียรภาพทางการเมืองและสังคมอย่างมีประสิทธิภาพ บทบาทของพราหมณ์เป็นสิ่งที่ขาดเสียไม่ได้ตราบดีที่สังคมยังคงให้การยอมรับ เชื่อถือ ศรัทธาและมีประสิทธิภาพทางการเมืองโดยเฉพาะความหมายทางการเมืองการปกครองและความมั่นคงปลอดภัยในการดำรงชีวิต แม้จะมีการให้คำอธิบายการประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ในฐานะโดยที่เป็นชาวพุทธ ดังคำกล่าวที่ว่า

“แต่การพิธีใดทั้งปวงนั้นก็ย่อมเลือกเฟ้นแต่การสุจริตในไครทวาร...ทำไปตามเคย ตกอยู่ในเคยทำมาแล้วก็ทำดีกว่าไม่ทำ และการที่ทำนั้นก็ไม่ใช่เป็นโทษอันใด”⁶

แต่กระนั้นก็ต้องยอมรับว่าการประกอบพระราชพิธีแต่ละครั้งมีความหมายมากกว่าการทำตามประเพณีที่เคยทำสืบต่อกันมา ไม่เช่นนั้นคงไม่มีการให้ความสำคัญต่อการประกอบพระราชพิธีตามแบบโบราณราชประเพณีโบราณโดยละเอียด หรือแม้แต่การรื้อฟื้นพระราชพิธีบางอย่างขึ้นใหม่ การพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ตั้งชุมชนพราหมณ์และเสาชิงช้า ณ จุดที่เชื่อว่าเป็นกึ่งกลางของพระนครก็เป็นการสะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของการมีพราหมณ์เข้ารับราชการในราชสำนัก จึงอาจกล่าวได้ว่าพราหมณ์ในราชสำนักเป็นเสมือนเครื่องราชูปโภคอย่างหนึ่งที่สถาบันพระมหากษัตริย์จะขาดเสียไม่ได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อเริ่มต้นสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชผู้ก่อตั้งราชวงศ์จักรีและพระนครแห่งใหม่นามว่า กรุงเทพมหานคร ภายหลังการล่มสลายของกลุ่มอำนาจเก่าและเมืองเก่าอย่างกรุงศรีอยุธยาและกรุงธนบุรี

⁶พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชพิธีสิบสองเดือน, หน้า 3.

บรรณานุกรม

- กฎหมายตราสามดวง เล่ม 1. กรุงเทพฯ: องค์การคำครุสภา, 2515.
- กรมศิลปากร. จารึกสมัยสุโขทัย. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2527.
- กรรณิการ์ ศาตรปรง. ราชธิดา สามก๊ก และไซอัน โลกทัศน์ชนชั้นนำไทย. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ธรรมศาสตร์, 2541.
- กองวรรณกรรมประวัติศาสตร์. “นางนพมาศ หรือ คำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์.” ใน วรรณกรรมสมัยสุโขทัย, หน้า 225-292. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2539.
- กาญจนา สุวรรณวงศ์. “วิถีชีวิต พิธีกรรมและการชำระเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของกลุ่มพราหมณ์ราชสำนักในสังคมไทย: ศึกษากรณี เทวสถานโบสถ์พราหมณ์พระนคร.” วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539.
- กาญจนา คพพันธุ์. “โล้ชิงช้า.” วารสารเมืองโบราณ 3, 2 (มกราคม-มีนาคม 2520): 110-121.
- _____. “โล้ชิงช้า.” วารสารเมืองโบราณ 3, 3 (เมษายน-มิถุนายน 2520): 96-110.
- _____. ภูมิศาสตร์วัดโพธิ์ เล่ม 3. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์รวมสาส์น, 2518.
- กำธร กุลชล และทรงสรรค์ นิลกำแหง. “วิวัฒนาการทางกายภาพของกรุงรัตนโกสินทร์ ฝั่งตะวันออก: ตั้งแต่ก่อนเริ่มสร้างกรุงจนถึงสมัยเปลี่ยนแปลงระบบการปกครอง.” วารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร 4, 5 (ธันวาคม 2523-ธันวาคม 2525): 224-227.
- คณะกรรมการพิจารณาและจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี. ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 1. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, 2521.
- คำให้การชาวกรุงเก่า คำให้การขุนหลวงหาวัด และพระราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์คลังวิทยา, 2515.
- คำให้การชาวกรุงเก่า. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2468.
- คึกฤทธิ์ ปราโมช, หม่อมราชวงศ์. เรื่องลัทธิและนิยาย. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สยามรัฐ, 2531.

คึกฤทธิ์ ปราโมช, หม่อมราชวงศ์. “อิทธิพลของศาสนาฮินดูต่ออารยธรรมไทย.” ใน
ปาฐกถาชุด “สิรินธร.” หน้า 1-16. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
2536.

_____. **ลักษณะไทย เล่ม 1.** กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2525.

งามพิศ สัตย์สงวน. **การทำหน้าที่ที่กำลังเปลี่ยนแปลงของสถาบันศาสนาในกรุงเทพ-
มหานคร: กรณีศึกษาพราหมณ์-ฮินดู เทวสถานโบสถ์พราหมณ์.** ม.ป.ท., 2545.

จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. **พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา
เล่ม 2.** กรุงเทพฯ: สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2516.

จักรชัย อภิชาติบุตร. “ศาสนาพราหมณ์ในประเทศไทย.” **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตร-
มหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศิลปากร,** 2515.

จิราธร ชาติศิริ และพิมพ์พรรณ ถ้ายอง. “แผนภูมิโครงสร้างกฎหมายเทียบบาล.” ใน
รายงานวิจัย เรื่อง กฎหมายเทียบบาล ฉบับเฉลิมพระเกียรติ, หน้า 291-320.

กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2548.

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. **พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระจุลจอม-
เกล้าเจ้าอยู่หัวทรงวิจารณ์เรื่องพระราชพงศาวดารกับเรื่องพระราชประเพณีการตั้ง
พระมหาอุปราช.** กรุงเทพฯ: สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร,
2546. (พิมพ์เนื่องในงานฉาปนกิจศพ นายพงษ์เจริญ ส่งศิริ วันที่ 20 กุมภาพันธ์
2516)

_____. **พระราชพิธีสิบสองเดือน.** กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์บรรณาคาร, 2542.

เจษฎา พรไชยา. **พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ของประเทศไทยกับประเทศอังกฤษ.**

กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546.

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. **วัฒนธรรมไทยกับขบวนการเปลี่ยนแปลงสังคม.** กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538.

ชลดา เรืองรักษ์ลิขิต. **อ่านโองการแข่งน้ำ ฉบับวิเคราะห์และถอดความ.** กรุงเทพฯ:

สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547.

ชวิน รัชสิพราหมณกุล และพิบูลย์ นาควานิช, ผู้รวบรวม. ประวัติและหลักธรรมศาสนา
พราหมณ์-ฮินดู. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา, 2529.

ชัย เรื่องศิลป์. ประวัติศาสตร์สังคมไทยสมัยโบราณก่อนศตวรรษที่ 25. พิมพ์ครั้งที่ 3.
กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ต้นอ้อแกรมมี, 2539.

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. “มองประวัติศาสตร์ต้นรัตนโกสินทร์.” วารสารศิลปวัฒนธรรม
2, 6 (เมษายน 2524): 15-18.

ณัฐภัทร จันทวิช. พระราชพิธีบรมราชาภิเษก. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์รุ่งอรุณ, ม.ป.ป.

ดนัย ไชยโยธา. นานาศาสนา. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2531.

_____. ประวัติศาสตร์ไทย: ยุคก่อนประวัติศาสตร์ถึงสิ้นอาณาจักรสุโขทัย. กรุงเทพฯ:
สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, 2546.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. ตำนานพราหมณ์เมือง
นครศรีธรรมราช. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒนากร, 2473. (พิมพ์เนื่อง
ในงานพระราชทานเพลิงศพอำมาตย์เอกพระยารัษฎานุประดิษฐ์ สิ้นชีพิตักษิติน
ณ อยุธยา วันที่ 25 กันยายน 2499)

_____. ตำนานพิธีตรุษ. กรุงเทพฯ: ม.ป.ท, 2503.

_____. ไทยรบพม่า. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์รุ่งวัฒนา, 2514.

_____. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร,
2548.

_____. ลักษณะการปกครองสยามแต่โบราณ. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2498.

โดม ไกรปกรณ์. “ตำราพระราชพิธีสมัยรัชกาลที่ 4-5 (พ.ศ. 2394-2453).” วิทยานิพนธ์
ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2542.

ตำราแบบธรรมเนียมในราชสำนักครั้งกรุงศรีอยุธยา กับพระราชวิจารณ์ของสมเด็จพระ

กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมประวัติศาสตร์, 2539.

ตำราพระราชพิธีเก่าและตำราทวาทศพิธี. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม,
2548.

ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1 (ปรับปรุงใหม่).

กรุงเทพฯ: องค์การคำคุณุสภา, 2526.

_____. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2. กรุงเทพฯ: องค์การคำคุณุสภา, 2504.

ธิดา สารยา. รัฐโบราณในภาคพื้นเอเชียตะวันออกเฉียงใต้: กำเนิดและพัฒนาการ.

กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, 2537.

นริศรานุวัตติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ. ศาสน์สมเด็จพระ เล่ม 1 (ปรับปรุงใหม่). กรุงเทพฯ:

กรมศิลปากร, 2516.

_____. ศาสน์สมเด็จพระ เล่ม 14. กรุงเทพฯ: องค์การคำคุณุสภา, 2505.

นามานุกรมขนบประเพณีไทย หมวดพระราชพิธีและรัฐพิธี. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2546.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. กรุงแตก พระเจ้าตากฯ และประวัติศาสตร์ไทยว่าด้วยประวัติศาสตร์

และประวัติศาสตร์นิพนธ์. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน, 2545.

_____. การเมืองไทยสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน, 2536.

_____. ประวัติศาสตร์กรุงรัตนโกสินทร์ในพระราชพงศาวดารอยุธยา. กรุงเทพฯ:

สำนักพิมพ์บรรณกิจ, 2523.

นิยะดา เหล่าสุนทร. การฟื้นฟูอักษรศาสตร์ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า-

จุฬาโลกมหาราช. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เลียงเชียง, ม.ป.ป.

บันทึกกับสัง สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยาพิชัยดาบหัก ประทานหม่อมราชวงศ์ สุนทราทิ

สวัสดิกุล. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เคล็ดไทย, 2530.

บารบประปักษ์, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ามหามาลา กรมพระยา. โคลงพระราชพิธี-

ทวาทศมาส. กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2545.

ประชาภิกรจักร, ผู้เรียบเรียง, พระยา. ประวัติศาสตร์. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม,

2499.

ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 67 จดหมายเหตุเกี่ยวกับเขมรและญวนในรัชกาลที่ 3 ตอนที่ 1.

กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์นิมิตอักษร, 2502.

ประเสริฐ ฐ นคร. งานจารึกและประวัติศาสตร์ของ ประเสริฐ ฐ นคร. กรุงเทพฯ: ม.ป.ท.,
ม.ป.ป.

ปราณี กล่ำส้ม, ผู้เรียบเรียง. “บทสัมภาษณ์พระครูวามเทพมุนี (พราหมณ์ชวิน
รังสีพราหมณกุล) รักษาการณั้วหน้าเทวสถานโบสถ์พราหมณ์.” วารสารเมือง
โบราณ 9, 15 (มกราคม-มีนาคม 2534): 43-44.

_____. “เสาชิงช้าหน้าโบสถ์พราหมณ์.” วารสารเมืองโบราณ 17, 1 (มกราคม-มีนาคม
2534): 42-48.

ปรีชา นุ่นสุข. “ร่องรอยชุมชนโบราณของพราหมณ์ในนครศรีธรรมราช.” วิทยานิพนธ์
ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2527.

ปรีดี พิศณุวิทย์. “กฎหมายเทียรบาล: ความสำคัญ โครงสร้าง และเนื้อหา.” ใน รายงานวิจัย
เรื่อง กฎมณเทียรบาล ฉบับเฉลิมพระเกียรติ, หน้า 277-278. กรุงเทพฯ: สำนักงาน
กองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2548.

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์นานมีบุคส์,
2545.

พรพรรณ เกิดพล. “การเปลี่ยนแปลงคติความเชื่อเรื่องเสาหลักเมืองในสมัยกรุงรัตน-
โกสินทร์ ตั้งแต่ พ.ศ. 2325-2535.” วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต,
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2542.

พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับสมเด็จพระพนรัตน์วัดพระเชตุพน. กรุงเทพฯ:
สำนักพิมพ์คลังวิทยา, 2514.

พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 2. กรุงเทพฯ: สำนักวรรณกรรมและ
ประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2548.

พลูหลวง. เทวโลก. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, 2530.

พิบูลย์ นาควานิช. “พราหมณ์คือใคร.” ใน ประวัติและหลักธรรมศาสนาพราหมณ์และ
พระราชพิธีตรียัมปวาย-ตรีปวาย, หน้า 50-112. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2531.

พิเศษ เจียจันทร์พงษ์. ศาสนาและการเมืองในประวัติศาสตร์สุโขทัย-อยุธยา. กรุงเทพฯ:

สำนักพิมพ์ศิลปวัฒนธรรม, 2545.

พุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, พระบาทสมเด็จพระ. งามเกียรติ เล่ม 1. กรุงเทพฯ: องค์การค้า

คุรุสภา, 2507.

_____. งามเกียรติ เล่ม 3. กรุงเทพฯ: องค์การค้าคุรุสภา, 2507.

_____. งามเกียรติ เล่ม 7. กรุงเทพฯ: องค์การค้าคุรุสภา, 2507.

_____. งามเกียรติ เล่ม 11. กรุงเทพฯ: องค์การค้า คุรุสภา, 2507.

_____. อุณรุท. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2545.

โพยม เลขยานนท์. “กฎหมายเทียรบาล.” ใน สารานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม 1,

หน้า 40-44. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, 2498.

ไพรัตน์ จันชิต. “ความคิดทางการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจและสังคมในสมัยรัตน-

โกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ. 2325-2394).” ปริญญานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต,

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2527.

มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. เทพเจ้าและสิ่งน่ารู้. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์

ศรีปัญญา, 2547.

มณีปิ่น พรหมสุทธธีรักษ์. “บทละครเรื่องรามเกียรติ์: ภาพสะท้อนพระพุทธรูปเจ้า-

โลกมหาราช.” วารสารอักษรศาสตร์มหาวิทยาลัยศิลปากร 5, 2 (กันยายน

2525): 13-19.

มัลลิกา มัสอูดี. “การสถาปนาศูนย์กลางอำนาจใหม่ที่กรุงธนบุรีและกรุงเทพฯ.” ใน

ประวัติศาสตร์ไทย, หน้า 327-400. นนทบุรี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัย-

ธรรมราชา, 2532.

ไมเคิล ไรท์. “หลายรสหลายเรื่อง.” ศิลปวัฒนธรรม 7, 8 (มิถุนายน 2529): 54-55.

_____. โองการแช่งน้ำ. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน, 2543.

ยอร์ช เซเดส์. ชนชาติต่าง ๆ ในแหลมอินโดจีน. แปลโดย ปัญญา บริสุทธิ์. กรุงเทพฯ:

สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2525.

รวมเรื่องราชาภิเษก ธรรมเนียมราชตระกูลในกรุงสยาม พระราชทานอุทิศและอธิบายว่าด้วย
ยศเจ้า. กรุงเทพฯ: สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2546.

(พิมพ์เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพ พลอากาศตรีจ้านง ผุสสรณ์มาลัย
ณ วัดพระศรีมหาธาตุวรมหาวิหาร วันที่ 13 ธันวาคม 2546).

เรื่องกฎหมายตราสามดวง. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อุดมศึกษา, 2521.

วรพร ภู่งศ์พันธุ์. “ภาพลักษณ์ของสถาบันกษัตริย์ในกฎหมายเทียรบาล.” วารสารศิลปากร
23, 3 (มิถุนายน 2546): 176-177.

_____. “ภาพลักษณ์สถาบันกษัตริย์ในกฎหมายเทียรบาล.” ใน รายงานวิจัย เรื่อง กฎ
มณเทียรบาล ฉบับเฉลิมพระเกียรติ, หน้า 165-258. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุน
สนับสนุนการวิจัย, 2548.

วันดี อิ่มสวาท. “พราหมณ์ในคัมภีร์พระไตรปิฎก.” วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต,
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521.

วามเทพมูณี, พระราชครู. “พราหมณ์ในนครศรีธรรมราช.” ใน รายงานการสัมมนา
ประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราช, หน้า 544-545. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์กรุงสยาม
การพิมพ์, 2521.

วินัย พงศ์ศรีเพียร. รายงานวิจัยเรื่องกฎหมายเทียรบาล ฉบับเฉลิมพระเกียรติ. กรุงเทพฯ:
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2548.

วินัย พงศ์ศรีเพียร และวีรวัลย์ งานสันติกุล, บรรณาธิการ. นิติปรัชญาไทย ประกาศ
พระราชปรารภ หลักอินทภาษ พระธรรมศาสตร์ และ On the Laws of Mu'ung
Thai or Siam. กรุงเทพฯ: ม.ป.ท., 2549.

วิมลศิริ ร่วมสุข. ประวัติวรรณคดีสันสกฤตยุคพระเวท. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สหสยาม-
พัฒนา, 2522.

วิไลเลขา ถาวรชนสาร. ชนชั้นนำไทยกับการรับวัฒนธรรมตะวันตก. กรุงเทพฯ: สำนัก-
พิมพ์เมืองโบราณ, 2545.

ศรีศักร วัลลิโภดม. กฎหมายตราสามดวงกับความเชื่อของไทย. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์
เมืองโบราณ, 2545.

ศรีศักร วัลลิโภดม. ความหมายพระบรมธาตุในอารยธรรมสยามประเทศ. กรุงเทพฯ:

สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, 2546.

ศักดิ์ศรี แย้มนาคดา. “ปูโรหิต.” ใน สารานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม 19, หน้า

11953. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, 2499.

ศุภรัตน์ เลิศพาณิชย์กุล. แนวพระราชดำริแก้รัชกาล. กรุงเทพฯ: องค์การตำราสุสภา, 2527.

สันติ เล็กสุขุม. ศิลปะสุโขทัย. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, 2540.

สายชล สัตยานุรักษ์. พุทธศาสนากับแนวคิดทางการเมืองในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระ

พุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน, 2546.

สิริวัฒน์ คำวันสา. อิทธิพลของวัฒนธรรมอินเดียในเอเชียอาคเนย์ (เน้นประเทศไทย).

กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, 2522.

สุกัญญา ห่อประทุม. “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องปูโรหิตในวรรณคดีสันสกฤตและใน

วัฒนธรรมไทย.” วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,

2530.

สุจิตต์ วงษ์เทศ, บรรณาธิการ. พลังประวัติศาสตร์แคว้นสุโขทัย. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์

มติชน, 2545.

_____. ไม่มีนางนพมาศ ไม่มีลอยพระทอง สมัยสุโขทัย. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน,

2545.

_____. อภินิหารบรรพบุรุษและปฐมวงศ์. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน, 2545.

สุนทร ชิตินทรานนท์. “ลิลิตโองการแช่งน้ำและพระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา.”

วารสารมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 9, 1 (กรกฎาคม-กันยายน 2522): 32-52.

สุภัทรดิศ ดิศกุล, หม่อมเจ้า. ศิลปะในประเทศไทย. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร,

2539.

_____. ประวัติศาสตร์เอเชียอาคเนย์ถึง พ.ศ. 2000. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์สำนักนายกรัฐมนตรี,

รัฐมนตรี, 2522.

สุภาพรณ ฌ บางช้าง. **ขนบธรรมเนียมประเพณี: ความเชื่อและแนวปฏิบัติในสมัย
กรุงสุโขทัยถึงสมัยอยุธยาตอนกลาง**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, 2535.

สุรพงษ์ โสธนะเสถียร. “รามเกียรติ์: การแปลความหมายทางเมือง.” **ดุชนิพนธ์รัฐศาสตร์-
ดุชนิพนธ์**, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526.

สุวันดี ตั้งวิเศษชน. “บทบาทของพราหมณ์ในราชสำนักรัตนโกสินทร์ตอนต้น.” **วิทยานิพนธ์
ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2531.

เสถียร พันธะรังษี. **ศาสนาเปรียบเทียบ**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สุภาพใจ, 2542.

องค์การศาสนาพราหมณ์-ฮินดู. **ประวัติและหลักธรรมศาสนาพราหมณ์-ฮินดู**. กรุงเทพฯ:
โรงพิมพ์การศาสนา, 2525.

อนุমানราชชน, พระยา. **ความสัมพันธ์ระหว่างศาสนาพราหมณ์พุทธและจีนในแง่
ประวัติศาสตร์**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ศูนย์การพิมพ์, 2511.

_____. **ลัทธิของเพื่อน**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์คลังวิทยา, 2514.

อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์. **การเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ของชนชั้นผู้นำไทย ตั้งแต่รัชกาลที่ 4 -
พ.ศ. 2475**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2541.

อรุณศักดิ์ กิ่งมณี. “เทพประติมาน ในงานจิตรกรรมศึกษาเฉพาะกรณีเทพผู้พิทักษ์อุโบสถ
และวิหารสมัยรัตนโกสินทร์.” **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, มหาวิทยาลัย-
ศิลปากร, 2540.

อัสมิงพวงศ์ ฉัตราคม. **ปัญหาของเกษตรกรไทยในระบบเศรษฐกิจเปิด (พ.ศ. 2398-2504).**
กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2532.

อาคม พัตติยะ และนิธิ เอียวศรีวงศ์. **ศรีรามเทพนคร รวมความเรียงว่าด้วยประวัติศาสตร์
อยุธยาตอนต้น**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน, 2545.

อุครินทร์ วิริยะบุรณะ, ผู้รวบรวม. **ประเพณีไทยฉบับพระมหาราชครู**. กรุงเทพฯ:
สำนักพิมพ์ประจักษ์การพิมพ์, 2526.

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ ชื่อสกุล : นางสาวสุพาภรณ์ ไม้แก้ว
วัน เดือน ปีเกิด : 27 กรกฎาคม 2522
สถานที่เกิด : จังหวัดกรุงเทพมหานคร
วุฒิการศึกษา : สำเร็จการศึกษาระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพ (ปวช.)
จากวิทยาลัยรัตนบัณฑิต ปีการศึกษา 2540
สำเร็จการศึกษาปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต (สื่อสารมวลชน)
จากมหาวิทยาลัยรามคำแหง ปีการศึกษา 2543

